

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Jak Deleon

Bir Tutam İstanbul

Jak Deleon Bir Tutam İstanbul

Ömer Cengiz

FOTOĞRAFLARLA
GENİŞLETİLMİŞ
YENİ BASIM

Remzi Kitabevi

***Bir Tutam
İstanbul***

JAK DELEON

*Bir Tutam
İstanbul*

(Fotoğraflarla Genişletilmiş Yeni Basım)

Remzi Kitabevi

BİR TUTAM İSTANBUL / Jak Deleon

Kapak düzeni: Ömer Erduran

Kapak fotoğrafı: Tuğrul Acar (Taksim-Tünel tramvayı, 1996)

Fotoğraflar: Tuğrul Acar Arşivi

ISBN 975-14-0607-2

BİRİNCİ BASIM: Altın Kitaplar, 1993

İKİNCİ BASIM: Remzi Kitabevi, Eylül, 1997

Remzi Kitabevi AŞ., Selvili Mescit Sok. 3, Cağaloğlu 34440, İstanbul.
Tel (212) 522 0583, 511 6916, Faks (212) 522 9055

WEB SAYFASI : <http://www.remzi.com.tr>

E-POSTA : post@remzi.com.tr

Remzi Kitabevi A.Ş. tesislerinde basılmıştır.

*İstanbul Hanımefendisi
Ziyneti Ballıoğlu'nun
aziz anısına*

Bu şehir-i İstanbul ki bi misl-ü bahadır
Her sengine yekpare Acem mülkü fedadır
Her bağçesi bir çemenistan-ı letafet
Her gûşesi bir meclis-i pür feyz-ü safadır.

Nedim (1680-1730)

İnce bir kitaba nasıl sığar tüm İstanbul? Yalnızca anıtlarının dökümü binlerce sayfa kaplar. Bu nedenle yelpaze elden geldiğince geniş tutuldu ve mesirelerden meydanlara, şairlerden seyyahlara, deniz fenerlerinden Tünel'e, kitaplardan insan manzaralarına uzanan ezgilerle çoksesli bir İstanbul senfonisi oluşturuldu. *Bir Tutam İstanbul*, sayısız yapıta konu olan bu şehirden birkaç çiçek sunmayı amaçlıyor . . .

İÇİNDEKİLER

İstanbul'un Adları, İmparatorları ve Sultanları	11
Bir Tutam İstanbul	15
<i>Rumeli Hisarı</i>	15
<i>Topkapı Sarayı</i>	16
<i>Aya Sofya Müzesi</i>	17
<i>Kariye Müzesi</i>	18
<i>Yerebatan Sarayı</i>	19
<i>Galata Kulesi</i>	20
<i>Galata Mevlevihanesi</i>	20
<i>Süleymaniye Camii</i>	23
<i>Sultan Ahmet Camii</i>	23
<i>Yeni Cami</i>	23
<i>Camilere Genel Bakış</i>	24
İstanbul ve Şiir	27
Yabancı Ressamlardan İstanbul	32
Kâğıthane	35
Gülzar Boğaziçi'nde Yandan Çarklıyla	
<i>Seyrüsefer</i>	43
Boğaziçi Mesireleri	49
Boğaziçi'ni Yazanlar (I)	53
Boğaziçi'ni Yazanlar (II)	59
Adım Adım Boğaziçi	67
Adalarımı Var Deryaya Karşı	79
1912 Köprüsü	84
Tünel: Pera-Galata Arasındaki Asansör	88
Beyazıt Meydanı	100

İstanbul'un Deniz Fenerleri ve Kızkulesi	105
İstanbul Kitapları	112
"İstanbul'da Üç Yıl"	112
"Beyoğlu 1930"	114
"İstanbul'un Yokuş ve Merdivenleri"	116
"İstanbul: Mekânlar ve Zamanlar"	118
"İmza: Çelik Gülersoy"	120
İstanbul Portreleri	122
Halûk Şehsuvaroğlu'ndan Sahaflar Çarşısı	122
Teoman Ergene'den Beyoğlu	123
Müştak Bey'den Bebek	125
Hikmet Feridun Es'den Eski İstanbul Kışları ..	129
Alfonso Sammut'tan Sant Antonio	130
Dr. Yorgi Adosoğlu'dan Aghia Triada	133
Sermet Muhtar Alus'dan Taht-ı Revan	133
Halûk Şehsuvaroğlu'ndan Kapalıçarşı	135
Harbiye-Şişli	138
Lebon-Markiz	151
Kimler Satardı Şarabı, Birayı, Mastikayı?	156
Eski İstanbul'dan Bir Tutam Fotoğraf	165
Kaynakça	267

İstanbul'un Adları, İmparatorları ve Sultanları

İstanbul'un Adları

(Bizans Öncesi ve Bizans Dönemi):

Lygos (Plinius'a göre)

Byzas (Byzans, Byzantion): İ.Ö. 660

Antoneinia (Augusta Antonina): İ.S. 2. yüzyıl

Nea Roma: İ.S. 330

Constantinopolis (Polis, Stinpolis): İ.S. 337

İstanbul'un Adları (Osmanlı Dönemi):

Kostantıniyye (Mahmiye-i Kostantıniyye)

Darüssaade (Darüssaadet, Dersaadet)

Deraliye (Darüddevleti Aliyye-i Osmaniyye)

Darüssaltanat (Darüssaltanat-ü Seniyye-i Osmaniyye)

Darülhilafe (Darülhilafetül Aliyye-i İslamiyye)

Asitane (Asitane-i Saadet, Asitane-i Saltanat, Asitane-i Aliyye)

İslambol (İstambol, İstanbul)

Bizans İmparatorları:

Constantinus I	324-337
Constantius	337-361
Julian	361-363
Jovian	363-364
Valens	364-378
Theodosius I	379-395
Arcadius	395-408
Theodosius II	408-450
Marcian	450-457
Leo I	457-474
Leo II	474
Zeno	474-491
Anastasius I	491-518

Justinianus I	518-527
Justinianus I	527-565
Justinianus II	565-578
Tiberius II	578-582
Maurice	582-602
Phocas	602-610
Heraclius	610-641
Constantinus II	641
Heracleonas	641
Constantinus III	641-668
Constantinus IV	668-685
Justinianus II	685-695
Leontius	695-698
Tiberius III	698-705
Justinianus II (2. kez)	705-711
Phillipicus Bardanes	711-713
Anastasius II	713-715
Theodosius III	715-717
Leo III	717-741
Constantinus V	741-775
Leo IV	775-780
Constantinus VI	780-797
Eirene	797-802
Nicephorus I	802-811
Stauracius	811
Mikhail I	811-813
Leo V	813-820
Mikhail II	820-829
Theophilus	829-842
Mikhail III	842-867
Basil I	867-886
Leo VI	886-912
Alexander	912-913
Constantinus VII Porphyrogenitus	913-959
Romanus I Lecapenus	
(Constantinus VII ile aynı anda)	919-944
Romanus II	959-963
Nicephorus II Phocas	963-969
Ioannus I Tzimisce	969-976
Basil II	976-1025
Constantinus VIII	1025-1028
Romanus III Argyrus	1028-1034

Mikhail IV	1034-1041
Mikhail V	1041-1042
Theodora ve Zoe	1042
Constantinus IX	1042-1055
Theodora (2. kez)	1055-1056
Mikhail VI	1056-1057
Isaac I Comnenus	1057-1059
Constantinus X Ducas	1059-1067
Romanus IV Diogenes	1067-1071
Mikhail VII Ducas	1071-1078
Nicephorus III Boaniates	1078-1081
Alexius I Comnenus	1081-1118
Ioannus II Comnenus	1118-1143
Manuel I Comnenus	1143-1180
Alexius II Comnenus	1180-1183
Andronicus I Comnenus	1183-1185
Isaac II Angelus	1185-1195
Alexius III Angelus	1195-1203
Isaac II Angelus (2. kez)	1203-1204
Alexius IV Angelus (Isaac II ile aynı anda)	1203-1204
Alexis V Ducas	1204

Latin İsgali:

Baudouin I	1204-1205
Henri	1205-1216
Pierre de Courtenoi	1216-1219
Robert	1219-1228
Baudouin II	1228-1261

Bizans'ın Restorasyonu:

Mikhail IX Palaeologus	1261-1282
Andronicus II Palaeologus	1282-1328
Andronicus III Palaeologus	1328-1341
Ioannus V Palaeologus	1341-1376
Ioannus VI Cantacuzenus (Ioannus V ile aynı anda)	1341-1354
Andronicus IV Palaeologus	1376-1379
Ioannus V Palaeologus (2. kez)	1379-1391
Ioannus VII Palaeologus (Ioannus V ile aynı anda)	1390

Manuel II Palaeologus	1391-1425
Ioannus VIII Palaeologus	1425-1448
Constantinus XI Dragases	1449-1453

Osmanlı İmparatorları:

Mehmet II	1453-1481
Beyazıt II	1481-1512
Selim I	1512-1520
Süleyman I	1520-1566
Selim II	1566-1574
Murat III	1574-1595
Mehmet III	1595-1603
Ahmet I	1603-1617
Mustafa I	1617-1618
Osman II	1618-1622
Mustafa I (2. kez)	1622-1623
Murat IV	1623-1640
İbrahim	1640-1648
Mehmet IV	1648-1687
Süleyman II	1687-1691
Ahmet II	1691-1695
Mustafa II	1695-1703
Ahmet III	1703-1730
Mahmut I	1730-1754
Osman III	1754-1757
Mustafa III	1757-1774
Abdülhamid I	1774-1789
Selim III	1789-1807
Mustafa IV	1807-1808
Mahmut II	1808-1839
Abdülmecid	1839-1861
Abdülaziz	1861-1876
Murat V	1876
Abdülhamid II	1876-1909
Mehmet V	1909-1918
Mehmet VI	1918-1922

Bir Tutam İstanbul

ULUSLAR VE UYGARLIKLAR kavşağı İstanbul üzerine yazılan derya, çizilen deniz. Onlarca dilde seyahatnâmeler, mimarisi üzerine tezler, tarihten “nostalji”ye uzanan cilt cilt yapıtlar birkaç kitaplık doldurur kuşkusuz. Tümel (total) bir İstanbul kitabı günümüze değin yazılmadı, yazılamaz da; şehrin dokusunun tüm renklerini tek cilde sığdırmanın olanaksız olduğu, bilinen bir gerçek. Önemli olan, konu yelpazesini geniş tutarak değişik seslerden ve renklerden örnekler verebilmek...

RUMELİ HİSARI

2. Murat'ın ölümünden sonra Osmanlı tahtına çıkan 2. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet), Bizans İmparatoru Constantinus Dragases'den Rumeli Hisarı'nın yapımı için bir yer istedi. Hisar'ın inşaatı başlar başlamaz, Anadolu Hisarı'nın da onarımına gidildi. 2. Mehmet'in amacı, Boğaz'ın kuzeyinden gelecek yardımların İstanbul'a ulaşmasını önlemektir. Anadolu ve Rumeli'den 2000 duvarcı, 4000 marangoz, 6000 işçi getirilerek 21 Mart 1452 tarihinde Rumeli Hisarı'nın yapımına başlandı. Kimi kaynaklar, Sultan Mehmet'in de taş, tuğla ve kireç taşıyarak işçileri yüreklendirdiğini, bu çabaya Sadrazam Halil Paşa'nın ve Zağanos Paşa'nın da katıldığını yazarlar.

Rumeli Hisarı'nın yapımı Temmuz ayında tamamlandı. İnşaat bittiği anda, 2. Mehmet büyük çaplı bir topun dökümüne başlanmasını buyurdu. Bu topun dökümünde Muslihiddin ve Orban (Macar kökenli) adlı iki mühendis çalışıyordu. Kısa sürede dökülen top, Rumeli Hisarı'na yerleştirildi ve Boğaz'dan

geçmeye çalışan bir Venedik gemisi ilk hedefi oldu. Hisarın duvarlarının kalınlığı 25 adım olarak hesaplanmıştı. Hisar komutanlığına Firuz Ağa getirildi, kaleye 400 yeniçeri yerleştirildi ve böylece Boğaz'dan geçiş izin ve ücrete bağlandı.

Kuzeyden güneye 250 metre, doğudan batıya 125 metre olan Rumeli Hisarı'nın 4 kapısı vardır: Dağ Kapısı, Dizdar Kapısı, Hisarpeçe Kapısı, Sel Kapısı. Hisar'ın yapımında kullanılan kireç İstinye'den getirilmiş, taşların arasına Kütahya'nın ve İz-nik'in çini ocaklarında pişirilen yassı tuğlalar yerleştirilmiştir. Harcın güçlü bir yapıştırıcı olan güvercin yumurtası akıyla karıldığı rivayet edilir.

16. yüzyıldaki depremde ve 17. yüzyıldaki yangında hasar gören Rumeli Hisarı, afetlerin hemen ardından tamir edilmiş, 18. yüzyılda bakım ve onarım görmüş, 1953 yılında (İstanbul'un fethinin 500. yılı nedeniyle) baştan sona elden geçirilmiştir.

Değişik tarihsel belgelerde Kulle-i Cedide, Yenice Hisar, Yeni Hisar, Güzel Hisar, Boğazkesen Hisarı olarak anılan Rumeli Hisarı'yla 1. Beyazıd'ın 1394-1395 yıllarında yaptırdığı (ve yine kimi kaynaklarda Akça Hisar, Gözlüce Hisar, Güzelce Hisar, Yenice Kale adlarıyla geçen) Anadolu Hisarı'nın arası 600 metredir. Boğaz'ın en dar yerinde Osmanlı tarafından yaptırılan bu iki hisar, İstanbul'un fethinde önemli rol oynamıştır...

TOPKAPI SARAYI

Sarayburnu-Gülhane-Sultanahmet arasındaki alanda yükselen Topkapı Sarayı'nın bölümleri arasında Bab-ı Hümayûn, Siyaset Çeşmesi, Bab-üs-Selâm, Mutfaklar, Zülüflü Baltacılar Koğuşu, Kubbealtı (Divan Odası), İç Hazine, Bab-üs-Saade, Arz Odası, Enderûn, 3. Ahmet Kütüphanesi, Ağalar Camii, Seferli Koğuşu, 2. Selim Hamamı, Hazine Dairesi, Kiler Koğuşu, Hazine Koğuşu, Hırka-i Saadet Dairesi, Mecidiye Köşkü, Lale Bahçesi, Sofa Köşkü, Sultan İbrahim Kameriyesi, Sünnet Odası, Harem Dairesi bulunmaktadır.

Topkapı Sarayı'nın Harem Dairesi de girift bölümlerden oluşur: Valide Sultan Dairesi, Sultan Ahmet Köşkü, Hünkâr Hamamı, 1. Abdülhamid'in Yatak Odası, Havuzlu Taşlık, 3. Osman Köşkü, Hünkâr Sofası, 3. Ahmet'in Yemek Odası, 3. Murat'ın Yatak Odası, Kafes, 1. Ahmet Kütüphanesi, Çeşmeli Sofa, Ocaklı Sofa, Başkadın ve Kadınlar Dairesi, Taht Kapısı, Kızlarağası Dairesi, Şehzâdeler Mektebi, Karaağalar Mescidi, Kuşhane...

Fatih Sultan Mehmet önce Beyazıt Meydanı'nda (Forum Theodosius) bir saray yaptırmıştı. Yapımı 1454 yılında tamamlanan bu saraya "Saray-ı Atik-i Amire" (Eski Saray) adı verilmişti. Bugün Topkapı Sarayı olarak anılan "Saray-ı Cedid-i Amire"nin (Yeni Saray) inşaatıysa 1475 yılında başlamış, ilk bina 1478'de tamamlanmıştı. 1850'lere değin tüm hükümdarlar ek binalar yaptırmışlar, arada çıkan yangınlar nedeniyle de Topkapı Sarayı çok sık çehre değiştirmişti...

İstanbul tarihinin başlıca soylu yapıları olan diğer saraylar arasında Dolmabahçe, Çırağan, Yıldız, Beylerbeyi, Üsküdar, Aynalıkavak sarayları, Bebek, Göksu, Beykoz, İhlamur, Çengelköy kasırları, Boğaziçi'nin iki yakasındaki sahil saraylar, Beyazıt'taki Eski Saray ve bir zamanlar Haliç'in kıyılarını bezeyen Bizans sarayları sayılabilir...

AYA SOFYA MÜZESİ

Tarihçilerle seyyahların çalışmalarında önemli bir yer tutar Aya Sofya. Önce "Megalo Ekklesia" (Büyük Kilise) adıyla anıldı, sonra da "Aghia Sofia" (Kutsal Bilgelik) olarak tanındı. Hristiyan dinine göre Tanrı'nın üç sıfatı vardı: "Aghia Dynamis" (Kutsal Kudret), "Aghia Irene" (Kutsal Huzur) ve "Aghia Sofia" (Kutsal Bilgelik). Fatih Sultan Mehmet'in iradesiyle camiye tahvil edildiğinde, Osmanlı'da "El Cami-ül Kebir'ül Atık" (Eski Büyük Cami) adıyla ün saldı ama kısaca Aya Sofya olarak bilindi.

Trallesli (Aydınlı) Anthemius ve Miletli İzidor'un mimari yapıtı olan Aya Sofya'nın inşaatı 537 yılında tamamlanmıştır.

Depremler, yangınlar ve yağmalar sonucunda yüzyıllar boyunca gerek doğa, gerek insan eliyle tahrip edilmiş, sayısız kez onarım görmüştür. Bizans İmparatoru 1. Justinianus'un gözbebeği olan bu görkemli kilise, Fatih İstanbul'u aldığı anda harap durumdaydı. Padişah, yapıyı baştan sona onartarak bir minare eklemiş ve Aya Sofya'yı cami olarak ibadete açmıştı. 2. Beyazıt ve 3. Selim dönemlerinde üç minare daha eklenmiş, minber ve mahfiller 3. Murat döneminde yapılmıştır. Mermer vaiz kürsüsü 4. Murat dönemindedir. Abdülmecid döneminde İstanbul'a gelen İsviçreli mimar Gaspar Fossati, yapıyı eksiksiz bir restorasyondan geçirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde de bakım görmüş olan Aya Sofya'nın avlusundaki şadırvan, okul ve imaret 1. Mahmut devrinin eseridir. 1934 yılında, Atatürk'ün emriyle müze olmuştur Aya Sofya...

KARIYE MÜZESİ

Kariye (Khora) Manastırı Kilisesi'nin kuruluş tarihi tartışmalıdır. Kimi kaynaklara göre 3. yüzyılda sur dışında, Kharios'un arazisi üzerinde, Mikhailaion Manastırı olarak kurulmuş, şehrin genişlemesiyle birlikte sur içinde kalmıştır. Khora adına ilk kez 7. yüzyılda rastlanır. Bizans döneminde sürgün yeri olarak kullanılmıştır bu manastır: İmparator Phocas'ın damadı Vali Krispos, Phocas'ın ardından tahta geçen Heraclius tarafından burada yaşamaya mahkûm edilmiş (7. yüzyıl), 5. Constantinus'a karşı ayaklanan Artavestes yine bu manastıra kapatılmıştır (8. yüzyıl).

11. yüzyıla kadar ilgiden yoksun kalan Kariye Manastırı Kilisesi, Alexis Comnenus'un kayınvalidesi Maria Dukaina'nın girişimleriyle bakıma alınmış ve onarılmıştır. Kilise 12. yüzyılın başlarında (Alexius'un küçük oğlu Isaac tarafından) yeniden yaptırılmıştır. 14. yüzyılda Bizans Hazine Nâzırı Theodoros Methokites, Kariye Manastırı Kilisesi'ni baştan sona elden geçirmiştir.

16. yüzyılda Sadrazam Atık Ali Paşa Kariye'yi cami haline

getirmiştir. 18. yüzyıldaki depremde kubbesi çöken Kariye, Mimar İsmail tarafından tamir edilmiş, Kızlarağası Hacı Beşir de bir mektep ve imaret yaptırarak Kariye Külliyesi'nin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.

1947 yılında müze olan Kariye'nin mozayikleriyle freskleri, Bizans süsleme sanatının seçkin örnekleridir...

YEREBATAN SARAYI

Aya Sofya'nın yakınlarında bulunan Yerebatan Sarayı, İstanbul'un önemli anıtsal yapılarından biridir. Bizans'ın ana su deposu olan Yerebatan Sarayı'nın diğer adı Basilica Sarnıcı'dır. İmparator Justinianus tarafından 532 yılında yaptırılan sarnıç, 1453'ten sonra Topkapı Sarayı'nın bahçelerine su sağlamak için kullanılmıştır.

Önceleri Basilica Stoa adı verilen dev meydanın altında yatan sarnıcın üzerine Bizans zamanında soylular için evler, Osmanlı'da da konaklar ve Üskübiye Mescidi yaptırılmıştır. Mescidi yaptıran, 15. yüzyılda yaşayan Şatırbaşı Mehmet Ağa'dır; aynı alana 19. yüzyılda Vakanüvis Mehmet Esat Efendi bir konak ve kütüphane inşa ettirmiştir. 16. yüzyılda yaşayan Petrus Gyllius, Bizans devrinde Yerebatan Sarayı'nın üzerindeki evlerde oturanların (tonozlarda delikler açarak) sarnıçtan su çektiklerini ve olta balıkçılığı yaptıklarını yazar.

Yerebatan Sarayı 140 metre uzunluğunda, 70 metre genişliğinde ve 8 metre yüksekliğindedir. Sarnıcı destekleyen sütunların sayısı 336'dır. Sütunların başlıkları Korint üslubunda olup, tonozlar "manastır tonozu" stilinde örülmüştür. Sarnıç İstanbul Belediyesi tarafından önce 1940'larda, ardından 1980'lerde ele alınmış ve İstanbul'a (bir anıt-yapı olarak) yeniden kazandırılmıştır. Son restorasyon sırasında ilkçağa ait mermer Medusa başları bulunmuştur.

Prof. Dr. Semavi Eyice, araştırmalarında Yerebatan Sarayıyla ilgili hurafelerden söz eder: Sarnıcın derinliklerinde cinlerin saklandığı, sularla kayıkla gezinen bir meraklının kayboldu-

ğu ve gülme sesleri duyulduğu bu hurafeler arasındadır. İstanbul'a gelen yabancıların kaleme aldığı seyahatnâmelerde Yerebatan Sarayı'na (yazı ve gravür olarak) çok sık yer verilir...

GALATA KULESİ

Uzun merdivenleriyle içerden de gezilebilen, İstanbul'a denizden, karadan ya da havadan yaklaşanların ilk gördüğü yapılardan biri olan Galata Kulesi'nin adını Topkapı Sarayı ve Aya Sofya Müzesi'yle aynı anda anmak mümkün; İstanbul'un alfabetini yeni okumaya başlayan seyyahların adım attıkları üç mekân bunlar çünkü. Özetle, Aya Sofya'dan yeni, Topkapı'dan eskidir Galata Kulesi. 1348 yılında Cenevizliler tarafından Galata surlarının başkulesi olarak yapılmıştır. 1509 depreminde yıkılmış ve Mimar Hayreddin tarafından onarılmıştır. 16. yüzyılda zindan, 18. yüzyılda yangın gözetleme kulesi olarak kullanılmış, 1794 ve 1831 yıllarında tümüyle yanmış, 1875'teki fırtınada zarar görmüştür. 1960'larda da tepeden tırnağa onarılmıştır Galata Kulesi. 61 metre yüksekliğinde ve (bodrumuyla birlikte) 12 katlıdır. Bizanslılar "Megalos Pyrgos" (Büyük Burç), Cenevizliler "Christea Turris" (İsa Kulesi) olarak anarlardı Galata Kulesi'ni; Osmanlı'nın bir demlerinde (buradan havalanıp Üsküdar sirtlarına konan Hezarfen Ahmet Çelebi'ye göndermeyele) halk arasında "Hezarfen Kulesi" olarak da anılmış, Münecim Takiyeddin'in rasathanesinin 16. yüzyılda bu kulede bulunduğu iddiasıysa günümüze değin kanıtlanamamıştır. Kulenin külâhını Evliya Çelebi'ye koydurtalım: "Kuleden bakılınca Bursa'daki Keşiş Dağı (Uludağ) görülür. Dürbünle bakılırsa Bursa'nın imaretleri de görünür." Görüntü 300 yıl geride kaldı, şimdi yoğun hava kirliliği nedeniyle deniz zor görülüyor...

GALATA MEVLEVÎHANESİ

İstanbul'daki en eski Mevlevî dergâhı olan Galata Mevlevîhanesi, 2. Beyazîd devrinde (15. yüzyıl) yapılmıştır. Daha önce

yerinde Vezir İskender Paşa'nın av köşkü bulunuyordu; tarih, Bizans zamanında köşkün yerinde Aziz Theodora Manastırı'nın olduğunu yazar. Yine 2. Beyazıd döneminde aynı topraklar üzerinde Gül Baba adlı bir Mevlevî dervişinin çilehanesinin bulunduğu, bu nedenle gülün Mevlevî'ler tarafından sevilip korunduğu söylenir. Galata Mevlevîhanesi'nin ilk postnişini Sultan-ı Divanî Semaî Mehmet Dede'dir.

Sultan 2. Beyazıd'ın iradesiyle İskender Paşa tarafından yaptırılan Galata Mevlevîhanesi üzerine şunları söyler Evliya Çelebi:

“Galata'da, Kulekapısı dışında, dağın zirvesinde Hazretü Mevlânâ Celaled-din-î Rumî Mevlevîhanesi vardır ki, banisi İskender Paşa olup yüz adet dervişan hücresiyle cihannüma bir ulu tekke yaptırmıştır.”

Tünel'i Karaköy'e bağlayan Yüksekaldırım Yokuşu'nda (Şahkulu Mahallesi'nin Galip Dede Caddesi'nde) bulunan Galata Mevlevîhanesi için halk arasında (dergâhın 24. şeyhinden yola çıkarak) Galip Dede Dergâhı ya da Kulekapısı Mevlevîhanesi adını kullanırlar.

Büyük Tophane yangınında (18. yüzyıl) hasar gören Mevlevîhane, 3. Mustafa devrinde onarılmıştır. Vakanüvis Vasıf Efendi, şöyle kayıt düşer:

“Tophane yangınında yanan Abdülkadirî Rumî Tekkesi ve Galata Mevlevîhanesi'nin hemen ihyasını isteyen padişahın emriyle, Yenişehirli Osman Efendi bina âmiri tayin edildi ve onun gayreti ile tekkeler kısa zamanda yeniden yapıldı. Padişah, fukara ve dervişlerin hayır dualarını aldı.”

18. yüzyılda Mehmet Esat Galip Dede (Şeyh Galip) 3. Selim'e Mevlevîhane'nin baştan aşağı tamiri için başvurur. “Cevdet Tarihi”, konuya şöyle değinir:

“Galata Mevlevîhanesi haraba yüz tuttuğundan, tekkeden postnişini irşad olan Şeyh Galip Efendi ‘Kaside-i Tannane’yi yazdı, bir arızaya ekleyerek Bab-ı Âli'ye takdim etti. Sadrazam da rikâbı hümayûna arz etti. Padişah tekkenin tamirini irade buyurdu ve Mevlevîhane kısa zamanda tamir edildi. Tekkenin

kendi içme suyu yoktu; o sırada Reisülküttab Mehmet Raşit Efendi uzak bir kaynaktan su getirtmiş ve dilediği yere akıtması için suyu Sultan Selim’e hediye etmişti; padişah da o suyu Mevlevîhane’ye verdi.”

Ahmet Cevdet Paşa da, Şeyh Galip’in ölümünden sonra bakımsızlıktan ve ilgisizlikten kargalarla baykuşların yuvalandığı bir harabeye dönüşen Galata Mevlevîhanesi’nin 3. Selim tarafından onarıldığını, ayin izlemeye gelen padişahın tekkeyi ihsanlarla ihya ettiğini söyler.

İtalyan seyyah Edmondo de Amicis (19. yüzyıl), “İstanbul” başlıklı kitabında, Beyoğlu Tekkesi olarak nitelendirdiği Mevlevîhane’de ayin izlediğini ve çok etkilendiğini yazar; deve tüyü renkli cüppelerine sarnarak dönen dervişler, ona uyanıkken düş gördürür sanki. Cüppeler atılıp hareketler ak entariler içinde sürdürüldüğünde, Amicis kusursuz bir estetik şölene tanık olduğunu kabul eder.

Edmondo de Amicis’in “İstanbul”u yazdığı yüzyılda tekrar elden geçirilir Galata Mevlevîhanesi: Halet Said Efendi avluyu mermerle döşetir, derviş hücrelerinin onarımını sağlar, kitaplığa nadir yazma eserler bağışlar. Bu eserler bugün Süleymaniye Kütüphanesi’ndedir. Abdülmecid devrindeki Beyoğlu yangınında neredeyse tümüyle kül olan semâhane, 1855-1858 yılları arasında yeniden inşa edilir. Mevlevîhane, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar dinsel işlevini sürdürür. Günümüzde Divan Edebiyatı Müzesi’dir.

Semâhane, şeyh dairesi, hünkâr mahfili, bacılar kısmı (harem), derviş hücreleri, şadırvan, çamaşırhane, kütüphane, cami, çeşme ve şeyh türbelerinden oluşur Galata Mevlevîhanesi. 17. yüzyıl binası olan Hasan Ağa Çeşmesi, Ruhlar Bahçesi’ndedir.

Türk-İslam kültürünün önemli merkezlerinden biri olan dört yüzyıllık Galata Mevlevîhanesi’nin Şahkulu Sokağı’na bakan bölümü 1940’larda (İstanbul Belediyesi “marifeti”yle) yıkılarak yerine Beyoğlu Evlendirme Dairesi yapılmış, külliyeinin tarihi bütünselliği böylece geri dönülmesi olanaksız şekilde değiştirilmiştir...

SÜLEYMANİYE CAMİİ

Şöyle söyler Mimar Sinan: “Şehzade Camii çıraklığımın, Süleymaniye olgunluğumun, Edirne’deki Selimiye üstadlığımın eseridir.” 1549 yılında yapımına başlanan Süleymaniye, 4338 adet çinisiyle 1557’de tamamlanmıştır. Bu denli çok çini sergileyen tek camidir. Dört minaresi ve on şerefesi vardır: Kanunî Sultan Süleyman 10. padişah’tır ve İstanbul’un fethinden sonra tahta oturan dördüncü Osmanlı sultanıdır. 74 metre yüksekliğindeki minarenin dışında, somaki sütunlar Mısır’dan getirilmiş, kimi de Hipodrom’dan taşınmıştır. Beş kapısı olan caminin tam 138 penceresi vardır. Renkli camlar İbrahim Efendi, yazılarsa Karahisarlı Hasan Çelebi imzasını taşır. Kubbe ayetiye yine Hasan Çelebi’yle Şemsi Ahmet Efendi tarafından resmedilmiştir. Peçevî tarihine göre caminin çevresinde bir dar-ül hadis, dört medrese, bir imaret, bir hamam, bir okul ve bir tıp medresesi bulunmaktadır...

SULTAN AHMET CAMİİ

Sultan Ahmet Camii’nin planlarını Sedefçi Mehmet Ağa çizmiştir. 1609 yılında başlayan yapım tam yedi yıl sürmüş, tamamlanırken Aya Sofya’dan daha görkemli bir anıt olması tasarlanmıştır. 21043 adet çini kullanılmıştır. Camiyi yaptıran I. Ahmet temeli atarken kadife kaplı ve gümüş saplı bir kazma kullanmıştır ki, bu kazma, bugün Topkapı Sarayı müzesinde görülebilir. 360 penceresi, altı minaresi ve yine altı sütunlu şadırvanıyla Sultan Ahmet Camii, İstanbul’un en ünlü anıtlarından biridir...

YENİ CAMİ

Eminönü Meydanı’ndaki Yeni Cami (kimi kaynaklara göre Valide Camii ya da halk dilindeki adıyla Güvercinli Cami) Mi-

mar Davut Ağa'nın yapısıdır. İnşaatına Ağustos 1597 yılında başlanmış, tam 74 yıl sonra tamamlanmıştır. 3. Mehmet'in annesi Safiye Sultan adına yola çıkan Davut Ağa'nın ölümünden sonra Dalgıç Ahmet Çavuş inşaatı sürdürmüş, bu kez de 3. Mehmet'in ölümüyle birlikte yapı yarım kalmıştır (1603). Metruk bir halde terk edilmesi nedeniyle halk arasında "Zûlmiye" adıyla anılmaya başlanan cami, 1660 yangınında tümüyle harap olmuştur. O tarihten sonra Mimar Mustafa Efendi caminin onarımını üstlenmiş ve yapı 1674 yılında tamamlanmıştır.

Toplam 3080 kese altına mal olduğu yazılır Yeni Cami'nin. Aynı zamanda Valide Camii olarak adlandırılmasının nedeni, 3. Mehmet'in annesi Safiye Sultan adına başlayan inşaatın, 4. Mehmet'in annesi Hatice Turhan Sultan'ın desteğiyle bitirilmiş olmasından kaynaklanıyor. Külliyesinde iki çarşı, bir mektep, bir köşk ve sebilhaneler bulunan Yeni Cami, Marmara ya da Boğaz'dan Haliç'e girildiğinde, bir demlerin görkemli İstanbul mimarisine tanıklık eder...

CAMİLERE GENEL BAKIŞ

İstanbul'u İstanbul yapan o güzelim siluetin can damarları olan camileri anlatan yapıtlar tarih boyunca değer katmıştır kitaplıklarımıza.

"Tezkeretül Ebniye", "Tezkeretül Bünyan" ve "Tuhfetül Mîmari", Sinan devri mimarisini anlatır. Cafer Çelebi'nin "Risale-i Mimariye"si ve Evliya Çelebi'nin "Seyahatnâme"si camiler konusunda bilgi verir. Eremya Çelebi Kömürciyan'ın "18. Yüzyılda İstanbul"u ve Ayvansaraylı Hafız Hüseyin Efendi'nin "Hadikatül Cevami"si şehrin cami ve mescidlerini ayrıntılı olarak anlatır. 1888'de Osman Efendi, "Mecmuatül Cevami"de camileri tarif eder. Mehmet Raif Efendi, 1898 yılında yayımlanan "Mir'at-ı İstanbul" başlıklı eserinde Boğaziçi çevresindeki ve Haliç'teki camileri anlatır. 1919 yılında yayımlanan "Bedayi-i Âsarı Osmaniye" (Deniz Matbaası Ressamı Bahriye Kâtibi Hüs-nü Bey) de camilere geniş yer verir. Halil Edhem, Reşat Ekrem

Koçu, İbrahim Hakkı Konyalı, Ekrem Hakkı Ayverdi camilerimizi etraflica anlatan yazarların başında gelir kuşkusuz. Ahmet Rasim'in "Menakıb-ı İslam" ve Zekâî Paşa'nın "Mübeccel Hazineler" başlıklı çalışmaları da bu konuda bilgi içermektedir.

Bizans döneminde kilise olan birçok yapı, Osmanlı tarafından camiye tahvil edilmiştir. Alemdar Yokuşu'nun altındaki Zeynep Sultan Camii'nin yanında bulunan Acemi Ağa Mescidi (eski Khalkopraticia Kilisesi), Ahmet Paşa Mescidi (Çarşamba'da, Fethiye Camii'nin yakınlarında olup bir zamanlar Trulio Manastırı Kilisesi'ydi), Atik Mustafa Paşa Camii (diğer adıyla Cabir Camii, eski Aghia Thekla Kilisesi), şimdi müze olan Kariye Camii (Khora Manastırı Kilisesi) Laleli'deki Bodrum Camii (diğer adıyla Mesih Paşa, eski adıyla Myrelaion Manastırı Kilisesi), Fatih'teki Eski İmaret Camii (önceden Pantepoptes Manastırı Kilisesi), Vatan Caddesi'ndeki Fenâri İsa Camii (Lips Manastırı Kilisesi), Çarşamba semtindeki Fethiye Camii (Pammakaristos Manastırı Kilisesi), Cibali'deki Gül Camii (Euphemia ve Theodosia Kilisesi), Samatya'daki İmrahor İlyas Bey Camii (Studios Manastırı Kilisesi), Şehzadebaşı'ndaki Kalenderhane Camii (Akataleptos Manastırı Kilisesi), Koca Mustafa Paşa Camii (Aghios Andreas Manastırı Kilisesi), Kadırgalimanı'ndaki Küçük Aya Sofya Camii (Sergios ve Bakkhos Kilisesi), Vefa'daki Molla Gürani Camii (Aghios Theodoros Tyron Kilisesi), Zeyrek Camii (Pantokrator Manastırı Kilisesi) başlıcalarıdır.

Prof. Dr. Semavi Eyice'nin verdiği bu bilgilerin ardından, büyük usta Mimar Sinan'ın İstanbul'da yaptığı camilere göz atalım:

Şehzâde Camii, Süleymaniye Camii, Haseki Camii (Avratpazarı'nda), Mihrimah Camii (Edirnekapı'da), Osmanşah Validesi Camii (Aksaray'da), Beyazıdkızı Camii (Yenibahçe'de), Ahmet Paşa Camii (Topkapı'da), Rüstem Paşa Camii (Tahtakale'de), İbrahim Paşa Camii (Silivrikapı'da), Sokollu Mehmet Paşa Camii (Kadırga'da), Bali Paşa Camii (Aksaray'da), Kadiasker Abdurrahman Çelebi Camii (Mollagürani'de), Mahmut Ağa Camii (Ahırkapı'da), Odabaşı Camii (Yenikapı'da), Hoca Hüseyin

Camii (Koca Mustafa Paşa'da), Hamami Hatun Camii (Sulu-manastır'da), Defterdar Camii (Üsküplüçeşme'de), Ferruh Ket-hüda Camii (Balatkapısı'nda), Yunus Bey Camii (Balatkapısı'nda), Hüsrev Çavuş Camii (Yenibahçe'de), Sinan Ağa Camii (Kadıçeşmesi'nde), Süleyman Subaşı Camii (Unkapanı'nda), Zal Mahmut Paşa Camii (Eyüp Sultan'da), Şah Sultan Camii (Eyüp Sultan'da), Nişancı Camii (Eyüp Sultan'da), Emir Buha-ri Camii (Edirnekapı'da), Merkez Efendi Camii (Yenikapı'da), Çavuşbaşı Camii (Sütlüce'de), Hüseyin Çelebi Camii (Kiremit-lik'te), Kasım Paşa Camii (Tersane'de), Sokollu Mehmet Paşa Camii (Azapkapı'da), Kılıç Ali Paşa Camii (Tophane'de), Mu-hiddin Çelebi Camii (Tophane'de), Molla Çelebi Camii (Top-hane ile Beşiktaş arasında), Cihangir Camii (Cihangir'de), Ebu Fadıl Camii (Tophane üstünde), Sinan Paşa Camii (Tophane'de), İskele Camii (Üsküdar'da), İskender Paşa Camii (Kanlı-ca'da).

Bir “anıt-yapı şehri” olan İstanbul’un eşsiz görkeminden yalnızca “bir tutam” sunuldu bu sayfalarda...

İstanbul ve Şiir

TANZIMATTAN SONRA Namık Kemal, Recaizâde Ekrem, Sami Paşazâde Sezai, İstanbul'u enine boyuna yazmıştır. Servet-i Fünun romanında, Hüseyin Rahmi Gürpınar'da ve Ahmet Rasim'de de İstanbul, sokakları, evleri ve insanlarıyla anlatılır. Gerilere gidersek, Divan şairlerinin İstanbul'a büyük önem verdiklerine tanık oluruz.

“Stambul cümle âlemden ibaret başka âlemdir,” diyor Sünbülzâde Vehbi. Nerkisî'ye Hazreti Âdem'in bile İstanbul'a hayran olabileceğini anlatır:

“Şehri hoş ab u hava yanı İstanbul ki eğer
Tarihini görse behiştı unutturdu Âdem.”

Nedim de İstanbul'u iki deniz arasında bir mücevher olarak görür:

“Bir gevher-i yekpâre iki bahr arasında
Hurşid-i cihan tâb ile tartılsa sezadır.”

İstanbul'un güzelliğinden öte güzellerine de vurgun olan Baki,

“Dilrubalarla acep kesreti var her yolun
Geçemez hublarından gönül İstanbul'un.”

beytini söylemiştir.

Madalyonun diğer yüzünde yer alan halk şairleri ve türkücü-ler de yapıtlarında İstanbul'a geniş yer vermişlerdir.

“İstanbul’un karşısında Galata
 Al kayıkçı götür bizi Balat’a
 Hanım ister marul ile salata
 Al kayıkçı götür bizi Balat’a”

gibi türkülerde İstanbul semtlerinin adları sıkça geçer.

Yakın tarihimize baktığımızda, özellikle Yahya Kemal ve Orhan Veli’nin İstanbul’u öven şiirler yazdıklarını görürüz. Yahya Kemal’in “Bir Başka Tepeden” başlıklı dizelerine göz atalım:

“Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul,
 Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer.
 Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul,
 Sade bir semtini sevmek bile ömre değer.

Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
 Lâkin efsûnlu güzellikleri sensin yaratan.
 Yaşamıştır, derim, en hoş ve uzun rüyada,
 Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan.”

Orhan Veli’nin “İstanbul’u Dinliyorum” şiiri de bu şehir için yüzlerce yıldır kaleme alınan dizeler arasında “klasik”leşmiştir:

“İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı;
 Önce hafiften bir rüzgâr esiyor;
 Yavaş yavaş sallanıyor
 Yapraklar, ağaçlarda;
 Uzaklarda, çok uzaklarda,
 Sucuların hiç durmayan çingirakları,
 İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı;
 Kuşlar geçiyor, derken;
 Yükseklerden sürü sürü, cıgılık cıgılık.

Ağlar çekiliyor dalyanlarda,

Bir kadının suya değiyor ayakları;
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Serin serin Kapalıçarşı,
Cıvı cıvı Mahmutpaşa;
Güvercin dolu avlular,
Çekiç sesleri geliyor oluklardan
Güzelim bahar rüzgârında ter kokuları
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Başında eski âlemlerin sarhoşluğu,
Boş kayıkhaneleriyle bir yalı;
Dinmiş lodosların uğultusu içinde,
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.
Bir yosma geçiyor kaldırımdan,
Küfürler, şarkılar, türküler, laf atmalar,
Bir şeyi düşünüyor elinden yere,
Bir gül olmalı,
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Bir kuş çırpınıyor eteklerinde
Alnın sıcak mı, değil mi? Bilmiyorum,
Dudakların ıslak mı, değil mi? Bilmiyorum,
Beyaz bir ay doğuyor, fıstıkların arkasından
Kalbinin vuruşundan anlıyorum;
İstanbul'u dinliyorum.”

Necip Fazıl Kısakürek ve Şükrü Enis Regü, şiirlerinde daha gerçekçi bir yaklaşım sergileyerek İstanbul'un (olumsuz bağlamda) değişiminden dem vururlar.

“1743’te Boğaziçi:

Beş çifte narin kayık...

Türk üslûbu oymalı yalı...

Bahçe ve koru...

Saz ve gazel...

Mahçup delikanlı ve feraceli kız...

Örtünen ve gizlenen güzellik...

Suda serv-ü sînim...

Yosun ve iyod rayihası...

Kıvrım kıvrım esen rüzgâr...

1943’te Boğaziçi:

Zurnalı Şirket-i Hayriye vapuru...

Üç buçuk odalı kübik kümes...

Yangın yeri ve çöplük...

Kokaraça ve fokstrot

Başı boş genç adam ve sahipsiz sevgili

Soyunan ve açılan çirkinlik...

Suda mazot lekeleri...

Fabrika homurtusu...

Tütün denklerinden koku...

Buram buram yağan kömür tozu...

Bayanlar, baylar!

Hayata hâkim tek yasa, tekâmül kanunudur.”

(“Grafika”, Necip Fazıl Kısakürek)

“Sen ne kadar da değişmişsin İstanbul!

Minarelerin kısalmış.

Bu köprü, böyle dar değildi eskiden.

Gitmekle tükenmezdi caddeler,

Bu kadar çabuk gelinmezdi Tünel’den.

Vapurlar başka türlü öter,

Daha hızlı giderdi tramvaylar!

Bütün çocuklar yaramaz,

Güzeldi bütün kadınlar!

Sen ne kadar da değişmişsin İstanbul!
 Denizin dalgalarını kaybetmiş,
 Gemilerin yelkenlerini!
 Dükkânların vitrinleri ufalmış,
 Yeni insanlarla dolmuş Kapalıçarşı.
 Apartmanların sanki bir söyleyeceği var
 Bulutlara ve denize karşı!
 Sana bir hal olmuş İstanbul.”

(“Yıllardan Sonra”, Şükrü Enis Regü)

İstanbul şiirlerinin haritası birkaç örnekle çıkarılamaz doğal olarak. İncelersek, neredeyse her Türk şairinin bu şehir için en az bir şiir yazdığını görürüz: Fazıl Hüsnü Dağlarca (“Sultan Mehmed’in Gemileri”), Arif Hikmet Par (“Fatih İstanbul Üstüne Yürüyordu”), Mehmet Akif Ersoy (“İstanbul’a Dönüş”), Orhan Rıza (“Minare ve Sinan”), Nâbi (“İstanbul’un Şerefi Beyanında”), Nedim (“İstanbul’un Vafı”, “Sâdâbâd”, “İstanbul’da Sonbahar”), Fennî (“İstanbul Semtlerinden”), Tevfik Fikret (“Sis”), Yahya Kemal (“Hayal Şehir”, “Bir Tepeden”, “Bir Başka Tepeden”, “Siste Söyleniş”, “Mahurdan Gazel”, “Üsküdar Vafında Gazel”, “Erenköyü’nde Bahar”, “Eylül Sonu”, “Gece”, “Akşam Musikisi”, “İstinye”), Orhan Veli (“Galata Köprüsü”, “İstanbul’u Dinliyorum”, “Kapalıçarşı”), Cevdet Kudret (“Yedikule’de Akşam”), Baki Süha Edipoğlu (“İstanbul’u Dün Dolaştım”), Hüseyin Siret Özsever (“Boğaziçi Notları”, “Adadan Dönerken”), Behçet Kemal Çağlar (“Haliç’te Akşam”, “Kalamış Koyunda Bir Gece”), Halit Fahri Ozansoy (“Eyüp Sırtlarında”), Turgut Tonus (“Eyüp’ten Geçerken”), Faruk Nafiz Çamlıbel (“Yalılar”, “Göksu”, “İshakağa Çeşmesi”, “Çamlıca’daki Çınar”), Edip Ayel (“Bebek”), Adnan Birgen (“Bebek’te Akşam”), Mithat Cemal Kuntay (“Boğaziçi”), Sıtkı Akozan (“Boğaz’da Mehtap”), Yusuf Mardin (“Göksu’da”, “Boş Yalı”, “Hisar’da”, “Sarıyer’de”, “Sarıyer Seni Bekler”), Rahmî (“Beşiktaş’a”) • Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yabancı Ressamlardan İstanbul

RESİM GELENEĞİNİN geç geliştiği Osmanlı'da önceleri (çoğu imzasız) manzara çizimlerine rastlanır. Çini, porselen, işleme ve kimi haritalarda belirgindir bu desenler. 18. yüzyılın sonuyla 19. yüzyılın başında konaklarla yalılarda sıva üzerine yapılan İstanbul resimleri görülür. Minyatürden resme uzanan geniş yelpaze içinde Türk sanatçıları önemli yapıtlar bırakmışlardır: Matrakçı Nasuh, Nakkaş Osman, Bozoklu Osman Şakir, Levnî, Şeker Ahmet Paşa, Halil Paşa, Hoca Ali Rıza, Hüseyin Zekai Osmanlı demlerinde İstanbul'u resimleyen ustalardı. Bir de İstanbul'a kısa süreler için gelen yabancı ressamalar vardı ki, Osmanlı yaşantısına ilişkin yapıtları bugün önde gelen müzelerde sergilenmektedir. Örnek vermek gerekirse, Peter Coeck (16. yüzyıl), Melchior Lorichs (16. yüzyıl), Jean Le Blond (17. yüzyıl), Richard Dalton (18. yüzyıl), Luigi Mayer (18. yüzyıl), Anton Ignatius Melling (18.-19. yüzyıl), Jean Baptiste Leprince (18. yüzyıl), Henry Aston Barker (18.-19. yüzyıl), Franz Hegi (18.-19. yüzyıl), Armand Theophile Cassagne (19. yüzyıl), Ayvazovski (19. yüzyıl), Maximilian Schmidt (19. yüzyıl), Felix Ziem (19. yüzyıl), Charles Alexandre Malfroy (19. yüzyıl), Fausto Zonaro (19. yüzyıl), Preziosi (19. yüzyıl) İstanbul tablolarıyla resim tarihimizde derin iz bırakmış sanatçılardır.

Belçikalı Peter Coeck 1533'te İstanbul'a gelerek on ayrı resimden oluşan bir "İstanbul Manzaraları, Âdetleri ve Giysileri" dizisi oluşturuyor. Orijinali yitirilmiş olan bu resim serisinin bir kopyası British Museum'da bulunmakta. Hollandalı ressam ve

gravürcü Melchior Lorichs 1556 yılında İstanbul'a gelerek yaklaşık dört yıl kalıyor. Lorichs'in özelliği titizliği ve ayrıntıya verdiği önem. Kanuni Sultan Süleyman'ın bir gravürünü de yaptığı bilinir. Gravür sonraları Danimarka Kralı 2. Frederick'e armağan olarak gönderilmiş. Jean Le Blond, Topkapı Sarayı'yla Üsküdar yöresini resmederken, Richard Dalton, Galata ve Sarayburnu'nu tualinde "zapt" ediyordu. Aynı yüzyılda Luigi Mayer'in "Views in the Ottoman Empire" (Osmanlı İmparatorluğu'nda Görüntüler) başlığı altında yüze yakın tablo yaptığını yazar tarih.

Alman ressam Melling, 3. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan için yaptırdığı sarayın "desinatör"ü olarak İstanbul'a geliyor ve Boğaziçi kıyılarındaki yaşamı en ince ayrıntısına kadar çiziyor. Bu resimlerden kırkı 1819'da Paris'te yayımlanan "Le Voyage Pittoresque a Constantinople et aux Rives du Bosphore" (İstanbul'a ve Boğaziçi Kıyılarına Pitoresk Yolculuk) adlı kitapta yer almakta. Sarayburnu ve Sultan Ahmet Camii ressamı olarak anılan Jean Batiste Leprince'le İstanbul'un Galata'dan görünüşünü (Sarayburnu-Haliç arasını kapsayacak şekilde) yedi resimde ölümsüzleştiren Henry Aston Barker, "Aynalıkavak Köşkü" tablosuyla ünlü Franz Hegi ve Eyüp sırtlarına tutkun Armand Theophile Cassagne fotoğrafın olmadığı çağlarda (hiçbir fotoğraf makinesinin kavrayamayacağı bir duyarlılıkla) başyapıtlar koydular ortaya. Kırım doğumlu Ayvazovski'nin özelliği, Boğaz sularına yansıyan ışık oyunlarını tualine aktarmasıydı; "Boğaz'da Osmanlı Donanması" adlı tablosu dünyaca ünlüdür.

Maximilian Schmidt'in "Küçüksu Çeşmesi" ve "Kır Gezintisi", yine yağlıboya çalışan Felix Ziem'in "Ahırkapı'dan İstanbul'un Marmara Sahili" başlıklı çalışmaları günümüze kadar gelmiştir. Charles Alexandre Malfray'in "Üsküdar'da Şemsi Paşa'dan İstanbul Manzarası", nitelikli bir tablo olarak anılır.

İlginç ve önemli olan, yukarıda adları geçen tüm ressamların çalışmalarının 1959'da Topkapı Sarayı'nda gerçekleştirilen "İstanbul Manzaraları Sergisi"nde izlenime sunulmuş olması. Topkapı Sarayı Müzesi'nin 9 numaralı yayını olarak sergi açılı-

şında dağıtılan bir kitapçıkta da çoğu tablonun küçük boyutlarda ve siyah-beyaz fotoğrafı var . . .

Zonaro ve Preziosi Türkiye’de resim sanatının yerleşmesine çalışmalarıyla destek olmuş ustalar. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul’a gelen Zonaro, burada kaldığı süre içinde 1000’in üstünde tablo yaptı. İstanbul’da uzun yıllar kalan ressam, 1908’de açtığı 300 tablolu sergide (özellikle “Ertuğrul Alayı’nın Karaköy Köprüsü’nden Geçiş” adlı çalışmasıyla) Abdülhamid’in dikkatini çekmiş ve saray ressamlığına atanmıştı. Yıldız Sarayı için gerçekleştirdiği tablolar arasında “Şafakta Balıkçılar”, “Kayıkta”, “Odalık”, “Çalgıcı Derviş” sayılabilir. Maltalı Preziosi’ye 1867 yılında Paris’teki sergisinde İstanbul resimlerini izlenime sunmuş, “suluboya başyapıtlar” olarak nitelendirilen bu resimlerin bir bölümü sonraları kitap halinde yayımlanmıştır. İstanbul’da çok uzun yıllar kalan Preziosi, özellikle “Haliç” tablolarıyla övgü almıştır . . .

Kâğıthane

YEŞİLİN VE MAVİNİN beton beyazıyla kurum grisine dönüştüğü İstanbul'dan çok uzaklarda kalan “bir başka İstanbul”dan bu kez sözümüz; “mesire” sözcüğünün günlük dilden düşmediği, “suyu ve havası latif” bir şhirden. Geriye dönüp bakarsak, sayısız mesire yeri canlanır gözümüzün önünde: Fener Burnu (Fenerbahçe), Göksu, Küçüksu, Çamlıca tepeleri, Yuşa Tepesi, Kayışdağı, Alemdağı, Beykoz ve Büyükdere çayırıları, Kanlıca ve Kalamış körfezleri, Kuşdili Çayırı, Polonezköy, Alibeyköy, Yakacık...

...Ve Kâğıthane; tüm mesirelerin en ünlüsü, üstüne şiirler yazılıp şarkılar bestelenmiş “padişah bahçesi”...

Bir zamanlar kâğıt yapımcılarının, un değirmenlerinin ve bauthaneninin bulunduğu Kâğıthane, sonraları cirit oyunları ile okçuluk talimlerinin yapıldığı bir alana ve mesireye çevrilmişti. 1530 yılının Haziran ayında, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Mustafa, Mehmet ve Selim'in Atmeydanı'nda (Hipodrom) başlayan sünnet düğünleri üç hafta sürmüş, Kâğıthane'deki yarışmalarla sona ermişti.

18. yüzyıldan önce lâleleriyle ünlüydü Kâğıthane mesiresi; “Lâleler mesiresi” olarak da anılırdı. Evliya Çelebi, “Lâle vakti burayı gören perişan olur,” diyerek, buralarda bulunan “Kâğıthane Lâlesi”nden (“lâle-i gûnagûn”) söz eder.

Çınar ve kavak ağaçlarıyla bezeliydi Kâğıthane deresinin iki yanı. Sultanların atları, derenin kıyısında bulunan İmrahor Kasrı'nın önündeki çayırda otlardı. Yine Evliya Çelebi'ye göre, Kâğıthane'de “pirler ve civanlar” eğlenirler, “gül pembe misal vücut nazeninler” de onlara eşlik ederdi. Ama Kâğıthane'nin

önemli bir eğlence yeri olması, Lâle Devri'ne denk düşer; yani 3. Ahmet ve Sadrazam İbrahim Paşa çağlarına. Sâdâbâd Kasrı'nın bahçesinde gezinen kaplumbağaların üzerine mumlar dikilir ve lâleler arasında "çırağan"lar düzenlenirdi. İstanbul'u bir lâle merakı sarmıştı o devirlerde; kimi kaynaklara göre, nadir bir lâlenin soğanı 500 altına kadar alıcı buluyordu.

Lâle parkları, havuzları, fiskiyeleri, köşkleri, kasırları, süslü kayıkları ve şık giyimli insanlarıyla tüm İstanbul'un ilgisini çeken bir eğlence yeri idi Kâğıthane. Ama safahatın alıp yürümesi, İbrahim Paşa'nın güzel hanımların kayıklarına altınlar atması, halk arasında dedikodulara neden oluyordu. Ve Patrona Halil isyanı başladığında, Lâle Devri'yle birlikte Kâğıthane safaları da son bulmuş, kasırlarla bahçeler yerle bir edilmişti. 3. Selim ve 2. Mahmut dönemlerinde Kâğıthane yeniden imar edilmiş, İstanbullular bu mesire yerini bayramlarda yine doldurmaya başlamışlardı. Leblebici, muhallebici, şerbetçi, macuncu, fındıkçı, dondurmacı, sakız helvacı için bir "açık pazar"dı sanki Kâğıthane mesiresi. Sazende, köçek, hokkabaz, "hanendegân-ı hoşâvâz", rakkase de Kâğıthane'nin renkli müdavimleri arasındaydı.

Abdülmecid'in sünnet düğünü burada yapılmış, günlerce süren eğlenceler ve şölenler düzenlenmişti. Sanatkâr ve esnafın toplantıları da burada yapılırdı; Kanuni Sultan Süleyman devrinde kuyumcular Kâğıthane'de toplanarak padişaha değerli armağanlar sunmuşlardı. Şöyle yazıyor Evliya Çelebi: "Kâğıthane vadisine beş altı bin çadır kurulur, oraları adam deryası kesilirdi."

Sermet Muhtar Alus, "Kâğıthane'de Mekteplilere Kuzu Ziyafetleri" başlıklı yazısında, 2. Abdülhamid devrinde Harbiye, Kuleli İdadisi, Mühendishane-i Beri-i Hümayûn, Hendese-i Mülkiye, Baytar ve Eczacı Rüşdiyesi, Bahriye Mektebi, Tıbbiye-i Şahane, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi), Saint Joseph öğrencilerine her yaz başlangıcında Kâğıthane'de kuzu ziyafeti verildiğini açıklar. Emekli Kurmay Yarbay Saffet Kurt'un anılarına da yer verir Alus:

"1894 senesinde Eyüp'te İplikhane Kışlasındaki Baytar ve

Eczacı Rüştîye-i Askeriye'sindeydim, 12-13 yaşlarında bir çocuktum. Bahar gelip ortalık yeşillenmeye başlayınca harap mektebimizin üstünü tuğla harmanlarından çıkan dumanlar bürür, en küçüğü 7, en büyüğü 19-20 yaşındaki talebenin gönlüne de Kâğıthane'de kuzu yemeye ne zaman gidileceğinin kaygusu düşerdi."

Uzun püsküllü, kalıpsız, kırmızı fesleri ve sırtında çifte top namlusu resmi taşıyan ceketleriyle öğrenciler Eyüp İskelesi'nden 7 numaralı vapura biner, Karaağaç İskelesi'nde iner, Halıcıoğlu üzerinden Kâğıthane'nin yolunu tutarlardı. Dört köşe ya da yuvarlak sofralara nar gibi kızarmış kuzular ve buz gibi limonata getirilir, yemekten önce öğrenciler çeşitli oyunlar ve jimnastik hareketleri sergilerler, bir ağızdan şarkılar ve türküler söylenirdi. Sermet Muhtar Alus, kuzu ziyafetinin "kemal-i neşe"yle sürdüğünü söylüyor...

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Bir Muadele-i Sevda" romanında, eskiyi aratan, "nostaljik" ve tartışmalı bir Kâğıthane anlatılır:

"Bir Cuma günü arabamı hazırlattım. Kâğıthane'ye indim. Tasvir-i letafeti şairlerimizin pek çoğunu yormuş, ihtimal ki yazarlardan ziyade okuyanları bıktırmış olan Sâdâbâd o gün bana şöhret-i şairanesi hilâfında bir manzara arzetti. Fazla kalabalık orasını bambaşka bir hale koymuştu.

"Yokuştan inince arabam bir toz bulutu içine girdi. Bir kenarı dere, diğer tarafı çemenler üzerine gölgesi vurmuş küçük bir ormancık olan İçkâğıthane sahasında bir devir zinciri teşkil eden araba katarına dahil olduk. Dön efendim dön... Tamam bir devir yaptıktan sonra başlayan manzara ilk devrin aynı... Atlı karıncaya binen çocuklar gibi, usanmaz isen durma dön."

Gürpınar aynı zamanda devrin değişik arabalarının pencerelelerinden içeri bakarak renkli insan manzaraları çizer:

"Orta halli bir kira arabası içinde bir çift pembeli... Düğün zerdesi renginde lepiskaya boyanmış saçları yaşmaktan kıvr kıvr dışarı fırlamış... Yaşmaklar sanki birer hülya peçesi, billûrlaşmış zannolunacak pudra ne kadar ince... Sima hatları hilkatın tersi-

mi üzere bırakılmamış, hanımların itinalı eliyle tashih görmüş... Yüzlerine gûya mala ile Kâğıthane yağurdu sıvanmış... Kaşlar biraz daha uzatılmış... O sarı saçlarla bir renk tezaadı teşkil eden gözlere kuyruklu tahriller çekilmiş... Yanaklarda boyama birer gül oturuyor. Bu tualete Kâğıthane tozunun başka bir renk vermesinden sakınılarak camlar sımsıkı kapalı...

(...)

“Sarı koşumları güneşe karşı parıltılar saçan iki heybetli yağız kadanaya bağlı, Paris araba fabrikalarının birinden yeni çıkmış pırıl pırıl bir kupa, elmastraş kitabeli dubl camlar arkasından resim gibi görünen açık tirşe feraceli iki hanım... Düzgün, pudra istimalinde ifrata varılmamış, kaşlara, kirpiklere biraz kalem dokundurulmuş, yanaklara, dudaklara gülgüne sürülmüş... fakat belli belirsiz... hep bu tualeet letafeti tabiiye derecesini aşmamış, kararında yapılmış. Gümüş gerdanlar, top çeneler, küçücük ağızlar, çekme burunlar, süzük bakışlı elâ gözler, kumral ince kaşlar, gene o renkte gür saçlar toz gibi ince bir yaşmağın altında letafet kesbetmiş, gözahıcı bir tenasüp almış.

(...)

“Bir kira landosu içinde siyah atlaslar giymiş iki Beyoğlu nazenini... Avuç avuç sürülen düzgünler, alıklar, sürmeler çehrelerindeki yorgunluğu örtmemiş... Şapkalarındaki siyah tüylerin irtifai hemen yarım arşın var... Kendilerine kibarca bir vaziyet vermeye uğraşıyorlar. Fakat her müşteriye mizaçgirane sahte iltifat göstermeye alışmış bu sokak işportası çiçeklerinin her hallerinden bir adilik akıyor.

(...)

“İki fayton dolusu ‘touriste’, yani frenk seyyahları... Fötr şapkaları, şayak kostümleri, yan taraflarında boyundan geçme ‘jümel’leri, mevkii ihtirama oturtulmuş kırmızı bakır renkli, erkek simalı karılarıyla faytonlara dörder dörder binmişler; arabacıların yanında birer Yahudi tercüman...”

Büyük mesire yerleri dışında birçok bayram yeri vardı İstanbul’un: Haliç’in “eski” yakasında Fatih, Yenibahçe, Edirnekapi, Sultan Selim, Aksaray, Yedikule, Kadırga, Çimci Meydanı; Üs-

küdar'da Doğancılar, Bülbül Deresi, Nuh Kuyusu, Duvardibi, Haydar Paşa, Kuşdili Çayırı; Beyoğlu tarafında Tophane, Saka-başı, Çukurcuma, Sormagir, Karabaş Mahallesi; Kasımpaşa tarafında Kulaksız; Beşiktaş'ta İhlamur . . . Asma ve kolan salıncakları, dönme dolapları, atlı karacaları (evet, aslı "atlı karaca"dır, şimdilerde söylendiği gibi "atlı karınca" değil), çek-çek arabaları, seyyar oyuncakçıları, kuş lokumcuları, binbir renkli çadırları ve sazlı sözlü âlemleriyle şehre can katarlardı. Tümü tarihte kaldı ama Kâğıthane hâlâ roman, öykü ve şiirlerde yaşıyor.

Ercüment Ekrem'in yazdığı ve Münif Fehim'in resimlendiği "Dünden Hatıralar" başlıklı kitap, eski Kâğıthane'ye ışık tutan bilgiler içermektedir:

"Eski İstanbul baharın zevkini, payitahtın birtakım sayılı seyir yerlerinde felekten birer gün kapmak suretiyle çıkarırdı. Her devir, şehre yeni bir mesire vermiş, her mesirenin de bir ikbal ve bir idbar devri olmuştu.

"Kâhtane bu kaidenin nadir istisnalarından biri idi. Padişah 3. Ahmet'le onun damadı vezir Nevşehirli İbrahim Paşa burasını Sâdâbâd telâkki etmişler, Osmanlı edebiyatının en lirik ve en kudretli şairi Nedim bu cennet gibi yere kasideler söylemişti.

"Saltanat tarihinde milleti ezmekten, ağlatmaktan ise ona neşe ve neşat esbabı vermekten haz duyan yegâne tacidarın hatırası kalplerde minnetle yaşıyordu. Bu sebepten, Hıdrellez'den Kasım'a kadar halk Kâğıthane'ye taşınmakla 3. Ahmet'in de, damadının da, şairin de adeta ruhlarını şad etmek gayesini güdüyordu.

"Bayağı günler Kâğıthane pek o kadar kalabalık değil, hatta تنها idi. Hafta içerisinde kendi kendilerine eğlenmek isteyenlerden başka kimse bulunmazdı.

"Lakin Cuma, Pazar ve bazan da – niçin bilmem – Çarşamba günleri Sâdâbâd, Evliya Çelebi'nin dediği gibi, 'Ruzu mahşerden nümune' verirdi.

"Halkın bir kısmı karadan, Şişli, Hürriyet-i Ebediye tepesi, Poligon yolundan akar, bir kısmı da deniz yolunu tercih ederdi. Bu son yolu dıgırma nazaran hakikaten tercih ederdi. Ha-

liç'in durgun suları üzerinde birer deniz sülünü gibi kayarak, süzülerek giden zarif, narin, yirminci asır kadınının endamını sanki mübeşşir olan bir tenasübe malik piyade kayıklarının içinde toza dumana boğulmadan, güneşin seyrine göre renkten renge giren, Türk sanatının ebedi abidelerini seyrede ede Kâğıthane'ye ulaşmak, şüphesiz ki, bir zevkti.

"Hususu ile ki, yolda gözü, kulağı ve gönlü oyalayan başka manzaralara da rastgelinirdi. Duygularını gizlemeyi, coşkunluklarını frenlemeyi bilmeyen avam kısmı cümbüşe başlamak için maksut mahale varmayı beklemez, örfane ile kiralananmış ateş kayıklarının, iri gövdeli barkaların içinde bir yandan demlenir, davul, zurna, dümbelek çaldırır, oynar, türlü maskaralıklar ederdi. Diğer taraftan mahdut fakat mutena incesaz heyetleriyle seyreden kibar heyetler de bulunurdu.

"Herhangi bir sebepten dolayı bunlara katılamayan, bunları takip edemeyen fasık mahrumlar, Fener'de Kılburnu gazinosunda, Eyüp'te bostan iskelesinde, Sötlüce'de, Hasköy'de deniz kenarındaki kahvelere veyahut, Haliç'in iki sahilindeki eski yalıların cumbalarında oturur, "gidiş ve dönüş" kollarlardı.

"Ve sabahtan geceye kadar, bezgin Haliç'in çamurlu suları arkası kesilmeden gelip geçen kayıkların, fitaların, sandalların kürek darbeleriyle dövölür dururdu.

"Kâğıthane deresinin ağzı, bugün kuru kahveci dükkânlarının önü ne ise, tıpkı onun gibi idi. Bir aralık bulup da dışarıdan içeriye veyahut da içeriden dışarıya sokulabilene aşkolsun! Buna rağmen ne bir küfür işitilir, ne de bir kavga çıktığı görülürdü. Herkes mütevekkil, herkes neşeli ve sabırlı sıra bekler, kayıkçının atikliğine, açıkgozlülüğüne, cüretkârlığına güvenirdi.

"Zaten derenin ağzına kadar gelindi mi, mesireye varılmış demekti. Bir kenarda karaya atlanır, nevale sepetleri dışarıya çıkarılır, henüz işgal edilmemiş bir ağacın altına ehramlar, seccadeler, battaniyeler, hasırlar serilir, çilingir sofrası hazırlanır, semaverler yakılır, nargileler doldurulur, potinler çıkarılır, grupta küçük çocuklar varsa onlara salıncak kurulur, keyif çatmak için ne lazımsa eksiksiz yapılırdı.

“İkinci üstü karadan ve dereden piyasa başlardı. Besili Orlof katanaları koşulmuş Bender kupaları, narin paytonlar, mirasyedilerin ve paşazâdelerin bizzat koştukları brekler, numarasız kira arabaları, külüstür faytonlar, içindekilerin içtimai seviyesini ve zenginlik derecesini belli eden haremağalı ekipajlar... feraceli, çarşafli, yeldirmeli, yaşlı, taze hanımlar, halayıklar, saraylılar, çayını çevreleyen yoldan boyuna bir gelip, bir giderlerdi.

“Derede de bu aynen böyle idi: Arka güvertelerini örten sırmalı ehamlarının uçları suda süzüle süzüle geçen tek, iki, üç çifteli piyadelerde kâh altın gözlüklü, burma bıyıklı bir bey, kâh billûr yaşmaklı, pembe, mavi, tırşe, kavuniçi, yavru ağzı, eflâtun hotozlu, ağır feraceli bir veya birkaç ahû bakışlı hanım sahili dolduran kalabalığın nazarlarını beraberlerinde sürükleyerek geçerlerdi.

“İmrahor Köşkü’nden köyün küçük ahşap köprüsüne kadar Kâğıthane, Damat Nevşehirli İbrahim Paşa’nın Sâdâbâd’ı, neşe ile saatlerce çalkanırdı.

“O vaktin radyosu da, gramofonu da, her seyir günü tâ Lonca’dan, Sulukule’den buraya yaya gelip dönen erkek ve kadın kıptilerdi. Baba zurna, klarnet, ud veya keman çalar, oğul incecik ve kapkara parmakları ile dümbeleğe, darbukaya vurur, ana türkû söyler, kız da oynardı.

“Bunların repertuarını, her yeni mevsimde meçhul birer şairle sanatkârın müstereken yaptıkları halk türkûleri teşkil ederdi. Ahali, bu türkûlerin basit güftelerini ve kıvrak bestelerini kolayca belleyip tekrar edebildiği için üstad bestekârların ağır şarkularına tercih eder, onları hususi âlemlerini konaklarda, yalılarda tertip eden, yahut ki Boğaz’ın mehtaplarını şenlendiren kibar takımına bırakırdı.

“Çılgınca eğlenerek geçirilen bu tatil gününün akşamında, kendine mahsus bir zevki olan dönüş başlardı. Arabacıların yanında, kayıkların baş güvertesinde, dere kenarından topladıkları sazlardan başlarına birer külâh örüp geçirmiş çocuklar, bazen fazla coşagelip de peylenmiş zurnacılar, akın halinde şehire avdet edilirdi.

“Ve gecenin karanlığı ile ıssızlığı Kâğıthane’nin üzerine çökerken, muhakkak ki, Nedim’in ruhu, bulunduğu âlem-i gayiptan buraya kadar her seferinde gizli gizli gelir, ulu ağaçların altında, incecik derenin kenarında gezinir, yaşadığı devri ve onun âlemlerini melûl melûl yadederek:

‘Bak Sitanbulûn şu Sa’dabadı nevbünyânına
Âdemin canlar katar âbühevası cânına
Ey felek, insâf! Ey mihri cihânârâ, aman!
Bir nazîri var ise, söylen: konulsun yânına!’

diye söylenirdi ...”

1940’lara kadar yaşadı Kâğıthane. Sonra İmrahor kasırları yıktırıldı, dere içindeki çağlayanı oluşturan oyma mermerler ve nişan taşları söktürüldü ve bir zamanların muhteşem mesiresi yok oldu ...

Gölzar Boğaziçi'nde Yandan Çarklıyla Seyrüsefer

“Suya versin bağban gülzarı zahmet çekmesin
Bir gül açılmaz yüzün tek verse bin gülzare su.”

AŞK VE SİTEM dolu dizeleriyle böyle sesleniyor Fuzuli, zaman tünelinden. Boğaziçi de (hele eski İstanbullular için misli bulunmaz bir “gülzar”, yani gül bahçesi olan Boğaziçi) bugün aşkla sitemin, yeşille yalının, betonla şiirin harman olduğu, kimi an coşkulu, kimi an da hüzünlü renklerin izlenebildiği bir tablodur. Ama ne olursa olsun, tarihe dizelerle, şarkılarla, romanlarla nakışlanmış, binbir renkli bir tablo...

Boğaziçi'ne (olması gerektiği üzere) denizden bakalım ve bir zamanlar Şirket-i Hayriye'nin, Seyr-ü Sefain'in gezindiği bu sulara ilişkin hoş bir “anekdot” nakledeyim:

Bilir miydiniz ki Üsküdarlı Digo Mustafa nam gazete müvezzii yaman bir koşucuydu; Boğaziçi vapuru Üsküdar'dan kalkarken gazete satarak koşmaya başlar, Kuzguncuk'ta vapura yetişir, Beylerbeyi'nde iner ve yine koşarak vapuru Çengelköy iskelesinden yakalardı. Böylece bir iskelede inip diğerinde binerek Çubuklu'ya varır, Çubuklu'dan Beykoz'a uzun ve duraksız bir koşu koparırdı. Beykoz iskelesine ulaştığında henüz yanaşmakta olan yandan çarklı vapura yüzünü döner, başındaki fesi kaşının üstüne bıçkınca yatırarak seslenirdi: “Kaptan Baba! Nerede kaldın? Havadisleri yazıyor!” Şimdi ne Digo Mustafa kaldı, ne de yandan çarklı vapur. Ama bir demlerde ikisi de vardı ve Boğaziçi adı verilen gül bahçesine renk katarlardı...

Dilerseniz bir Şirket-i Hayriye vapuruna binelim şimdi ve Marmara'ya açılalım. Tarih, mesela, 13 Mayıs 1927 olsun ve

biz bir el ilanından yola çıkmış olalım. Şirket-i Hayriye o gün Mudanya'ya özel bir gezi düzenlemiştir ve Fransızca "Chirket-Hairie" olarak yazılan ilanda şu "anons"lara yer verilmektedir: "Mükemmel büfe, orkestra, dans ve ışıklandırma. Mudanya'dan Bursa'ya şimendifer bağlantısı. Öğle ve akşam yemekleriyle fiyat 10 TL., yemeksiz bilet 7 TL., lüks bilet için yemekli fiyata 2 TL. eklenecektir. Boğaz'da oturan yolcular, dönüşte kendi iskelelerine bırakılacaktır. Gezi sırasında telsizle (radyo) Avrupa konserleri dinlenebilir." Onca yıl geriye gidip 71 numaralı Halâs vapurunun güvertesine (şık beyefendiler ve narin hanımefendilerle) adım atmaya değmez mi dersiniz?

Boğaziçi doğal olarak vapur demekti. İlk buharlı gemi 1828 yılında yanaşmıştı İstanbul kıyılarına. Swift adlı bu teknenin kaptanı Mösyö Kelly derler bir İngilizdi ve vapur padişah için getirilmişti. Âlâ-yı vâlâyla rıhtıma borda ettiğinde, o güne değin orasından burasından dumanlar çıkarıp tuhaf homurtular salan dev kayıklar görmemiş İstanbul halkı, Hezarfen Ahmet Çelebi'nin Galata Kulesi'nden Üsküdar'a uçuşuna bakar gibi bakmıştı Swift'e. Doğruya doğru, "Swift" İngiliz dilinde "hızlı" demektir ve bu yelkensiz ve dahi küreksiz tekne pek de süratli seyretmektedir!

"Buğ Gemisi" adını vermişti İstanbullular bu tekneye. "Buğ" buhardan mı galattır, buğudan mı, bilinmez. Bilinen o ki, Sultan 2. Mahmut, vapuruna kurularak Boğaziçi'nde ve adalar arasında geziniyordu. Vapurun daimi iskelesi Tarabya koyundaydı. Öyle memnundu ki 2. Mahmut, Kaptan Kelly'ye üzerinde pırlantalarla işlenmiş bir gemi tasviri bulunan bir altın madalyon armağan etmişti...

19. yüzyılın ortalarında, Boğaziçi'nde seyreden buharlı vapurlardan neredeyse göz gözü görmemekteydi.

İngiliz ve Rus vapurları Boğaziçi boyunca bir aşağı, bir yukarı sefer yaparak yolcu ve yük taşıyor, bacalarının hemen yanına "monte" edilmiş hoparlörlerinden de "zamane" müziği neşrolunuyordu. O aralar kurulan Fevaid-i Osmaniye İdaresi de kendi gemilerini suya indirerek Boğaz safalarını büsbütün renk-

lendiriyordu: Tairibahri, Mesiribahri, Eserihayır, Peykişevket, Hümapervaz, Eseriticaret adlı gemiler Boğaziçi'nin tüm semtlerine yolcu taşıyordu. Vesileiticaret ve Girid vapurları Üsküdar'a günde dört kez uğruyordu. Ücretler büyüklere 25, küçüklere 10 paraydı. Arnavutköy ve Ortaköy sakinleri bu duruma itiraz ederek kendi iskelelerinde de günde en az dört kez vapur görmek istediklerini şirket idaresine bildirdiklerinde, istekleri olumlu karşılanmış ve Fevaid-i Osmaniye daha çok çarkçıbaşı yetiştirmek üzere kurslar açmıştı.

Bu arada yabancı şirketlere bağlı İngiliz ve Rus gemileri de Boğaz'da cirit atıyor, bu olay bizim bıçkın kaptanların fena halde sinirine dokunuyordu. Anlatılır ki günlerden bir gün, İngilizin tekiyle Hümapervaz vapuru yarışmaya karar vermiş. İki vapur da Boyacıköy'den aynı anda ayrılarak Beylerbeyi'ne doğru hamle ediyor, ikisi de "çalaçark" giderken, yarışı kaybedeceğini anlayan İngiliz bizimkinin üstüne kırıyor dümeni! "Aman" demeye kalmadan Hümapervaz nefis bir gövde çalımıyla sıyrılıyor çarpışmadan ve Beylerbeyi'ne vasil oluyor. Kıskanç İngiliz kaptan da kendi şirketi tarafından hemen görevden alınıyor...

Meşhurdu Hümapervaz vapuru; devrin "aristokrasi" ve "burjuvazi"si bu vapura "abone" olmuştu. Evet, bayağı abone, aylık aidatlar ödeyerek 30 gün boyunca yer ayırtmacasına. Şöyle ki, yazları Boğaziçi'nde ikamet eden devlet erkânı ve kalburüstü zevat, ayda tamı tamına 250 kuruş ödeyerek Hümapervaz'daki yerini garantilerdi. Her akşam köprüden kalkan vapur, Kandilli, İstinye, Boyacıköy ve Kanlıca'ya muhterem yolcularını bırakır, sabahları da aynı güzergâhı izleyerek köprüye dönerdi.

Şirket-i Hayriye'den önceki ilk vapur seferleri Fevaid-i Osmaniye tarafından gerçekleştirilmişti. Şirket Abdülaziz zamanında İdare-i Aziziye adını almış, sonraları İdare-i Muvakkate, İdare-i Mahsusa, Seyr-ü Sefain, Akay adları altında çalışmıştır. Akay'dan sonra adı yine Seyr-ü Sefain olarak değiştirilmiş, ardından Denizyolları İşletmesi Umum Müdürlüğü'ne, sonunda da Denizcilik Bankası'na tahvil olmuştur.

Seyr-ü Sefain İdaresi, 1930'ların başlarında yayımladığı bir

kitapta, işletmenin tarihçesini kısaca aktarır: “Bizde tam manasıyla milli deniz ticareti Cumhuriyet devrinde kabotaj hakkının Türk bayrağını taşıyan gemilere inhisar etmesiyle başlar. Cumhuriyet hükümetimiz tarafından 1923 senesinde bu maksatla teşkil edilmiş ve İktisat Vekâleti’ne bağlanmış olan Türkiye Seyr-ü Sefain İdaresi, kabotaj hakkının fiilen gemilerimize intikal ettiği 1 Temmuz 1926 tarihine kadar hazırlıklarını bitirmiş ve hükümetten büyük yardımlar gören armatörlerimiz de vapur tedarikine germî vererek bu tarihten itibaren kıyılarımız arasındaki yolcu ve mal nakliyatı münhasıran şerefli bayrağımızı hâmil gemilere geçmiştir.

“Milli deniz ticareti sahamızda mühim mevki işgal eden Türkiye Seyr-ü Sefain İdaresi, Cumhuriyet devrine 26630 gayri safi, 15978 safi tonluk 34 gemi ile girmiştir. Dokuz küsur sene devam eden bu idare, sahillerimiz arasında seyrüsefer işlerini büyük bir intizam altına almış, muktedir, işinin ehli Türk personel yetiştirmiş ve idareyi emsali ecnebi vapur kumpanyalarına muadil modern ve mütekâmil bir hale getirmiştir.

“Bu devrede Ege, İzmir, Ankara, Karadeniz, Konya, Marmara, Mersin, Antalya, Çanakkale, Anafarta, Bandırma, Zonguldak, Sinop, Kocaeli, Miralay Nâzım Bey vapurları satın alınarak vapur adedi arttırılmış, Cumhuriyet, Mahmut Şevket Paşa, Gülnihal vapurları esaslı surette tamir edilerek iyi bir hale getirilmiş, mükemmel bir tamirat fabrikası, modern bir levazım ambarı, idarenin bilet vesair evrakını basmaya mahsus bir matbaa vücuda getirilmiş, idare binası önündeki rıhtım tevsiyan imar olunarak elektrikli vinçlerle teçhiz edilmiş, Tophane Meydanı muntazam bir bahçe haline getirilerek ortasına ecnebi seyyahlara mahsus zarif bir yolcu salonu inşa olunmuş, Tophane ambarları muntazam ve cesim antrepo haline ifrağ edilmiş, bütün gemiler telsiz cihazı ile teçhiz olunmuş, sıhhiye işleri tensik edilerek gemilere doktorlar konmuş, sıhhi imdat teşkilatı tesis olunmuş, sanatta mahir Türk kamarotlar yetiştirilerek kamara servisleri ecnebi kumpanyalar vapurlarına muadil muntazam bir hale getirilmiş, kabotaj haklarından başka Pire ve İskenderiye’ye de

bir hat açılarak ihracat mallarımızın bu memleketlere ihracı tes-hil edilmiş, Karadeniz vapuru muntazam bir sergi haline getiri-lerek bütün Avrupa limanlarında teşhir olunmuş, Türk limanla-rından doğru konşimento ile bütün ecnebi limanlarına eşya ka-bulüne başlanmıştır.

“1933 senesinde devletçe görülen lüzum üzerine Türkiye Seyr-ü Sefain idaresi lağvolunmuş ve Türk sahilleri arasında muntazam posta seferleri inhisarını işletmek için Denizyolları İşletmesi teşkil olunmuştur.”

Seyr-ü Sefain idaresi dünyaca ünlenmiş, vapurların hatıra defterlerine seyyahlar övgü dolu sözcükler yazmışlardır: “Kara-deniz vapuru ile yaptığım seyahatte servisin intizamından ve ye-meklerin nefasetinden bahsetmek mecburiyetindeyim. (Tarih: 9 Mayıs 1927; imza: Didon). “Eğer Karadeniz vapuru Türkiye Cumhuriyeti’nin nümunesi ise, cumhuriyetin terakkisini hiçbir kuvvet tevkif edemez. Seyr-ü Sefain idaresini temin eden vapur-ların zabitan ve mürettebatına tebrikler ve ansamimülkalp te-şekkürler.” (Tarih: 18 Nisan 1927, imza: Nordin). “Vapurda gördüğümüz intizam ve nezafet ve yemeklerdeki nefasetten, kamarodların hüsn-ü hizmetlerinden memnunuz.” (Tarih: 17 Nisan 1927, imza: Seferzâde Yusuf ve Nemlizâde Mehmet Se-lim). “İnebolu vapuru ile yaptığım seyahatte, disiplinin ve servi-sin pek yüksek olan intizamından ve kamara memurunun yol-culara karşı gösterdiği teshilattan mütevellit memnuniyet-i azi-meyi izharı vazife addederim. Seyahatim esnasında azami istira-hatle geçirdiğim saatlerin hatırasını muhafaza edeceğim.” (Ta-rih: 28 Haziran 1927, imza: Varşova Hususi Kuriyesi Mühen-dis Hayden Viyon). “Karadeniz vapurunda gördüğüm intizam ve dikkat ve yolculara ibraz edilen suhûlet ve hüsn-ü muamele şayan-ı tezkâr ve takdir olmakla servis heyetine arz-ı teşekkürü vecibe telakki ederim.” (Tarih: 31 Ekim 1927, imza: Tüccar-dan Giresunlu Keçecizâde). “Ankara vapurunda yolcuların es-bab-ı istirahatlarını temine masruf hizmetleri gördükçe, Türk’ün neler yapmaya kadir olduğunu düşünerek mağrur oluyorum. Geminin intizam ve temizliğinin en büyük amili olan muhte-

rem kaptanını takdirle yadeder, yolcuların istirahatını temine kendi istirahatlarını vakfeden kamara müstahdimine beyan eylerim.” (Tarih: 25 Mart 1927, İmza: Hocaâde Tüccar İsmail)...

Kendileri gitti, suretleri kaldı. Ne o gemiler var artık, ne o kaptanlarla kamarotlar, ne de o yolcular. Ama dikkatle dinlerseniz, gecenin koyu ve Boğaz’ın boş olduğu saatlerde, zaman tüneline yankılanan çark seslerini duyabilirsiniz...

Boğaziçi Mesireleri

BOĞAZIÇI'NIN KÖYLERİ suyun iki yanını dantel gibi nakışlamıştır. Marmara'nın ağzına yakın yerlerden başlayıp güneyden kuzeye ilerlersek, Galata'dan sonra ilk durağımız Tophane olur. Osmanlı zamanında topların kalıplara döküldüğü yerd Tophane ve (yine bir zamanlar) yemyeşil olan kıyıları yalılar süslerdi. Sadreddinzâde, Melek Ahmet Paşa, Ebu Sait yalıları bunlardan sadece birkaçıydı. Sonra Kabataş gelir. Dolmabahçe kırk adım ötededir. Saymak gerekirse, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme (Koruçeşme), Arnavutköy, Bebek, Rumeli Hisarı, Baltalimanı (adını Fatih Sultan Mehmet'in Kaptan-ı Derya'sı Baltaoğlu Süleyman Bey'den almıştır), Boyacıköy (3. Selim devrinde Kırklareli'nden yaklaşık kırk hanelik göçmen topluluğu, boyacılık zenaatini İstanbullulara öğretmek üzere, gelip buraya yerleşmiştir), Emirgân (Emirgüne, Mirgüne, Mirgün), İstinye, Yeniköy, Kalender, Tarabya, Kireçburnu, Kefeliköy, Büyükdere, Sarıyer (Sarıyar), Yenimahalle, Rumeli Kavağı ve Rumeli Feneri şehrin Avrupa yakasında dizilidir.

Rumeli Feneri'nden karşıya, yani Asya kıtasına geçerek, bu kez yolculuğumuzu kuzeyden güneye sürdürelim: Anadolu Feneri, Anadolu Kavağı, Beykoz, Paşabahçe, Çubuklu, Kanlıca, Anadolu Hisarı, Göksu, Küçüksu, Kandilli, Vanıköy, Çengelköy, Beylerbeyi, Kuzguncuk, Üsküdar...

Şimdi tüm bu köylerin, koyların, semtlerin tarihçesini yazmaya kalkarsak, birkaç cilt dolar. Bu nedenle yalnızca Boğaziçi'nin mesire yerlerine, yani şehrin her yöresinden halkın yüzyıllar boyunca eğlenmeye gittiği köylere ve kıyılara göz atalım:

Bir buçuk yüzyıl önce İstanbul'da bulunan tarihçi Hammer,

Beşiktaş konusunda şunları yazar: “Dolmabahçe kasrını geçer geçmez Beşiktaş’ın yazlık sarayları ve bahçeleri başlar. Bu mevki, Osmanlı hükümdarlarının yaz mevsimlerinde oturmayı sevdikleri fevkalade güzel bir yerdir. Buranın tercih olunmasına sebep birbirine yakın romantik birkaç vadinin arasında bulunması ve sahilsarayların gerisindeki sırtlardan denize doğru manzaranın fevkalade olmasıdır.”

Bağlı ve bahçeli bir semt olan Beşiktaş, Boğaziçi güzergâhının ilk mesiresi sayılırdı...

Bizans devrinde şifalı havası ve suyuyla ünlü olan Tarabya, bu ününü Osmanlı’da da sürdürmüştür. Servilikleri, balık dalyanları, serin rüzgârlı koyu ve yalıları ayrı bir renk katıyordu Tarabya’ya. Akşamları Enderunlu’lardan kurulu mızika takımının icra ettiği “Garb musıkîsinin en müşkül parçaları” Rum balıkçıların şen şarkılarına karışıyor, bu nâmelere uzaktan uzağa bir fasil heyeti eşlik ediyordu. Kimi yaz akşamları da köy ahalisi (Rum’u ve Türk’üyle) el ele verip donanma ve şenlik düzenliyordu...

17. yüzyılda büyük bir semt halini alan Sarıyer’in ilk sakinleri bağ ve bahçe işleriyle ilgilenen Anadolu Türkleri’yle meyhanecilik, gemicilik ve balıkçılık yapan Rumlar’dı. Yalnız bahçeleriyle değil, sularıyla da ünlüydü Sarıyer. Yaz kış bu suları içmeye ya da küplere doldurmaya gelenlerle dolar taşardı. İstanbul’un en yeşil bahçeleriyle en verimli bağlarının bir demlerde burarlarda olduğu söylenir. 19. yüzyıldaki bir imar ve onarım hareketiyle Sarıyer’in suları çeşmelere ve havuzlara alınmış, kaynakları korunmuştur. Günümüzde de İstanbullular Sarıyer’e suyu için giderler. Şöyle diyor Ahmet Rasim: “Sarıyer denildi mi sular hatıra gelir. Fakat kaç su! Fındıksuyu, Fıstıksuyu, Kızılıksu, Çırçır, Hünkârsuyu... Oraya Sarıyer denileceğine Suluyer denmeliydi. Ben Çırçır’ı severim. Sahipleri de naziktir, terbiyelidir. Temiz, mükrimdirler. İncesaz da şık; kemanî Kirkor, Kanunî Şemsi, Hanende Karakaş, Udî Selim çalışıyor. Bu eski mesirelerde asırlardır İstanbul nesillerinin gülüp eğlendiklerini hatırlatacak hemen hiçbir şey kalmamış gibidir. Büyük ağaçların altında

sular aynı şırıltı ile akıp duruyor fakat türlü türlü şifalarına inanan nesiller kaybolup gitmiştir.”

Söz ağaçlardan açıldığında, Emirgân’a özel bir parantez açmak gerekiyor. Ve Emirgân’ın dillere destan Çınaraltı’na dikkatle bakmak şart oluyor. Hemen söze girelim, bir demlerde (en az yüz yıl önce) Boğaziçi’nin bu semtinin simgesi olan çınarlar bugün giderek azalıyor. Osmanlı’nın her devrinde, özellikle Fatih zamanında önem verilen ağaçlandırma ve yeşillendirme hareketlerinin sonucunda, “bağlar ve bağçelerle dolu, mamur ve müzeyyen” bir bölge olmuştur Boğaziçi. Hele Emirgân ve çınarları... Emirgân için şöyle sesleniyor Ruşen Eşref “Boğaziçi Yakından” başlıklı kitabında: “Onun güzelliği üç sade şeyin birbirine uygunluğundan geliyor: Çınar, mermer, deniz. Dört beş çınar deniz kıyısında yokuşumsu bir meydanı kaplamış. Her birinin ağaç iriliğindeki dalları, mermer direkli beyaz bir cami minaresinin üst hizasına kadar sarmaş dolaş çıkıyor. Uçuk mavi havanın içindeki iri yeşil demeti, bir buçuk asırlık bir çeşmenin geniş revakını barındırıyor. Bir eski çağ mabedindeki sütunlardan daha kalın bu çınar gövdelerinin altı yedi ay dinmeyen gölgesindeki bu Türk rokokosu çeşme, bir su mihrabı zarifliğinde...”. Günümüzde Çınaraltı’nda yüz yıllık dokuz çınar ağacı bulunuyor ve alanı ıhlamur ve atkestanesi ağaçlarıyla bölüşüyorlar.

Yalıları, sahilsarayları ve korularıyla da ünlüydü Emirgân. Bir zamanlar denize kadar inen selvileri de varmış. Ama tüm dikkatler onca yıl boyunca tarihi ağaçlar üstünde yoğunlaşmış çünkü Emirgân demek, çınar demektir. Şöyle yazıyor Halûk Şehsuvaroğlu “Asırlar Boyunca İstanbul” başlıklı çalışmasında: “Bugün Emirgân’da eski Boğaziçi’nin bir parçası asırlık çınarlar altında toplanmış gibidir. Şerif Abdullah Paşa’nın yalısı, 1. Abdülhamid Camii, mermer çeşme ve Muvakkithane’nin çerçevelediği çınarlı kahveden Çubuklu tepelerine, Anadolu Hisarı’na ve Göksu Kasrı’na dalarsınız. Çınarların altı, günün bazı saatlerinde Çallı’nın Emirgân tablosunda görülen neşeli ışıklarla parıldar. Akşamları yedi taraflı mermer çeşmenin üstündeki altın

hatlı kitabelerde Hümaşah Valide Kadın'ın soluk yüzünü hayal edersiniz. Asırlık çınarlar altında daima görülen simalar arasında tarih profesörü İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve zaman zaman da büyük şair Yahya Kemal vardır. Müverrih ile şair bazı saatlerde tarihimizin güzel günlerine ait tatlı sohbetlere dalarlar.”

Ama Boğaziçi eski Boğaziçi değil artık. Bozulma, yozlaşma günümüzden 40 yıl önce boy göstermiş ve hızla artmış. Şöyle sesleniyor Burhan Arpad, 7 Temmuz 1959 tarihli bir yazısında: “Şemsi Paşa’da tütün depoları, kömür yığınları, gaz varilleri, çimento ve demir ardiyeleriyle başlayan çirkin gerçekler, en değişik ve renkli tabiat güzelliklerinin yurdu, bütün dünyada tek bir benzeri olmayan bu yeşilli mavili su yolu boyunca bütün kıyılarda gözü ve gönlü karartır. Tophane’de başlayan antrepolar, Beşiktaş’taki kum satış yerleri, Kuruçeşme’nin o korkunç kömür depoları, orta Boğaz’a kadar sürüp giden çirkinliklerin en göze çarpanlarıdır. Apartmanlar öylesine yapılır, Boğaziçi’nin en son güzelliklerini de yok eder. Boğaziçi’nin en güzel köşelerinden biri olan Göksu’yu bugün ancak eski kartpostallarda bulabilirsiniz. Geçmişin renk, müzik ve şiirlerle bezenmiş yeşil Göksu’sunda şimdi korkunç bir pislik, leş kokuları, tozlar ve çamurlar vardır. Fabrikalar, margarin yağı varilleri, taka ve motor onarım yerleri, günümüz Göksu’sunun gerçekleridir. Paşabahçe çayırını, Beykoz’un alabildiğine yeşil, sonsuz gölgeli çayırıklarını da bulamazsınız. Fabrika, atölye, depo, antrepolar kaplamıştır hepsini. Erguvanların en çılgın renkleriyle baharı yaşatan Boğaz sırtlarında şimdi gecekondu, gecekondu ve gecekondu vardır.”

Eskilerden günümüze kalan tek ve son mesiredir Emirgân’daki Çınaraltı; Kâğıthane, Göksu ve onca güzellik, onlarca doğa parçası gibi yok edilmesine neden olmamalıyız. Nedeni açık: Emirgân’ı Emirgân yapan bu anıtsal çınarlardır. Boğaziçi’ni Boğaziçi yapan başlıca semtlerin arasında da Emirgân’ın önemi büyüktür...

Boğaziçi'ni Yazanlar (I)

ŞİRKET-İ HAYRIYE'NİN verdiği ilanlar ayrı bir güzellik taşırdı sanki. “Mektep talebelerine yeni bir kolaylık”tan söz ediyordu ilan: “Oturdıkları köylerin mekteplerine giden talebeye, yaz tatili müddetince muteber olmak üzere verilmiş olan pasoların müddeti bu ayın sonunda bitecektir. Aliren itıhaz olunan karara nazaran, talebeye yalnız mekteplerin tatil ve bayram günlerinde (Cumartesi günleri öğleden sonra dahil) muteber olmak üzere yeniden paso verileceğinden, alâkadarın fotoğraflı mektep ilmuhaberiyle idareye müracaatları ilan olunur.” Ve diğer bir ilan şiir diliyle sesleniyordu okura:

“Tatlı bir ömür yaşa, gel de Boğaziçi'ne
Renk dolsun, şiir dolsun, hayat dolsun içine
Orada gündüzler aydın, orada geceler derin
Geçer bir masal gibi, rüya gibi günlerin.”

Macit Gören, “Türkler'in ve Şirket-i Hayriye'nin Boğaziçi'ne Hizmeti” başlıklı makalesinde şu noktalara değinir: “Eskiden, Rumeli yakasında Yeniköy ve Anadolu cihetinde Kanlıca'nın üst tarafı, İstanbullular için hemen hemen meçhul iken, şirket vapurlarının seneden seneye seyrüseferini daha ileri mahallere kadar uzatabilmesi yüzündendir ki, yukarı Boğaziçi denilen ve Bosfor'un hakikaten havaca ve manzaraca en güzel yerlerinde Tarabya ve Büyükdere gibi güzide ve mamur sayfiyeler vücuda gelmiştir. Bu tam manasıyla Türk ve hayırlı şirketin bir asıra yaklaşan devamlı muvaffakiyetine ve Boğaziçi'nin baştan başa meskûn hale gelmesine, şirketi eskiden beri ve şimdi hüsnü

idare eden güzide zatların devamlı mesaisi hadîm olmuştur ki, hakikaten takdire değer güzel bir misaldir.”

Peki, Boğaziçi'nin dillere destan mehtap âlemlerine, şiirlerine ve şairlerine, güzelliğini edebi yapıtlarda ölümsüzleştirenlere ne demeli?

“Müsaadenizle, size sorabilirim: Eğer, bütün bu ömür müddetince mehtaplı bir yaz gecesi, gümüşlenen sular üstünde, bir sandala atlayıp Kanlıca koyunda dolaşmamışsanız, bedîi güzelliklere hayranlığınız olduğunu nasıl iddia edebilirsiniz? Bir tatil gününde olsun, Emirgân korusunun tepelerinde, ruhunuza kanat takıp Boğaz'ı kuşbakışı temaşaya fırsat bulamamışsanız, sizin derya içinde yaşayıp deryanın hassiyetini bilmeyen balıktan farkınız olur mu?

“Eğer Beykoz'un Kaymakdonduran'ında buz gibi Sırmakeş suyunu kuzu dolmasına katık ederek baharı selâmlamaya çıkmadınızsa, zevkinizden şüphe etmeye hakkımız olmaz mı?

“Sarıyer'in diş donduran sularında karpuz çatlatmamış, Küçüküsu çayırında mısır koçanı kemirmemiş, Çubuklu'da bülbül dinleyip, Çamlıca tepesinde sabahlamamış bir İstanbul çocuğu kadar zavallı kim vardır?

“Biz bu şöhreti, imar projelerinin karışık yapıları arasında, daha uzun yıllar terkedemeyiz. Solmaz güzelliği ab-ı hayat içmiş hissini veren emsalsiz Boğaziçi hepimizin meşgul olacağı bir mevzudur.”

“Boğaziçi” dergisinin Şubat 1938 tarihli 17. sayısında yer alıyordu bu sözler. Yazar Selahattin Gönör'e hak vermemek elde değil, hele yaklaşık yarım yüzyıl sonra. Neydi Boğaziçi mehtapları, nasıl bir yeri vardı İstanbul'un “sosyal” tarihinde? Bu sorunun cevabını o demlerde yaşamış kalem adamları verebilir ancak. Şimdi gerilere dönelim ve sararmış kitap sayfaları arasında eski Boğaziçi mehtaplarına yelken açalım. Şöyle sesleniyor Abdülhak Şinasi Hisar, “Boğaziçi Mehtapları” başlıklı kitabında:

“O zamanlarda Boğaziçi'nin her köyünde bulunan pazar kayıkları fakir halkın pek çok işine yaradığından, köyün (bugünün zenginler diyebileceğimiz) eşrafının korumaları altında olması

da Boğaziçi geleneklerinden birisiydi. Bu kayıkların arka taraflarındaki düz ve epey uzunca güverteleri saz çalanların ve okuyucuların oturmalarına, saz aletleriyle birlikte içki tepsilerinin de konmasına elverişliydi. Kayıkta saz sahibinin bir adamı bulunur ve her şeyin efendisinin istediği yolda gitmesini sağlardı. Yalnız bu kayıkta okuyucuların ve saz takımının kuvvetlerini arttırmak için Erdek rakısı, Urumca rakısı gibi o zamanın en iyi rakıları, mastikaları ve türlü cinslerden taze balıklar, siyah ve sarı havyarlar, Gelibolu sardalyası, Tirilye zeytini, balık yumurtası, çeşit çeşit salatalar, turşular gibi o zamanın en makbul mezeleri, üzüm, seftali, elma, kavun, erik gibi meyveler, bir de karlıklar içinde buzlu sular bulundurulurdu.

“Zevk için dolaşan bütün öteki kayık ve sandallar yalnız ay ışığıyla aydınlanırken, hizmetteki pazar kayığı mumları yanmış üç dört fener taşıyarak gelir ve o geceki saz sahibinin yalısından, sözgelişi Valide Paşa'nın Bebek'teki ya da Sait Halim Paşa'nın Yeniköy'deki, yahut Suphi Paşazâde Sami Bey'in Kanlıca'daki yalısından okuyucuları ve saz çalanları alır, açılır giderdi.

“O zamanlarda Boğaziçi geceleri kandil, mum, lamba gibi mehtabın akrabası, hafif ve yumuşak eski ışıklarla aydınlanırdı. Mehtabın, şüphesiz, daha dokunulmamış bir büyüklüğü, el sürülmemiş bir temizliği, eşsiz bir tabiiliği vardı. Başka yerlerden Boğaziçi'ne gelenler burada mehtabı o kadar tılsımlı bulurlar ki, adeta sarhoş oldukları ve hatta bu füsün ile güya tekin değilmiş gibi çarpılmaktan korktukları olurdu.

“Hava mehtapla rekabet eden bir füsün gibiydi. Hiçbir rüzgâr esmezken sular bazan sanki kendi içlerinden gelen hafif bir ürperişle menevişlenirdi. Bu zamanlarda sanılırdı ki, ürperen sular değil, onların üstünde oynayan ufak, kesik, ıslak ışık parçalarıdır. Sularda binlerce küçücük dalgacıklar ışıktan ve altından minimini yelpazeler gibi durmadan açılır, kapanırdı.

“Bu rüya denizi yavaş yavaş gönülleri sararak onlara doluyordu. Gönüllerin hudutları bütün kâinatı, ayı, gökleri kucaklayacak kadar genişler, yükselir, derinleşir, büyürdü.

“Ay, göğün ortasında bir yere uçmaya hazır gibi, o kadar

güzeldir ki tabiat ona kalır. Dünya hareketsiz, sular sessiz. Gönülleri göklere bağlar gibi bütün bu menekşe ve mor renkte geceden ruhlara âdeta kokular halinde sızan bu güzellikler karşısında acaba tabiatın manevi bir duygusu var mıydı?

“Mehtap sulara sizinle beraber sürüklenir. Hep bulunduğunuz yerdedir. Onu Kalender’de yanınızda görürsünüz. Bebek koyuna kadar gelirsiniz. Orada yine sandalınızın hizasındadır. Demek ki Kalender’de değilmiş, demek ki burada da değildir. Acaba sanki nerededir?

“Mehtap görülen her şeyi yumuşatıyor, hülyalaştırıyor, güzelleştiriyordu. Üstlerine garip bir füsünla ışıklar dökülmüş bu menekşe renkli dümdüz sular, bu çiçek tarlası gibi koklanan mavi hava ve gönülleri azad eden bu musîkî güya derin bir aşk için hazırlanmış oluyordu. Bütün bu kayık ve sandal kafilesindeki insanlar uyuşmuş, aşka ve onun verdiği melâle düşerek bir vuslat umar gibi o intizar havasını teneffüs ettiklerini, o mucizenin büyük gölgesiyle kendilerine sirayet ettiğini duyuyorlardı.”

Üstadın renkli anlatımına doyum olmuyor ama eşsiz tadın harcında müthiş bir hüznün seziyor günümüz insanı; bir daha hiç geri gelmeyecek, hiç yaşamayacak bir Boğaziçi’nin, mehtap âlemlerinin, nezih bir İstanbul’un getirdiği ince hüznün. Sahilsarayların ya da lebideryadaki yalıların önünden tek bir kayığın mahremiyetinde geçmek, bülbülleri ve gülleriyle ünlü Çubuklu’nun gümüş bir ışıkla yıkanmış sularında seyretmek, hanende ve sazandelerle mehtap âlemine dalmak başlıbaşına bir şiir sanki. Özellikle 3. Selim, 2. Mahmut ve Abdülmecid devirlerinde pek gözdeydi Boğaziçi mehtapları. Cevdet Paşa, 2. Abdülhamid’e sunduğu “Maruzat”ların birinde, Abdülmecid devrini şöyle anlatır: “O zaman Boğaziçi cennetten bir numuneydi. Hele mehtap geceleri, denizin yüzü seyirci kayıklarıyla resmi alınacak bir şekil ve mahiyetteydi. En güzel mehtabı olan Bebek koyuyla Büyükdere koyudur. Halk gümüş servi teması için Büyükdere’ye gider ve Bebek sahillerine inerdi.”

Yücel Mecmuası’nda S.N. Seven imzalı bir yazı da, eski mehtapları yeniden canlandırır niteliktedir:

“Eskiden ayın gümüş pullarla sulara en güzel şüirleri yazdığı saatlerde yüzlerce sandal, rüya âlemlerine dalan feraceli hanımları, kalender beyleri koynunda toplayıp İstinye’den Kanlıca’ya, Kanlıca’dan Göksu’ya, Göksu’dan Bebek’e hafif şırıltılı dalga-cıklar içinde götürürken, nar dudaklar arasından dökülen bir ses kalpleri büyüldü. Ve hanımlar, beyler böyle sermest tabessabah hülya âlemlerinde dolaşır, gezerlerdi. Kıyılarda biriken halk onları dinler, kulaklarını bu en tatlı nağmelerle doldurur, gamlarını giderirdi. İşte bu eski günleri, bu eski âlemleri yaşatmak için Şirket-i Hayriye büyük bir fedakârlık gösterdi. Ağustos’un dördüncü Salı günü akşamı çiçeklerle süslü rengârenk ışıklarla parlayan bir sal hazırladı. Öyle sal ki, içinde bu göz kamaştıran süslerden mada Deniz Kızı Eftalya ile birlikte bir saz heyeti, bir zeybek takımı ve Şehir Tiyatrosu artislerinden Hazım da vardı. Bu salın arkasına yine eskiden olduğu gibi bir sürü sandal takılmıştı. Şirket-i Hayriye üç vapurunu donatmış, iki vapurunu da belki kalabalık olur diye hazırlamıştı. Fakat halk 37.5 kuruş gibi gayet ucuz olan bu mehtap âlemine o kadar rağbet gösterdi ki tamam on dört vapur kalktı. Bu vapurlar Bebek’ten salın etrafını alarak Kanlıca’ya, Kanlıca’dan Yeniköy’e, Yeniköy’den Beykoz’a ve Beykoz’dan Büyükdere’ye geçtiler. Halk sahilde yeşil, kırmızı, sarı fenerler ve meşalelerle vapurları karşıladı ve eğlenceye iştirak etti. Denizkızı’nın sesi gönüllerde akisler yaparak korulardaki bülbüllerin sesine karıştı. Zeybekler birçok oyun gösterdi. Ve Hazım birkaç şarkı söyledi.”

Bugün Boğaziçi yerine sayfalarda geziniyor, o sazlı sözlü mehtapları özleyen okur. Dev tankerlerin, bina boyunda yolcu gemilerinin, hava ve su kirliliğinin, daha da kötüsü, ay ışığını sayıyla alteden binbir lambanın bulunduğu yerde “mehtap seyri” ne arar? Biz en iyisi geçmişe dönelim ve Nezihe Muhittin’in sözlerine kulak verelim:

“İstinye koyunun lacivert harelerinde kulapdanlar menevişleyen Haziran geceleri, ay taze bir gelin gibidir. Altın pullar saçan muhteşem eteğini sürüyerek şahane bir eda ile salınan göklerin melikesi, meçhul ve egzantrik bir zevk ile ürperdikçe narin yü-

zünü telli duvağına saklayan masum bir bâkire hicabıyla aheste aheste geçip gider. Temmuzda ayın on dördü, aşkına susamış genç, ateşli ve olgun bir dul kadın gibi Göksu deresinin sedefli kıyılarında kıvrak vücudunu serin sulara daldırır. Etrafını çerçeveleyen şeffaf sükûtin esrar dolu kuytuluklarında, billûr vücudunu gizli gizli seyreden gözler tahayyül ederek, aşifte bir kıvranaşla çırılçıplak, salkımsöğütlerin altına serilir. Kandilli korusunun kenarında birdenbire beliren mehtap, yuvarlak şirin yüzünü koyu yeşil kadife perdelerden çıkararak kendisini hayran hayran bekleyenlerle şakalaşan şuh bir operet mugannisine benzer. Dekor baştan başa altın yıldızlarla bezenmiş mavi kadife-dir. Böceklerle kurbağaların bestelediği bu ağustos gecesi festivalinde büyük sanatkâr ‘Bayan Ay’, en güzel ve en şuh şarkılarını söylüyor.”

Şairlerin, romancıların ressamların kaleminde ve fırçasında ölümsüzleşen Boğaziçi mehtaplarını gelecek kuşaklar nasıl “tahayyül” edebilecek dersiniz?

Boğaziçi'ni Yazanlar (II)

“MAVİ GÜLLERE benzeyen ve kalp üstünde o kadar çabuk solan bu Boğaziçi günleri ve tılsımlı Boğaziçi gecelerinde mavi mırıltılı, hülyalı ve mehtaplı hatıralar” peşinde koşan Abdülhak Şinasi Hisar yalnız değil kuşkusuz. Rus ressam Tchiatcheff, Boğaziçi için şunları söylüyor: “Yazın sıcak zamanlarda ruh açıcı, latif bir yere çekilerek vakit geçirmek, insan için bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaçları tatmin için Boğaziçi kadar şayan-ı tavsiye bir yer olamaz. Boğaziçi’nde ikamet eden bir ecnebi, işleyen güzel ve temiz vapurların muntazam servisleri sayesinde daima kolay ve faydalı gezmeler yapabilir.” Theophile Gautier de şöyle diyor: “Dünyanın bütün dertlerini unutmak için Boğaziçi’nde bir saat dolaşmak yeterlidir. Çok yerler gezdim fakat Boğaz kadar ruha safa verici bir yere tesadüf etmedim.” Faruk Nafiz Çamlıbel de şu görüşleri öne sürüyor: “Yeryüzünün en güzel beldesi İstanbul olduğuna göre, İstanbul’un en güzel tarafı da şüphesiz Boğaziçi’dir. Şu halde yeryüzünün en güzel parçası olan Boğaziçi’ne sahip olmak şerefi, bir millet için, en haklı bir gurur teşkil etse yeridir. Ben her zaman bu gururu tatmak hevesiyle köprüden vapura biner, Boğaz’ı bir baştan öbür başa kadar gezer, dolaşırım. Bu bir buçuk, iki saat süren Boğaz yolculuğu bana Akdeniz, Karadeniz yolculuğundan daha zevkli gelir. Çünkü Boğaziçi’nde sahil iki taraflıdır ve her dönemeçte başdöndüren ayrı bir güzellikle insanın karşısına çıkar. Ondaki bu emsalsiz değişikliği her zaman daha yakından, daha candan duyar, severim. Kimi görsem, kime sorsam, hepsi duygularının benimle bir olduğunu söylüyor. Hepsi Boğaziçi’nin âşıkı olmakla övünüyor. Varsa Boğaz, yoksa Boğaz, diyor.”

Çamlıbel üstadın Boğaziçi aşkı dur durak tanımıyor:

“İstanbul’un her yeri güzeldir, fakat bu yerlerden Türk şiirine en fazla tesir eden, hiç şüphesiz, Boğaziçi’dir. Bu üstünlükten de anlaşılıyor ki, tabiat güzelliğinin en fazla coştığı yer burasıdır. Bütün seyyah gemileri, Boğaziçi’ni görmeden, İstanbul’u terk etmeye razı olamaz. Eserlerine Şark’ı nakşeden büyük Garp ediplerinin haz aldığı yer Boğaz değil midir? Boğaziçi’nin küçük kardeşi Haliç, kıymet tanımaz ellerde, bugünkü sefil hale düştükten sonra, o tek başına kaldı. Ona da bakan yok; bakmak şöyle dursun, her gün biraz daha gözden düşürmek için ne yapmak lazımsa esirgenmiyor. Şirket vapurları, gezinti postalarından başka, bütün seferlerinde boş iskeleleri birbirine bağlayan öksüz birer nakil vasıtasıdır... Böyle olduğu halde, Boğaziçi bütün güzelliğiyle ayaktadır! Güzelliğin bu kadar kahraman oluşuna başka hiçbir yerde tesadüf edilemez.”

Bu noktada yüzyıllar boyunca Boğaziçi kıyılarında konaklayan yabancı seyyahlardan örnekler vermek yerinde olur: “Bu dünyada Boğaziçi kadar güzel bir geçit, havası suyu latif bir yer yoktur. Boğaz eşsizdir. Ona bir benzer bulmak lazımsa başka bir dünyada aramalıdır...” (Profesör Park). “Allah ve insan, tabiat ve sanat orada birleşmiş ve insan gözünün görebileceği en güzel manzarayı oraya yerleştirmiş...” (Lamartine). “Boğaziçi her ne bakımdan olursa olsun saymakla bitmeyen güzelliklerle doludur...” (Profesör Clarke). “Dünyanın hiçbir yerinde, Boğaziçi’nde olduğu gibi, böyle tabiatın rüyalaştığı ve rüyaların tabiatlaştığı vaki değildir...” (Robert Walsh). “Boğaziçi bir şehir değil, âsârı atikasıyla, havasıyla, ışığıyla sanayii nefisenin tabii bir müzesidir... Burayı görenler ve buraya sanatkâr gözüyle bakanlar o kadar hazineler bulurlar ki, tasviri değil, tarifi bile kabil değildir...” (Ressam Kampf). “Gözlerim için bir neşe, kalbim için bir sevinç, ruhum için bir saadet kaynağı olan Boğaziçi’ni ölünceye kadar unutmayacağım...” (Henri Cartel).

Bizim yazarlarımız da, yani Boğaziçi’nin öz sakinleri, yeryüzünün belki de en alımlı doğal görünümünü yazıyla resmetmek için yarışır sanki:

“Güneş, hava, su, ağaç, tepe, vadi, geniş çayır, deniz ve karaya yakınlık olarak İstanbul’da Boğaziçi’nde vekalet edecek hiçbir semt yoktur...” (Peyami Safa). “Karadeniz’le Marmara arasında, yeşil korulu tepelerin kıyılarına yayılarak mavilikler içinde uzanan Boğaziçi’nin her köşesi bir tablo, her koyuna yeşil gölgeler salan korular ve çiçekli bahçeler hep birer şiir...” (Ahmet Refik). “Tarih kitapları, Âdem babamızla Havva anamıza mekân olan cenneti, Dicle ile Fırat nehirlerinin arayerinde, şimdiki Bağdat’ın bulunduğu noktaya yakın bir yerde gösterirler. O vakit bu kitapları yazanlar Boğaziçi’ni görmüş olsalardı, ilk insanlara bu ilahi dekoru mutlaka daha çok yakıştırdırlardı. Boğaziçi dünyanın en latif, en cazip köşelerinden biridir...” (Ercüment Ekrem). “Tabiat estetiğinin en cömert ve ince bir eseri olan Boğaziçi, yalnız renkleri, çiçekleri ve güneşin her hareketiyle değişen emsalsiz lavhalarıyla değil, siyasi, milli ve coğrafi karakteriyle de dünyanın en hareketli bir heyecan noktasıdır...” (Burhan Cahit).

Agâh İzzet de şöyle yazıyor:

“Boğaziçi, deniz, güneş, yıldız, ay, orman, dağ gibi hayatı şiir yapan ve şiiri hayata katan tabiat unsurlarının engelsiz coşup taşıdığı, kaynaşp oynadığı bir âlemdir. Damarlarda kan yerine alevler kaynaşırken ve hayallerde serin gölgelerin şırıltılı pınarları, lacivert denizlerin ıslak rüzgârları dolaşırken, Boğaziçi, bu serabın tamamıyla hakikat olmuş bir örneğidir. Güneş, bu boşluklarda altın renginde sarılıklar bırakarak ardından akıp gitmek isterken, bu lacivert kanalın üstünde peyda olan bu kabarış nedendir? Suların fişirtisini işitiyor musunuz? Bu öyle içerlerden gelen ve içten içe işleyen bir terennümdür ki, hiçbir bestekâr bir eşini daha yapmamıştır. Tepeleri günün son ışıklarıyla pırıldayan küçük dalgalar, ayrı ayrı kaynaklardan fişkırır gibi, kabarak birbirlerine sarılıyorlar ve bir anda birbirlerinin içinde eriyip kayboluyorlar... Yaz gecelerinin yıldızlı karanlığı ortalığa hâkim olduktan sonradır ki, Boğaziçi’nde bir efsaneler âlemi başlar. Beyaz bir tül perde arkasından akseden şakrak bir kadın kahkahası, karşıkı koruluğun gölgeleri arasından süzülüp gelen

bir armonika sesi, kıylara sürünerek geçen bir sandalın hışırtısı, rıhtımları döven karanlık suların şıpırtısı, bütün bunlar, esrarla dolu güzelliklerin bestelenmiş bir ifadesidir.”

Kimler “feyz” almamıştır ki Boğaziçi’nden? Aşıyan’ın müptelası olan Tevfik Fikret, Ahmet Mithat, Abdülhak Hamit, Yusuf Ziya Ortaç, Peyami Safa, Necip Fazıl Kısakürek, Asaf Halet Çelebi, Hikmet Münir, Recaizâde Ekrem, Şair Nigâr Hanım, Emin Bülend kalemleriyle dile getirmişlerdir hayranlıklarını. Feyhaman Duran, Çallı İbrahim, Cemal Tollu, Elif Naci, Münif Fehim, Avni Lifij, Fikret Mualla, Hoca Ali Rıza, Melling, Zonaro, Allom gibi fırça, karakalem ve gravür ustaları da Boğaziçi’ni tual ve kâğıt üstünde ölümsüzleştirmişler, ressamalar için bitmez tükenmez bir kaynak olduğunu kanıtlamışlardır...

Dillere destan “Seyahatnâme”sinin İstanbul’a ilişkin bölümünde, Boğaziçi’ne geniş yer verir Evliya Çelebi. Şimdi o bölümü tümüyle aktarmaya kalkışsak, başlıbaşına kitap olur. Tarihe ışık tutması açısından, Boğaziçi köylerini Evliya Çelebi’nin renkli üslubuyla (özetleyerek) sunuyoruz:

“*Kuruçeşme*: Sahili ayan ve eşref yalılarıdır. İçeri tarafında bir vasi dere içinde bir İslam mahallesi, bir cami, bir hamam vardır. Bin kadar Yahudi hanesi, üç mahalle Rum evleri vardır. Yahudilerin üç sinagogu, Rumların iki kiliseleri ve iki yüz dükkânı olup han, imâret, gayri âşar yoktur. Bağ, bağçesi çoktur. Hâkimleri Galata Mollası’nın naibi, yeniçeri yasakçısı, Subaşı’dır. Mesiresi yoktur.

“*Arnavutköyü*: Lebideryada bin kadar bağlı bağçeli mamur haneleri vardır. Bir küçük hamamı vardır. Ekmeği ve peksimeti beyazdır. Akıntıburnu’ndan içeri bir körfez limanı yer almakla, kışın birçok gemi kışlar. Akıntıburnu bir kayalı mahal olduğundan, pek muhataralı, gemi imrarında çok müşkülât çekilir. Bu mahalde Murad Han’ın rûznamecisi İbrahim Efendi bir çeşme yaptırdı; hâkimleri Galata Mollası’nın naibi Subaşı, Bostancıbaşı’dır. Buradan bir miktar ileride Hasan Halife Bağı görülür, halen padişah bağçesidir. Murad Han zamanında kul

ayaklanıp yeniçeri ağası Hasan Halife'yi paraladılar, bağçesi mirî oldu.

“Bebek Bağçesi: Padişahlara mahsustur. Selim Han-ı Evvel'in bir kasrı var ise de bağçesi o kadar mamur değildir ama ulu ser-vileri vardır. Burası da geçilince Deli Hüseyin Paşa bağına varılır, safi sanavber ağacı ile müzeyyendir. Kayalar nam mahallede kırk elli hane ve Sıdkı Efendi Camii vardır; bu cami fevkaanîdir, altında kayadan bir ab-ı zübâl cereyan eder. Buradan ötesi Rumeli Hisarı'dır.

“Rumeli Hisarı: Lebideryada dar yerde olup bağısız ve bağçesiz kayalar üzerinde kat kat bin altmış kadar hanedir. Üç camii, on bir mescidi, yedi mekteb-i sibyanı, bir hamamı, iki yüz dükkânı, Durmuş Dede Tekkesi namında bir tekkesi, yedi kadar Rum hanesi vardır. Ayan ve eşrafı yalı sahibi olup kış günleri İstanbul'da otururlar. Yahudisi yok, meyhane ve bozahane dahi bulunmaz. Halkı balıkçı, kale neferatı, kayıkçı, sâir esnaftır. Dağlar üzerinde nazirsiz kiraz bağları vardır ki Hisar kirazı namı ile Rum, Arap ve Acem'de meşhurdur; diyarı Acem'de adına gülнар-ı Rum derler, iki kiraz bir dövme riyal ağırlığında gelmiştir. Rumeli Hisarı'nın önünden akan şeytan akıntısı gayet şiddetli akar, göz kapayıp açınca bir gemiyi Kandilli Burnu'na kadar sürer götürür. Bu akıntı kenarındaki yalılar: Dizdar, Hacı İsa, Kara Hasan, Narhçı Hasan Efendi, Koska Fırıncısı Mehmed Efendi, Topkapulu Mahmud Ağa, Hezarpâre Ahmet Paşa yalıları.

“İstinye Kasabası: Bin parça gemi alır büyük limanı vardır. Han ve medrese yoktur. Bağ ve bahçesi çok, ahalisinin fıkaları bağçıvan ve balıkçıdır. Kasaba körfez dahilinde olduğundan havası o kadar iyi değildir. Yalıları: Müftü Yahya Efendi, Yeniçeri Efendisi Koyunzâde, Hadım Ali Ağa, Boşnak İsmail Efendi gibi ayan yalıları. Liman Burnu'nda bir misafirhanesi vardır; limanı rüzgârdan emindir.

“Yeniköy Kasabası: Burası Sultan Süleyman'ın fermanı ile imar edildiği için Yeniköy derler. 3000 haneli, bağlı ve bağçeli müzeyyen bir şehirdir. Galata kadısının naibi hükmünde olup

şubası, yeniçeri serdarı, çavuşu ve yasakçıları vardır. Üç camii olup, lebideryada olan Kaptan Halil Paşa Camii gayet şirindir. Hacı Ömer hanesi önünde yeniçeri ocağı avcılarını Istranca dağlarından avladıkları karacaların etini padişah için pastırma yaparlar, evin önündeki çimenzar sofada perverde ederler; çünkü buraların abı lâiftir. Bir hamamı, bir hanı ve bekâr odaları, 200 kadar dükkânları vardır. Ama bu dükkânların yüz kadarı lebideryada kârhâneleridir, zira Karadeniz'e giden gemilerin kaptanları peksimedi Galata'dan ve bu Yeniköy'den alırlar.

"Büyükdere Kasabası: Bu kasaba dahi İkinci Sultan Selim'in teferrücgâhıdır; bir dağlık dere içre bina olunmuştur. Burada birtakım çınar, kavak, servi, salkım söğüt ve sair ağaçlar vardır ki, her biri gökyüzüne erişmiş ulu ağaçlardır. Zeminine güneş tesir etmez cilvegâhtır. Gûnâgûn çimenzar sofalar ve nice akarsularla tezyin olunmuş bir mesire-i dilârâdır. 1000 kadar haneleri vardır. Bir İslam mahallesi ve yedi mahalle de Hıristiyan vardır; gemici, bağçevan evleridir. İskele başında Koca Defterdar Mehmet Paşa Camii vardır.

"Sarıyer Kasabası: Lebideryada 1000 kadar bağlı bağçeli mamur haneleri olup, iki mahalle Müslim ve yedi mahalle Hıristiyan'ı vardır; burada da Yahudi yoktur. Bir camii, bir mescidi, bir hamamı vardır. Hıristiyanları da balıkçı, meyhaneci, gemicilik ederler. 7000 bağı vardır, cümle dağları bağlarla tezyin olunmuştur. Hisar kirazı namı ile meşhur kiraz aslında bu Sarıyer'indir.

"Beykoz Kasabası: Lebideryadan bağlar kenarından gitmek üzere Servi Burnu'nun 3000 adım cenub tarafında, bir liman-ı azimin kenarında vâkidir; 800 haneli, bağ ve bağçeli mamur ve müzeyyen bir kasabadır. Camii, mescidi, hamamı, mekteb-i sibyanı vardır. Çarşı ve pazarı ulu ağaçlarla müzeyyendir. Cümle halkı bağçevan, oduncu ve balıkçıdır. Üsküdar Kadılığı hükümdededir. Bostancıbaşı ve Sultaniye Bağçesi Ustası hâkimleridir; ab-ı havası lâtif, bir şirin şehirdir. İskeleyi önünde deryada kılıç balığı dalyanı vardır.

"İncirli: Sultaniye Bağı'nın cenubunda, 300 haneli, evleri

hep bağçeli; bir camii, bir mescidi vardır. Hamamı Hezarpâre Ahmet Paşa Sarayı'ndadır. Çarşı pazarı yoktur.

"Çubuklu Bağçesi: İncirli'ye muttasıl. Beyazıd-ı Veli, şehzâdesi Sultan Selim'i Trabzon'dan getirtip, kızıp burada şehzâdeye sekiz çubuk vurmuştur ki, sekiz sene hilâfetine işaretidir. Tanesi beş dirhem gelir, kızılıcı meşhurdur.

"Kanlıca Kasabası: Bu kasaba yakında mamur olmuştur. Lebideryada bağlı ve bağçeli, 1200 haneli bir dilnişin kasabadır. Başlıca yalıları: İbrahim Çelebi Yalısı, Emir Paşa Yalısı, Süleyman Efendi Yalısı'dır. Lâkin tâ nihayetinde Lonkazâde Yalısı cümlesinden müzeyyendir. Yedi mahallesi İslam'dır. İskele başında İskender Paşa Camii meşhur Mimar Sinan Ağa binasıdır. İki sibyan mektebi, küçük bir hamamı vardır.

"Anadolu Hisarı Kasabası: Lebideryada, Göksu'nun denize karıştığı mahalde bir kaya üzerinde olan Anadolu Hisarı, Yıldırım Beyazıd binasıdır, sonra Fatih Sultan Mehmet tamir etmiştir. Şeddâdi, metin kaledir ama küçüktür, çevresi 1000 adımdır. Garba nazır bir kapusu vardır; içinde dizdar hanesi, neferat evleri, 200 kadar tımar ehli neferi vardır, köyleri hep Kocaeli sancağındadır. Kale önünde Fatih Sultan Mehmet'in bir camii vardır. Hisar'ın taşra varoşu 1080 hanedir ama azim sarayları, yalıları vardır: Defterdar Halıcızâde Yalısı, Mustafa Paşa Sarayı, Hoca Çelebi Sarayı, Kaftancı Ali Çelebi Sarayı, Emir Paşa Sarayı. Yalıların en güzeli Bahâî Efendi'nin çinilerle müzeyyen kasr-ı âlisidir.

"Göksu Mesîresi: Ab-ı hayat misal bir nehirdir ki, Alemdağları'ndan cereyan edip gelir; ekseri yerleri Halıcızâde bağçeleri ve un değirmenleridir. Bu nehir üzerinde bir tahta köprü vardır. Cümle uşşakan kayıklar ile bu nehirden ileri ferahfeza köylere varıp ağaçlar altında zevk-ü sohbet ederler. Buradan bir nevi toprak çıkar ki ondan üstad testiciler testi yaparlar. Bu kasaba da Üsküdar Kadısı hükmündedir, ayrıca Subaşı vardır; Bostancıbaşı da muhafazasına dikkat eder.

"Kandilli Hasbağçesi: Göksu'nun cenubî şarkisinde bir bağ-ı iremdir ki Üçüncü Sultan Murat binasıdır; Murat Han havasını sevdiğinden ekseri burada zevk ederdi. Akıntı burnunda bir ka-

ya üzerinde müteaddid kasırlarla müzeyyen bir bağ-ı cinandır. Ensesi kayalı dağlar olmakla bağları vardır. Bir bağçe ustası, 100 neferi vardır. Bunun cenubunda Papas Korusu'ndan mahalli, Dördüncü Sultan Mehmet, Vâni Efendi'ye ihsan etmişti.

"Kule Bağçesi: Papas Korusu'na yakındır. Bu bağçeyi Kanuni Sultan Süleyman mamur etmiştir; bir kasr-ı âlî inşa etmiştir ki, cihannümadır; her katında fiskiyeler ve fevvâreler vardır. Sultan Süleyman'ın bizzat kendi eli ile diktiği bir de servi ağacı vardır. Bu bağçenin her meyvesi ve bilhassa inciri meşhurdur.

"Çengelköyü Kasabası: Lebideryada olup arka tarafı bağlı bağçeli korulardır. Ahalisinin çoğu Rum'dur. İslamları azdır. Lâkin sarayları, hasbağçesi gayet mükelleftir. Cümle tahtânî fevkaanî, kâgir binalı 3060 kadar evleri vardır; sahilinde bir de küçük camii vardır. Çarşısından geçilerek İstavroz Bağçesi'ne gidilir.

"İstavroz Kasabası: Burası da Üsküdar Mollası'nın hükmünde Subaşı'lıktır. Bağ ve bağçesi çok bir kasabadır. Camii de vardır.

"Kuzguncuk Kasabası: Fatih zamanında burada Kuzgun Baba nam bir zat sâkin olduğu için Kuzguncuk demişler; Üsküdar Kadılığı'nda bir Subaşı'lıktır..."

Evliya Çelebi yalnız değil kuşkusuz: Boğaziçi'ni adım adım arşınlayıp tek mil köylerini ve koylarını tarihe geçirirken, kendisinden yıllar (belki de yüzyıllar) sonra bu kıyılara ayak basacak olan yerli ya da yabancı "sevdakâr"lara ölümsüz bir kaynak bıraktığını biliyordu...

Adım Adım Boğaziçi

BOĞAZİÇİ'NDEN söz ederken, ilk adımı Haliç'ten atmak doğru olur. Antik çağda yaşayan Strabon, Haliç'i Chrysokeras (Altın Boynuz) olarak tanımlar. Nedeni, Khalkhedon (Kadıköy) açıklarında bulunan dev kayadan ürken iri balıkların Byzantion'a (Bizans) doğru yönelmeleri ve güneybatısında altın gibi ışıldamalarıdır. "Altın Boynuz" adının "bereket boynuzu" anlamına gelen Kornukopia'dan doğduğu da söylenir. Balık akınının ışınlar saçarak Bosporos'a (Boğaz) geçtiği ve (Khalkhedon-Byzantion arası çaprazlar çizerek) Pontos'a (Karadeniz) ulaştığı yazılır. Günümüzdeyse bu efsanevi balıklar Boğaz'dan çekildi, yerlerini tenezzüh teknelerindeki "muasır seyyahlar" aldı...

AVRUPA KİYİSİ

Beşiktaş:

Antik çağdaki adı Sykai (İncirlik) olan Galata'dan yola çıktığında önce Tophane'ye (Argyropolis), ardından Kabataş'a (Aiantion) ulaşılır. Argyropolis'in anlamı Gümüş Şehir'dir; karşı kıyıdaki Üsküdar'ın adıyla (Chrysopolis, Altın Şehir) uyum sağlar böylece. Aiantion'sa Megaralıların Ajax'a adadıkları bir tapınaktan gelir.

Adı üstünde, 17. yüzyılda küçük bir koyun doldurulması sonucu elde edilen arazi üzerine yapılmıştır Dolmabahçe Köşkləri; muhteşem Dolmabahçe Sarayı'ysa (aynı yerde) 19. yüzyılda Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır.

Beşiktaş, Bizans döneminde Diplokionion adını taşırdı. "İkiz Sütunlar" anlamını taşıyan bu sözcük, İmparator Romanus Lekapenos'un semt meydanına diktiği iki sütunu yansıtır; bu anıt

sütunlar, 16. yüzyıldaki depremde yerle bir olmuştur. Osmanlı devrinde “kadırğa kışlağı” olarak kullanılan Kabataş-Beşiktaş kıyısı, aynı zamanda tüm deniz seferlerinin çıkış noktasıydı. Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa türbesi de Beşiktaş’tadır.

Beşiktaş-Ortaköy arasının anıt-yapıları, Osmanlı’nın ihtişamını tüm boyutlarıyla yansıtan Yıldız ve Çırağan saraylarıdır (19. yüzyıl). Yıldız Sarayı 2. Abdülhamid devrinde, Çırağan Sarayı Abdülaziz’in saltanatında inşa edilmiştir...

Ortaköy:

Antik çağdaki adı Arkheion olan Ortaköy’ün Bizans devrindeki başlıca mahallesi, aynı adı taşıyan bir manastıra sahip olan Damianou’ydu. Başlangıçta Osmanlı tarafından ihmal edilen Ortaköy, 16. yüzyıldan başlayarak tüm dinleri barındıran önemli bir yerleşim merkezi oldu. Semtin önemli anıt-yapıları arasında Büyük Mecidiye Camii (19. yüzyıl), Aghios Fokas Rum Ortodoks Kilisesi (19. yüzyıl) ve Etz Ahayim Sinagogu (18. yüzyıl) sayılabilir. Cami, Bizans devrindeki adı Kleidion (Boğaz’ın Anahtarı) olan Defterdar Burnu üzerine inşa edilmiştir. Esmâ Sultan, Naime Sultan ve Hatice Sultan yalılarıyla Feriye Karakolu da Ortaköy’dedir...

Koruçesme:

Semtin adını Tezkireci Osman Efendi Camii’nin yanındaki kuru çeşmeden aldığı söylenir; ayrıntılı açıklama, burasının aslında (gür yeşil dokudan ve suyu bir zamanlar bol olan çeşmeden yola çıkarak) Koruçesme olduğu, bu adın (çeşmenin suyunun kesilmesiyle birlikte) Koruçesme’ye dönüştüğüdür. Aghios Demetrios Kilisesi ve Ayazması (18. yüzyıl), Surp Haç Kilisesi (18. yüzyıl), Ioannes Prodromos Kilisesi (19. yüzyıl) ve Aghios Sotiros Ayazması (19. yüzyıl) yörenin anıt-yapıları arasındadır...

Arnavutköy:

Antik çağda Histiae olarak bilinen Akıntı Burnu, semtin odak noktasıdır. Bizans devrinde Melekler Şehri olarak bilinirdi Arnavutköy; nedeni, yöreye Constantinos, Justinianus ve Comnenos

iktidarlarında (aralarında Mikhailaion Manastırı'nın da bulundu-ğu) birçok kilisenin yapılmış olmasıdır. Bizans zamanında kiliseleri ve bağları, Osmanlı döneminde yalılar ve çilekleriyle ünlenmiştir Arnavutköy. Günümüze kalan başlıca anıt-yapısı Süslü Karakol'dur...

Bebek:

Antik çağdaki adı Khallae olan Bebek semtinde, balıkçılarla avcıların tanrıçası Artemis'e adanmış bir tapınak bulunuyordu. Bebek adı, İstanbul'un fethinden sonra yöreye başkumandan tayin edilen (ve rivayete göre yakışıklı bir delikanlı olan) Mustafa Çelebi'den gelir.

18. yüzyılda İbrahim Paşa tarafından 4. Ahmet için bu kıyılarda inşa ettirilen Hümayûnâbâd Kasrı, Abdülmecid tarafından yıktırılmıştır. Bebek semtine yerleşenler arasında, devlet ve din işlerinde önemli görevler üstlenen İsmail Efendi, Dürrizâde Abdullah ve Tavukçu Reis Mustafa Efendi bulunuyordu.

Yeşil dokusunu günümüzde de koruyan Bebek'in önemli anıt-yapılarının başında Hıdiv Sarayı gelir. Ali Paşa Köşkü olarak yaptırılan bina, sonraları ("Valide Paşa" olarak da bilinen) Emine Hanım'ın mülkiyetine geçmiştir. Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın annesi olan Emine Hanım'ın ölümünden sonra, Hidiv Sarayı Mısır devletine bağışlanmıştır. Bugün İstanbul Mısır Başkonsolosluğu olarak işlevini sürdürmektedir.

Mimar Kemaleddin Bey binası olan Bebek Camii'nin tezyinatı, hat ustaları İsmail Hakkı Bey ve Macit Bey tarafından yapılmıştır. Yılanlı Yalı (18. yüzyıl), Aghios Kharalambos Kilisesi, Fransız Katolik Manastırı ve Yetimhanesi semtin tarihsel yapıları arasında yer alır...

Rumeli Hisarı:

Antik Phoneus üzerine kurulu bir semt olan Rumeli Hisarı, adını Fatih Sultan Mehmet'in 1452 yılında yaptırdığı dev kaleden alır. Pers İmparatoru Darius, İsa'dan önce 500 yılında Samoslu Androkles'in yaptığı Boğaz Köprüsü'nden 700.000 askerinin geçişini buradan izlemiştir. Avrupa ve Asya kıyıları ara-

sında yan yana dizilmiş düzinelerce gemiden ve aralarındaki rampalardan oluşan bu geçit, Boğaz'ın iki yakasını birleştiren ilk köprüdür. Rumeli Hisarı'nın bulunduğu tepenin doruklarındaki kayalardan oyulmuş tahta kurularak ordusunun geçişini izlemiştir Darius; bu nedenle bu tepeye bir demlerde Darius Tah-tı denirdi.

(Rumeli Hisarı'nın en yüksek kulesinde Fatih Sultan Mehmet'in bir odası olduğu, Padişah'ın arada buraya gelerek Boğaz'a ve şehre kuşbakışı baktığı da yazılır.)

Osmanlı'da Derviş Durmuş Dede, Evliyalık ve Kayalar olarak da bilinirdi semt. Başlıca yapıları arasında Aşiyân Müzesi'ne (Tevfik Fikret Evi, 1906) öncelik tanımak gerekir; Halife Abdülmecid Efendi'nin "Sis" tablosu bu müzededir. Diğer anıt-yapılar Hacı Kemaleddin Camii (18. yüzyıl), Benlizâde Raşit Efendi Çeşmesi (18. yüzyıl), Mısırlı Yusuf Paşa Konağı (19. yüzyıl) olarak sayılabilir...

Baltalimanı:

Antik çağda Phidalia olan Baltalimanı, günümüzdeki adını Fatih Sultan Mehmet'in kaptan-ı deryası Baltaoğlu Süleyman Bey'den alır. 2. Mehmet'in karayoluyla Haliç'e indirdiği salmasız (yassı tabanlı) gemiler burada inşa edilmiştir. Baltalimanı tepelerinin 18. yüzyılın sonlarına kadar ceviz ağaçlarıyla kaplı olduğu yazılır...

Boyacıköy:

3. Selim devrinde (19. yüzyıl) Kırklarelili Kafkariodi (kimi kaynaklara göre Kafkariofi ya da Kafkariadi) ailesi buraya yerleşerek kumaş boyaları üretmeye ve fes boyacılığında mahir ustalar yetiştirmeye başladı. Bu nedenle Boyacıköy adını alan semt, çok geçmeden çoğunlukla boyacıların yaşadığı ve boyahanelerin bulunduğu bir yer haline geldi. Anıt-yapılarının başlıcaları Mediha Sultan Sahilsarayı (19. yüzyıl) ve Mustafa Reşit Paşa Yalısı'dır (19. yüzyıl)...

Emirgân:

Bizans'ın Kyparodes kasabası. 4. Murat, Erivan Sultanı Emirgûne Han'ı (Erivan Kalesi'ni Osmanlı'ya teslim etmesi nedeniyle) ödüllendirmek ister. İstanbul'a gelerek Boğaz'ın bu semtinde Nişancı Feridun Bey Bahçesi'ne yerleşen Emirgûne Han, Yusuf Paşa adını ve unvanını alır. 4. Murat'ın yakın dostu olan Yusuf Paşa, yine padişah tarafından cellada teslim edilir; toprakları sürekli el değiştirir ve Cumhuriyet kurulduğunda devlete geçer. Uzun süre Emirgûne, Mirgûne ya da Mirgûn olarak anılan semt, halk arasında zamanla Emirgân'a dönüşmüştür.

Şerifler (Şerif Abdullah Paşa) Yalısı, yalnızca Emirgân'ın değil, Boğaz'ın tüm Avrupa yakasının en eski sahilhanesidir. 19. yüzyıl yapısıdır Emirgân Camii; 2. Mahmut'un yaptırdığı caminin yerinde önceleri 1. Abdülhamid'in adına ithaf edilmiş bir cami bulunuyordu. Emirgân Korusu yaklaşık 500.000 metreka-re olup 100'ün üzerinde değişik ağaç türüne sahiptir. Abdülaziz tarafından Mısır Hıdivi İsmail Paşa'ya bağışlanan korunun içinde üç köşk vardır: Av köşkü tarzında tasarımlanan Sarı Köşk, "neo-classique" tarzdaki Beyaz Köşk ve geleneksel Türk evi çizgilerini taşıyan Pembe Köşk...

İstinye:

Antik çağdaki Sosthenion ya da Leosthenion, Bizans döneminde Stenia oldu; günümüzde İstinye'dir. Argonotlar'ın kaptanı İasson burada bir tapınak yaptırmış. Bizans İmparatoru Constantinos aynı noktaya Mikhailaion Kilisesi'ni inşa ettirmişti. Theotokos Kilisesi'yle Vaftizci John ve Aziz Daniel manastırları da buradaydı. Aziz Daniel'le Aziz Simeon İstinye yakınlarında yaşamışlardı. Semtin günümüze kalan anıt-yapıları, Şehzâde Burhaneddin Efendi ve Pardoe yalılarıdır.

Cenevizliler, Bizanslılar ve Osmanlılar için önemli bir liman ve deniz üssü olmuştur İstinye; nedeni, tüm Boğaz'ın en güvenli doğal körfezi olmasıdır...

Yeniköy ve Kalender:

Antik çağdaki adı Neapolis (Yeni Şehir) olan Yeniköy'e İstanbul'un fethinden sonra Romanya'nın Geni yöresinden gelen ailelerin yerleştiği ve semtin adının Geniköy olarak değiştiği yazılır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde (16. yüzyıl) bu ad Yeniköy'e tahvil olmuştur. Semtın Rum sakinleri (Yeniköy anlamına gelen) Neohorion adını kullanırlardı.

Yeniköy'ün en büyük kilisesi Aghios Gheorghios'dur; kilisenin içinde Kamariotissa Bâkiresi'nin tasviri bulunmaktadır. İsa'nın altın kaplama çerçeveli büyük boy yağlıboya tablosunu barındıran Surp Hovhannes Mıgırdıç Kilisesi de buradadır. Yeniköy Sinagogu (19. yüzyıl) Kont Abraham de Camondo tarafından yaptırılmıştır.

Yeniköy'ün diğer anıt-yapıları arasında 1995 yangınında büyük hasar gören Sait Halim Paşa Yalısı öncelikle anılmalıdır. 19. yüzyılda mimar Petraki Adamanti tarafından tasarımlanan yalı, adını Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşa'nın torunu Sait Halim Paşa'dan alır. Kıyıyı nakış gibi bezeyen yalılar içinde Cezayirliyan Yalısı önem taşır; günümüzde Avusturya Büyükelçiliği yazlığıdır.

Yeniköy'ün yanındaki Kalender semti, birkaç sokaktan oluşan bir sahil köyüdür; adını burada türbesi bulunan bir dervişten alır...

Tarabya:

Antik Kryovrissis Vadisi'ndedir Tarabya; o demlerdeki adının Pharmakeion (Zehir) olduğu kaydedilir. Efsaneye göre Argonotlar'ın kaptanı İasson'u yok etmeye çalışan Büyücü Medea, tekne semtin önünden geçerken suları zehirler ama başarılı olmaz.

5. yüzyılda Patrik Attikos yörenin adını Therapeia (Tedavi) olarak değiştirmiştir. 14. yüzyılda Ceneviz filosuna yenilen Venedik kalyonları, Kaptan Nicolas Pisani'nin sayesinde Tarabya körfezine sığınmayı başarmış, böylece tümüyle yok olmaktan kurtulmuştur. Tarabya'nın 18. ve 19. yüzyılda Fenerli Rumlar'ın sayfiye yeri olduğunu da eklemek gerek.

Semtin anıt-yapıları arasında Huber Köşkü (19. yüzyılda yapılan bu köşk, 1985 yılından sonra Cumhurbaşkanlığı Köşkü olarak kullanılmaya başlandı), Almanya Büyükelçiliği yazlığı (19. yüzyıl), Aghia Paraskevi Kilisesi ve Ayazması (19. yüzyıl) öne çıkar...

Kireçburnu ve Kefeliköy:

Bizans devrinde Kleidra tou Pontu (Karadeniz'in Anahtarı) olarak bilinirdi Kireçburnu; kimi kaynaklarda bu ad Kleides tou Pontu ya da Kleithra tou Pontu olarak geçer. Aghia Euphemia Ayazması buradadır. Kireçburnu'nun uzantısı olan ve şifalı sularıyla tanınan Kefeliköy'dedir Petra Dikaia (Adil Kaya ya da Sadık Kaya); rivayete göre iki denizci altınlarını buraya gömmüş, denizcilerden biri gizlice geri dönüp tümünü almaya kalkınca kaya ona engel olmuştur...

Büyükdere:

Vathys Kolpos (Derin Körfez) Büyükdere'nin Bizans'daki adıydı; aynı zamanda, Kalos Agros (Güzel Ülke) olarak bilinirdi. Megaralılar'ın Saros adına yaptırdığı mihrap nedeniyle, Saros Körfezi de denirdi. Vaftizci John, Aziz Theodoros ve Patrik Taraisos'a adanan manastırlar buradaydı.

Osmanlı'nın son döneminden başlayarak yabancı misyonların gözde yazlığı olmuştur Tarabya-Büyükdere arasındaki kıyı. Fransa Büyükelçiliği (Prens Alexandre İpsilanti Yalısı, 19. yüzyıl), İtalya Büyükelçiliği (mimar: Raimondo d'Aronco, 20. yüzyıl başları), İspanya Büyükelçiliği (18. yüzyıl), Rusya Büyükelçiliği (19. yüzyıl) yazlıkları bu yörededir. Büyükdere'nin diğer anıt-yapıları arasında Abdurrahman Nurettin Paşa Yalısı (19. yüzyıl), Sadberk Hanım Müzesi (Azaryan Konağı, 19. yüzyıl) ve Surp Boğos Kilisesi (19. yüzyıl) sayılabilir...

Sarıyer:

Antik çağda Simas olarak bilinen Sarıyer, adını (söylendiğine göre) killi toprağının renginden ya da bir sultanın âşık olduğu "sarı" bir "yar"dan alır; semtin yaşlılarına göre, bir zamanlar

buraya (devrin padişahının sevdalandığı sarışın gözde nedeniyele) Sanyar denirdi. Şifalı Çırçır Suyu'nun bulunduğu vadi, antik çağın Skletrinas'ıdır; suyun çevresinin göz alabildiğince güllerle kaplı olduğu söylenir. Megaralılar Sanyer'in en yüksek noktasına denizciler tarafından kutsal sayılan Venus Meretricai'nin yontusunu dikmişlerdir...

Yeni Mahalle, Rumeli Kavağı ve Rumeli Feneri:

Rumeli Kavağı yolundaki Yeni Mahalle (Bizans'ın Anil-ton'u) tümüyle bir balıkçı köyüdür. Tepesindeki Kara Kaya'nın (ya da Gözcü Kaya'nın) yerinde Mikhailaion Manastırı bulunuyordu. Rumeli Kavağı'na bir kartal yuvası gibi hâkim olan Yoros Kalesi, Bizanslılar tarafından Boğaz'a girişi denetlemek için inşa edilmişti. O çağdaki adı Polikhion (kimi kaynaklara göre Asematon) olan ve içinde bir manastır bulunan kale 14. yüzyılda Cenevizliler'in eline geçmiş, 17. yüzyıldaki Kazak akınlarının ardından Osmanlı tarafından onarılmıştır.

Semtin içindeki Garipçe Köyü, antik çağda Gyropolis (Akbalalar Şehri) olarak bilinirdi. Efsaneye göre, kuzey rüzgârlarının tanrısı Boreas'ın damadı Kral Phineus'un sarayı buradaydı.

Boğaz'ın Avrupa kıyısının kuzeydeki uç noktası olan Rumeli Feneri, 19. yüzyılda yapılmıştır. Bulunduğu noktanın antik çağdaki adı Panium'du. Rumeli Feneri'nin (ve Asya kıyısındaki Anadolu Feneri'nin) açıklarındaki dev kayalar mitolojik önem taşır: Altın Post'un arayan Argonotlar, gökgürültüsünü andıran seslerle birbirlerine yaklaşan, çarpan, sonra yeniden uzaklaşan bu büyümlü kayaların arasından bir güvercin uçurmuş, kuşun yolunu izleyerek Karadeniz'e ulaşabilmişlerdir. Rumeli Feneri'ne yakın olan kayanın doruğunda Apollo Tapınağı'nın yükseldiği de söylenceler arasındadır...

ASYA KIYISI

Anadolu Kavağı ve Anadolu Feneri:

Anadolu Kavağı'nın üst noktalarında eski Ceneviz kalesinin kalıntıları görülür; kalenin yanbaşında bir zamanlar Aghios

Gheorghios Manastırı bulunuyordu. Anadolu Kavağı ve Anadolu Feneri arasında Aghia Pandeileimon Manastırı'yla Panthikion Kalesi'nin yer aldığı yazılır...

Beykoz, Paşabahçe ve Çubuklu:

Antik Amykos körfezi üzerinde bulunan Beykoz, günümüzde Yuşa Tepesi ve İbrahim Paşa Köşkü'yle ünlüdür. Paşabahçe'ye Hezarpâre Ahmet Paşa'nın bahçesi olup cam işleriyle tanınır. Çubuklu semti bülbül sesleriyle geçmiştir İstanbul efsanelerine. Beykoz'un başlıca anıt-yapıları İshak Ağa Çeşmesi ve Bostancıbaşı Mustafa Ağa Camii'dir. Çubuklu'da Osman Hamdi Bey Yalısı ve Hıdiv Kasrı önde gelir; Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa tarafından 20. yüzyılın başlarında yaptırılan "art nouveau" tarzındaki kasrın mimarı Delfo Seminati'dir...

Kanlıca:

Antik çağdaki adı Glarus olan Kanlıca semtinin iskelesinin bulunduğu küçük limanın adı Phrixoulimen'di. Limanı çevreleyen manastırlar bugün yok olmuştur. Mimar Sinan'ın Sadrazam İskender Paşa adına yaptığı cami (16. yüzyıl), semtin önde gelen anıt-yapısıdır. Bir zamanların efsanevi Buhara kahvesinin sunulduğu İsmail Ağa Kahvehanesi'yle Eczacı Edhem Pertev ve Prenses Rukiye yalıları da Kanlıca'nın gözde yapıları arasındadır...

Anadolu Hisarı ve Göksu:

Rumeli Hisarı'nın tam karşısındaki Anadolu Hisarı, 1. Beyazıd devrinde (14. yüzyıl) inşa edilmiştir. Anadolu Hisarı semtinin (ve Boğaz'ın tüm Asya kıyısının) en eski ahşap yapısı olan Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı (17. yüzyıl) Osmanlı'ya tarih boyunca dört sadrazam vermiş olan Köprülü ailesinindir. Hemen yanında Abdülmecid'le Abdülhamid'in sertabibi tarafından yaptırılan Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı görülür. Bahriyeli Sedat Bey Yalısı (Manolyalı Yalı, 19. yüzyıl) ve Zarif Mustafa Paşa Yalısı (18. yüzyıl), Anadolu Hisarı iskelesine yakındır.

Bizans çağlarındaki adı Aretas olan Göksu deresi de semtin içinden geçer. Osmanlı'nın önde gelen eğlence yerlerinden biriydi Göksu mesiresi...

Küçüksu ve Kandilli:

1950'lerin ortalarına kadar seçkin bir sayfiye yeri olan Küçüksu'nun başlıca anıt-yapısı, Abdülmecid tarafından yaptırılan Küçüksu Kasrı'dır (19. yüzyıl). Ön cephesi "baroque" süslemelerle bezeli olan sahilsaray, son dönem Osmanlı mimarisinin en görkemli örneklerinden biridir. Küçüksu Çeşmesi (Mihrişah Sultan Çeşmesi, 19. yüzyıl) semtin diğer simgesidir...

Küçüksu'nun yanbaşındaki Kandilli'nin adına ilişkin iki rivayet vardır. Kimi kaynağa göre padişah burada bir saray yaptırmış ve çevresini kandillerle donatmıştır; kimine göre de, padişahın gözüne girmek isteyen bir rahip, sarayın bahçesini her gece kandillerle aydınlatmıştır. Osmanlı'da semt, Kandilli Bahçe olarak bilinirdi. Antik çağdaki adı Perirron olan semtin sırtlarında Bizans döneminde Mikhailaion Manastırı yaptırılmıştı...

Kandilli'de bulunan Kıbrıslı Emin Paşa Yalısı (18. yüzyıl) Boğaz kıyılarındaki en büyük yalıdır. Kont Ostrorog Yalısı (19. yüzyıl) İslam hukuku profesörü olan Polonyalı Kont Leon Ostrorog'a gitti. Abdülmecid'in kız kardeşinin adını taşıyan Adile Sultan Sarayı, 1930'larda Kandilli Kız Lisesi olmuştur...

Vaniköy:

Bizans döneminde adı Proukhtous ya da Prokhtoi olan Vaniköy'de, İmparator Justinianus (semti tüm kötülüklerden korumak için) Mikhailaion Kilisesi'ni yaptırmıştı. Osmanlı'da "Vani Mehmet Efendi'nin Bahçesi" olarak bilinen yöre, sonraları Vaniköy adını almıştır. Recaizâde Mahmut Ekrem Yalısı (19. yüzyıl) ve Kadınefendi Yalısı (19. yüzyıl) semtin önemli anıt-yapılarıdır...

Çengelköy:

Bizans döneminde bu yöreye (2. Justinianus'un İmparatoriçe Sophia için yaptırdığı saraydan yola çıkarak) Sophianae de-

nirdi. Daha önce de İmparatoriçe Theodora bu kıyılarda Meryem Ana adına bir manastır inşa ettirmişti. Fatih Sultan Mehmet'in iktidarı sırasında semtte Bizans devrinde dövülmüş dev çengeller ve çapalar bulunmuş, Çengelköy adı böylece doğmuştur.

Bin yıllık meşe ağaçlarının bulunduğu Çengelköy'ün önde gelen anıt-yapısı, aynı zamanda tüm İstanbul'un en önemli anıt-yapılarından biri olan Kuleli Askeri Lisesi'dir. Temeli 1845 yılında atılan okul, 1872'de Kuleli Askeri İdadisi olarak eğitim vermeye başlamış, Cumhuriyet'in kurulmasıyla Kuleli Askeri Lisesi adını almıştır. Semtin başlıca sahilsarayı Sadullah Paşa Yalısı'dır (18. yüzyıl)...

Beylerbeyi:

Bizans devrinde burada üzerinde dev bir haç bulunan bir kilise olduğu söylenir. Bu haçtan yola çıkan kimi tarihçilere göre, semtin o demlerdeki adı Stauros'du (İstavroz). Kimi tarihçilere göreyse Beylerbeyi'nin yanıbaşındaki küçük bir köydü Stauros; Beylerbeyi'nin adıyla (damı altın yaldızlı tuğlalardan örülmüş olan Meryem Ana Kilisesi nedeniyle) Chrysokeramos'du (Altın Tuğla). Semtin günümüzdeki adı, Osmanlı döneminde Anadolu Beylerbeyi için yaptırılan sahilsaraydan gelir.

Beylerbeyi Sarayı, Osmanlı'nın görkemini yansıtan mimari bir başyapıttır. Abdülaziz'in 1865 yılında inşa ettirdiği sarayı ziyaret eden Fransa İmparatoriçesi Eugenie, pencerelerin aynılarını Tuilleries Sarayı'nda yaptırmıştır...

Kuzguncuk:

Bizans devrinde Hermolaos Manastırı'nın çevresinde gelişen küçük bir semt olan Kuzguncuk, günümüzdeki adını 15. yüzyılda burada yaşayan Derviş Kuzgun Baba'dan alır. Semtin başlıca anıt-yapısı, Fethi Ahmet Paşa Yalısı'dır (18. yüzyıl); 2. Mahmut ve Abdülmecid devirlerinde yaşayan Fethi Ahmet Paşa, ilk askeri müzenin kurucudur...

Üsküdar:

Antik Chrysopolis (Altın Şehir) olan Üsküdar, Bizans döneminde Skoutarion olarak anılırdı. İmparatorluk ordusunun kalkanı alayıydı Skoutari; kalkanların kaplandığı deriye “skitos” denirdi. Bugün izleri bile kalmayan Skoutarion Sarayı’nın bu kıyılarda olduğuna değinmek gerek. Tarihsel süreç içinde Pers, Makedon, Arap ve Haçlı akınlarına uğrayan yöre, 14. yüzyılda Osmanlı’ya teslim olmuş, İstanbul’un fethinden sonra da Üsküdar adını almıştır.

Osmanlı’nın her döneminde umur gören Üsküdar’ın başlıca anıt-yapıları şöyle sıralanabilir: Mimar Sinan eseri olan Mihri-mah Sultan Külliyesi, Şemsi Paşa Külliyesi ve Valide Sultan Hamamı (16. yüzyıl), padişahın annesi Gülnuş Emetullah Sultan için yaptırılan 3. Ahmet Çeşmesi ve Yeni Valide Külliyesi (18. yüzyıl), 3. Mustafa’nın annesi Mihrişah Emine Sultan için yaptırdığı Ayazma Camii (18. yüzyıl), Eminzâde Hacı Ahmet Ağa tarafından inşa ettirilen Ahmediye Külliyesi (18. yüzyıl), İmrâhor ve Doğancılar camileri (16. yüzyıl), Çinili Cami ve Çinili Hamam (17. yüzyıl)...

Adalarım Var Deryaya Karşı

“İSTANBUL ADLI murassa gerdanlığın üzerindeki zümrütlerdir adalar.” Kim söylemiş, ne zaman söylemiş bilinmez. Bilenen şu ki, bir demlerin doğru sözü geçerliliğini giderek yitiriyor; sınır (kara ya da deniz) tanımayan çarpık kentleşme (hoyrat yapılaşma) yalnızca adaların değil, tüm Marmara’nın yozlaşmasına kapı açtı. Ama yine de soylu güzellerdir İstanbul adaları; yüzyıllar ötesine uzanan gür yeşil dokuyu, girift doğayı ve yoğun tarihselliği bir kalemde silip atmak kolay değil.

Tarihin her zaman gündeminde olmuştur adalar: Bizans’ın ünlü Prens adaları, sürgün ve manastır yerleriydi. Tarihçi Hammer, bu adalar topluluğunu Papaz Adaları olarak tanımlar. Adaları 17 Nisan 1453 tarihinde fetheden Osmanlı’ysa (tepelere kırmızı renk veren demir madenlerinin bolluğu ve alaca maki örtüsü nedeniyle) Kızıladalar adını uygun görmüştür.

Bu gezi yazısında, yerleşim merkezleri olan Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyükada ele alındı yalnızca ...

Kınalı:

Rumlar tarafından Proti (ya da Prote, Prota) olarak anılan Kınalı, Türkçe’deki adını doğu kıyılarında yükselen kına renkli çalılarla kaplı tepelerden alır. Bizans çağında üç manastıra sahip olan Kınalı, 9. yüzyıldan sonra sürgün yeri olarak kullanılmaya başlandı. İmparator 1. Nicephorus’a karşı ayaklanan General Bardanes’in gözlerine mil çekildi ve adadaki manastırlardan birine kapatıldı. Aynı yüzyılda Bizans tahtını ele geçiren 5. Leo, İmparator 1. Mikhail’le oğulları Theophylaktos ve Niketas’ı adaya sürdü. 2. Mikhail tarafından öldürülen 5. Leo’nun eşi

İmparatoriçe Theodosia'yla çocuklarına göründü Kınalı yolları bu kez. 10. yüzyılda İmparator Romanus 1. Lecapenus öz oğulları tarafından adaya kapatıldı; çok geçmeden, Constantinus 7. Porphyrogenitus tahta çıktı ve Romanus'un oğullarını babalarının yanına gönderdi. 11. yüzyılda, 7. Mikhail, Selçuklu Sultanı Alparslan'a yenilen Romanus 4. Diogenes'in gözlerine mil çektirdi ve sabık imparatoru adada bir manastıra kilitledi.

Tarih yazar ki, Bizans'ın soylu sürgünlerinden hiçbiri Kınalı'dan sağ çıkamamıştır. Bizans hanedanlarının acımasızlığına tanıklık eden manastırlardan ikisi (Girit korsanlarıyla Haçlıların talanı sonucu) yerle bir edilmiştir.

Genelde çorak bir ada olan Kınalı'nın bir dönemde zeytinliklerle kaplı olduğu söylenir. Adanın zeminini oluşturan kayalar sert ve sağlamdır; Bizanslılar bu taşları şehrin surlarının yapımında, Osmanlılar Tophane ve Haydarpaşa rıhtımlarının inşaatında kullanmışlardır.

Adayı Osmanlı'nın geç dönemlerinde süslemeye başlayan ahşap köşkler ve yalılar, 1950'lerde yerlerini hızlı bir betonlaşmaya terk ettiler. Giderek yoğunlaşan betonlaşma, limanın üstündeki tepenin doruğunda yükselen (ve Bizans'dan bugüne kalan tek anıt-yapı olan) Christos Manastırı'nın bile çevresini sarmıştır. Osmanlı'nın değişik dönemlerinde onarılan ve 1920 yılında Beyaz Ruslar'ı barındıran manastır, önce Heybeli'deki Panaghia Kamariotissa Manastırı'na, ardından Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlanmıştır...

Burgaz:

İlkçağlardaki adları Erebinthos ya da Panormos (Güvenli Liman) olan Burgaz'a Bizans'ın son dönemlerinde Antigoneia ya da Antigonos denmiştir; nedeni, Büyük İskender'in askerlerinden Antigonos'un adına burada dev bir kale yaptırılmış olmasıdır. Burgaz adı Yunanca'da "burç" anlamını taşıyan Pyrgos'dan gelir...

Burgaz'ın tarihindeki ilginç yapraklardan biri, Methodius'un sürgünüdür. İkonacılığı savunan Ortodoks din adamı Methodi-

us, dini tasvirlerle karşı olan İmparator Theophilus tarafından yeraltındaki bir zindana kapatılmış, aradan yedi yıl geçtikten sonra bağışlanmıştır. (Efsane, Methodius'un denizden doğan ak kanatlı bir küheylânla Byzantion'a geldiğini, karaya ayak basar basmaz altın nallı, gümüş yeleli atın denize döndüğünü söyler.) Theodora tahta geçince Patrik olan Methodius devrinde, tüm kiliseler ikonalarla bezenmiştir. Methodius'un ölümünden sonra yerine geçen Patrik İgnatius, Theodora'dan zindanın üzerine bir kilise yaptırmasını istemiştir. 9. yüzyılın ortalarında yaptırılan Aghios Ioannes Prodromos Kilisesi, altındaki Aziz Methodius Zindanı ve avlusundaki ayazma, Burgaz'ın önde gelen anıt-yapısıdır.

Yine 9. yüzyılda inşa edilen Christos Manastırı ve Kilisesi, 4. Murat devrinde (17. yüzyıl) yıktırılmış, yerine 19. yüzyılda küçük bir kilise yaptırılmıştır. 17. yüzyılda yapılan Aghios Gheorghios Manastırı'na 1920 yılında Beyaz Ruslar yerleştirilmiş, bina aynı yıl yanmıştır. 19. yüzyıl yapısı olan Aghios Gheorghios Kilisesi'ye üç çanıyla ünlüdür. 20. yüzyılın başlarında inşa edilen Sankt Georg Kilisesi, Avusturya Lisesi'ne ait külliye'nin bir bölümüdür. Burgaz'ın başka bir anıt-yapısı da Sait Faik Evi'dir (Dr. Spanudis Köşkü)...

Heybeli:

Bizans döneminde iki adı vardı Heybeli'nin: Demonisos ve Chalki (ya da Chalkitis, Khalkos, Khalketis). Eski adı Porta Santa Maria olan Çam Limanı'ndaki bakır madenini keşfettiği söylenir Demonisos'un; Chalki'ye Yunanca "bakır" demektir. Heybeli adı adanın (kuşbakışı bakıldığında) bir heybeyi andırmasından doğmuştur.

Üç manastırı vardı Heybeli'nin: Aghia Trias (ya da Aghia Triada), Aghios Gheorghios ve Panaghia Kamariotissa. 9. yüzyılda kurulan Aghia Trias Manastırı, çağlar boyunca korsanların talanına uğradı. Diğer iki manastırın yapılışı 15. yüzyıla denk düşer; Panaghia Kamariotissa Manastırı, Bizans İmparatoru Ioannus 8. Palaeologus'un eşi Maria Comnena tarafından yaptırıl-

mıştır. 9. yüzyılda sürgüne gönderilen Aziz Theodoros, İmparatoriçe Theodosia ve oğlu Prens Basil, Aghia Trias Manastırı'nda çile doldurmuştur. Patrik Photius devrinde eski Despotlar Manastırı'nın yıkıntıları üzerine inşa edilen Aghia Trias Manastırı, 19. yüzyılda Patrik 4. Germanus tarafından onarıldı ve Ortodoks Teoloji Semineri'ne (Ruhban Mektebi) dönüştürüldü.

Adanın diğer anıt-yapıları arasında Arsenios Manastırı, Aghios Spiridon Kilisesi, Aghios Nikolaos Kilisesi, Christos Manastırı, Aghia Paraskevi Ayazması, Aghia Euphemia Ayazması, Aghios Nikitas Ayazması, Bet Yaakov Sinagogu, Abbas Halim Paşa Köşkü, Hüseyin Rahmi Gürpınar Evi, Halki Palas Oteli (19. yüzyıl, Elen Ticaret Mektebi Misafirhanesi) sayılabilir.

Deniz Harp Okulu, Heybeli'nin ön sahilinin önemli bir bölümünü kaplar. 1776 yılında Haliç kıyılarında yaptırılan Deniz Harp Okulu, 1846'da Heybeli'ye taşınmış, 1942 ve 1950 yıllarında onarım görmüştür...

Büyükada:

Prens Adaları'nın en büyüğü olan Prinkipo (Prinkipos), adını buraya görkemli bir saray yaptıran İmparator 2. Justinianus'dan alır. Bizans'ın sonraki dönemlerinde inşa edilen Kadınlar Manastırı, kadın sürgünlerin gönderildiği bir kaleydi. 8. yüzyılda yaşayan İmparatoriçe Irene, torunu Euphrosyne'yi manastırın mahzenine kapattırdı. 11. yüzyılda İmparatoriçe Zoe ve Comnenus hanedanının anası Anna Dalassene bu duvarların arasına sürgün edildiler. İstanbul'un fethi sırasında Baltaoğlu Süleyman Bey'in kalyonlarının toplarna uzun süre direnen Kadınlar Manastırı'ndan günümüze iz bile kalmamıştır.

Büyükada'nın başlıca anıt-yapısı Aghios Gheorghios Manastırı ve Kilisesi'dir. Adanın en yüksek tepesinde bulunan bu külliye'nin ilk kilisesi 6. yüzyılda inşa edilmiştir. Tepenin diğer yapıları arasında Blakhernai Manastırı ve Kilisesi, Blakhernai Ayazması, Aghios Haralambos Manastırı ve Kilisesi sayılabilir.

Büyükada'nın yine yüksek noktalarından biri olan Christos Tepesi'nde, Christos (Metamorphosis) Manastırı ve Kilisesi

(16. yüzyıl) görülür. Aynı tepede, bugün Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı olan ve mimar Alexandre Vallauray'nin imzasını taşıyan Rum Yetimhanesi bulunmaktadır. 1902-1960 yılları arasında kimsesiz çocukları barındıran Yetimhane, bugün boştur.

Adanın diğer tapınakları şöyle sıralanabilir: Aghios Demetrios, Aghios Theodoros, Aghios Nikolaos, Panaghia, San Pacifico, Surp Asdvadzadzin kiliseleri, Hesed Le Avraam Sinagogu ve 2. Abdülhamid tarafından yaptırılan Hamidiye Camii (Servili Cami).

Büyükada'nın günümüzdeki simgesi, Anadolu Kulübü'dür. 31 Ekim 1926 tarihinde Atatürk'ün isteğiyle Ankara'da kurulan Anadolu Kulübü'nün ilk başkanı İsmet İnönü'dür. Büyükada şubesi, 1937 yılında eski Yat Kulübü'nün tesislerinde (yine Atatürk'ün girişimleriyle) açılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Büyükada'daki Anadolu Kulübü'nü birçok kez şereflendirmiş, bahçeye bakan bir odada kalmıştır...

1912 Köprüsü

MEŞHUR DİZELERDİR:

“Ah Beyoğlu, vah Beyoğlu,
Yandı da bitti, kül oldu.”

Beyoğlu yangınları birkaç devirde baş gösterdi ve Cadde-i Kebir-i yok etti ama bir başka yangın, Galata Köprüsü yangını, yüreğimizin bir noktacığına ateş gibi oturdu. Evet, “köprü” yandı. Ne tuhaftır, “köprü” deyince akla hemen Galata Köprüsü gelir, Boğaziçi geçişleri değil. Babalarımızdan faytonları ve “manivelalı” otomobilleri dinlerdik, sonra Bahçekapı durağından kalkan tramvaya binip Harbiye’ye gider olduk. Bir kuşak böyle büyüdü ve ilk gençliğinde tramvayın ölümüne tanık oldu. Kuşdili’ndeki Taşıt Müzesi’ne diri diri gömülen son tramvayın vatmanıyla birlikte ağlamışlığımız vardır, inanın.

Köprünün üstü kadar altı da önemliydi. Aşka ve hüzne kapılarını açmış meyhaneleri ve (benzeri belki de dünyanın hiçbir yerinde görülmeyecek) “köprüaltı çocukları”yla bir âlemdi 1912 köprüsü. Âşık oldun mu içtiğin biranın tadına Haliç’in günbatımını meze yaparsın, oltayı şöyle bir şevkle salladın mı da bir düzine balık gümüş akçeler gibi sıralanır... Önce Haliç öldü, üzerinde Osmanlı saltanat kayıklarının salındığı mavi su bozbulanık bir kimliğe büründü. Balıklar küstüler ve ortalıktan yok oldular. Bir köprü kalmıştı geriye, sonra o da gitti. Yandı! Kimi “intihar” dedi, kimi “kaza”, kimi de “kasıt” aradı. Hiç önemli değil aslında. Önemli olan, İstanbul adlı görkemli tablodan bir rengin solup silinmesi.

Nasıl ve ne zaman eklenmişti bu ilginç renk İstanbul tablosuna? 1912’de yapılmıştı köprü ama ilk değildi. Ondan önce 1845, 1863 ve 1875 köprüleri vardı. Ve o demlerde Galata Köprüsü olarak değil, Cisir-i Cedid, Yeni Köprü, Büyük Köprü, Valide Köprüsü, Yeni Cami Köprüsü, Kuşlu Köprü olarak anılıyordu. Son köprü 27 Nisan 1912’de açılmış ve tam 250.000 Osmanlı altınına mal olmuştu. Gişelerinin yanında ilk Osmanlı dretnotu olan Reşadiye zırhlısının resmi bulunuyordu. Tanin Gazetesi’nde şöyle anlatılır köprünün açılışı:

“Dün İstanbul ile Galata’nın vasıtai müruriyesi olan Cisir-i Cedid, mahalli mahsusunu yeni köprüye tamamiyle terk eylemiştir. Yeni köprünün üzerinde bulunan elektrik feneri sütunları, yekdiğerine dallarla rabt edilmek suretiyle tezyin edilmişti. Sabahleyin saat dokuza yirmi kala davetliler Eminönü’nde Valde Kıraathanesi’nde içtima ederek köprünün önüne doğru yürümeye başladılar. Köprünün üzerinde ahz-ı mevki eden, Zati Bey’in kumandasındaki Dâr-ül Aceze Mızıka Takımı, Marş-ı Sultanî’yi terennüm ederek merasimi küşadiyeye ibtidar olundu. Dahiliye Nâzır Vekili Talat Beyefendi, Duagü Efendiye işaret eyleyerek mumaileyh tarafından Türkçe ve müteakiben Âmâ Hafız Osman Efendi tarafından Arabça belîğ bir dua kıraat olunmuş ve mızıka tarafından resmi selam ifa olunarak duai padişahi tezkâr kılınmıştır. Ediyenin hitabında Talat Beyefendi, Zati Şahane ve Hükümet namına köprünün resmi küşadına memur bulunduğunu beyan eyleyerek, para gişelerinin tarafeynine merbut defne dallarıyla tezyin edilen hattı kat eylemiş ve hey’etle beraber yürüyerek merasimi küşadiyye ifa edilmiştir. Hey’etin köprüyü müruru esnasında ihzar edilen iki kurban, emanet çavuşları tarafından zebh edildi. Hey’et Valide Kıraathanesi’ne avdet eyleyerek Şehremaneti ve köprü müteahhidi tarafından suret-i mahsusada hazırlanan büfeden nevaleçin oldular...”

Ve Galata köprüleri kuruldukları günden öte hep “müruriye”yle geçit vermişlerdir. Yani parayla olmuştur Galata’dan Eminönü’ne geçmek. 19. yüzyılda yayadan 20 para, arabadan 5

kuruş alınıyordu. 1930 yılında bu sistem kaldırılmış, Galata Köprüsü “ceval bir cevelangâh” (canlı ve neşeli bir gezinti yeri) olmuştu...

“Galata Köprüsü Tarihi”ni yazan Burçak Evren, yüreктen sesleniyor İstanbullular’a:

“Köprüler de tıpkı insanlar gibidir. Doğuşları (yapılışları) nice sevinçlerin kaynağı olurken, ölüşleri (yıkılışları) da o denli hüznünlerin, kimi zaman gözyaşlarının nedeni olur. Yaşarken (kullanılırken) farkına varmadığımız ama yokluğunu hemencecik duyumsayıp gereksinim duyacağımız birer canlı yaratık gibidirler. Hele söz konusu nice yılların tarihî Galata Köprüsü olunca, hüznünlerle sevinçlere anıları da katmamak olur mu?”

...Ve yandı. “Yarım Fransız” pantolonlu, kaytan cepli, “patakula” yelekli, “kamerçin” kunduralı tulumbacıları, bez gömlekli, basma mintanlı, kısa diz çakşırılı, kaba önlüklü, çapraz cepkenli seyyar satıcıları, sepetleri fenerli simitçileri, ipek peştemalli, pirinç avadanlıklı, çiçekli kayık tabaklı, sakız havlulu, nakışlı tepsili, su ibrikli ve fenerli dondurmacıları, şalvarlı ve tozluklu, bıçaklı ve sııklı ciğercileri, meşin kırbalı, pirinç taslı ve yine meşin ceketli sucuları, külhani arabacıları, “fildikos” fanıllı meyhanecileri, Çarlık Rusyası’ndan getirdikleri rubleleri Haliç’e savuran Beyaz Rus aristokratları, talih kuşları Uzun Ömer ve Cüce Simon, çocukların neşesi Fok Yaşar, faytonları ve vatmanları, âşıkları ve meczupları, şairleri ve balıkçıları, tahsildarları ve fenercileri, kahvehaneleri ve nargile ocakları, tesbihçileri ve tavşan niyetçileri, taşlarını 80 yıldır arşınlayan daire memurları ve yabancı seyyahları, ipek kravatlı Levanten’leri ve nar fesli Osmanlı beyzâdeleri, vakanüvisleri ve gönül adamlarıyla birlikte yandı...

Yüreğimizde bugünden 1912’ye uzanan “kor gibi” bir “köprü” (ve Orhan Veli’den bir şiir) bırakarak:

“Dikilir köprü üzerine,
Keyifle seyrederim hepinizi.
Kiminiz kürek çeker, siya siya,
Kiminiz midye çıkarır dubalardan,

Kiminiz dümen tutar mavnalarda;
Kiminiz çımacıdır halat başında;
Kiminiz kuştur, uçar, şairane;
Kiminiz balıktur, pırıl pırıl;
Kiminiz vapur, kiminiz şamandıra;
Kiminiz çatanadır, kırdığı gibi bacayı,
Şıp diye geçer köprünün altından;
Kiminiz düdüktür, öter;
Kiminiz dumandır, tüter;
Ama hepiniz, hepiniz ! . .
Hepiniz geçim derdinde;
Bir ben miyim, keyif ehli, içinizde?
Bakmayın, gün olur, ben de
Bir şiir söylerim belki sizlere dair,
Elime üç beş kuruş geçer;
Karnım doyar benim de.”

Tünel: Pera-Galata Arasındaki Asansör

TÜNEL KONUSUNDA değerli bir çalışma var önümde: Eugene-Henri Gavand'ın yazdığı "Chemin de Fér Metropolitain de Constantinople ou Chemin de Fér Souterrain de Galata a Pera dit Tunnel de Constantinople" (İstanbul Şehri Treni ya da Tünel Adı Verilen Galata-Pera Yeraltı Treni). 1867 yılının Mayıs ayında İstanbul'a gelen Fransız mühendis Eugene-Henri Gavand, sefarethaneleri ve otelleriyle Beyoğlu'na hayran kalır. Yine de bir soru çengeli takılmıştır Gavand'ın aklına: Galata'yla Pera arasındaki tek bağlantı ve ulaşım yolu Yüksekaldırım'dır. Günde ortalama 40.000 kişinin yürüyerek ya da atla inip çıktığı bu yokuşun işlevini üstlenecek bir "asansör" yapılamaz mı? Galata-Pera arası bir tünel açılır ve bu tünelde kısa bir tren çalıştırılırsa, ulaşım büyük oranda kolaylaşabilir. Tünelin projelerini hazırlayan Gavand, önce Fransız hükümetine başvuruyor ve reddediliyor, ardından İngiliz hükümeti genç mühendisi 250.000 İngiliz liralık bir sermayeyle desteklemeyi kabul ediyor. Bu sermaye, her biri 20 İngiliz lirası değerinde 12.500 hissedenden oluşmaktadır.

Gavand'ın tünel projesi, 20 Temmuz 1858 tarihinde Bâb-ı Âli'ye sunulur ve reddedilir. Aynı yılın Ağustos ayında Fransa'ya dönen Henri Gavand, Ocak 1869'da İstanbul'a gelir ve 1 Şubat 1869 tarihinde Abdülaziz'le görüşmeyi başarır. Proje ve mukaveleyi Bâb-ı Âli'ye yeniden sunan Henri Gavand, Maliye Nâzırı Sadık Paşa'nın ve Nafia (Bayındırlık) Nâzırı Edhem Paşa'nın desteğiyle isteklerini kabul ettirir ve 10 Haziran 1869 ta-

rihli bir fermanla tünelin imtiyazını elde eder. Abdülaziz'in mührünü taşıyan "Tünel Fermanı" şöyledir:

"Galata'dan Beyoğlu'na yeraltından tünel açılarak bir demiryolu inşaaı hususuna müsaade edilmesi, Fransız tebaasından Mösyö Gavand tarafından istida olunmuş ve mesele Nafia Nezareti'ne havale edilerek, Galata tarafı İstanbul'un ticari muamelelerine mahsus bir yer olduğundan, çevresindeki mevkiller arasında mevcut yol ve sokakların sayemde tanzim edilip genişletilmesi ve nakliyat ile geliş gidişin kolaylaştırılıp çabuklaştırılması için Galata'dan Beyoğlu'na öyle bir yeraltı yolunun inşaaı halkça ve ticaretçe istenen kolaylığı vücuda getireceği cihetle ve imtiyaz müddeti bu fermanımdan itibaren ancak kırk iki yıl olmak üzere bu tünelin açılmasıyla demiryolunun yapılması ve bunun hasılatından devlet hazinesine yüzde bir buçuk resim verilmesi ve müteahhidinin devletimden hiçbir suretle hiçbir türlü zarar ve ziyan iddiasına salahiyeti olmaması esas şartlarını ve tefferruatını anlatacak şekilde tanzim olunan mukavele ve şartnâme Devlet Şurası umumi heyetinde de okunup incelenerek mucibince istenilen ruhsatın verilmesi münasip ve doğru görüldüğünden, mesele tarafıma arz edilerek izin istendikte yazılı olduğu şekilde yapılması irademe uyduğundan şahane emrim çıkmış ve iktiza ettiği gibi adı geçen mukavele ve şartnâme ikişer nüsha halinde yazılmış ve adı geçen Nezaret ile bahsi geçen Gavand arasında imza edilip mühürlenerek teati edilmiş olduğundan, evvelce anılan şartlar ve tayin edilen imtiyaz müddeti ile adı geçen tünelin kazılmasına ve yolun inşaaına ait ruhsatı ihtiva eden Divan-ı Hümayûn'umdan bu emir çıkıp ve hükmü belirtilen mukavele ve şartnâmenin eksiksiz yerine getirilmesine bağlı olmak üzere adı geçene verildi. Bin iki yüz seksen altı yılı Safer ayının yirmi dokuzuncu günü yazıldı."

6 Kasım 1869 (2 Şaban 1286) tarihinde, inşaat mühendisi Eugene Henri Gavand'la Nafia (Bayındırlık) Nezareti arasında üç maddelik bir anlaşma imzalanır. Bu anlaşmaya göre, Osmanlı hükümeti Henri Gavand'a Pera-Galata arasında bir "tahtel arz" demiryolu inşa etme hakkını tanımaktadır.

“The Metropolitan Railway of Constantinople from Galata to Pera” (Galata’dan Pera’ya İstanbul Şehir Treni) adlı limited şirket 8 Mayıs 1871’de kurulur ve 573 metre uzunluğundaki tünelin inşasına 30 Haziran 1871’de başlanır. Mühendisler arasında Süleyman Bey, Briot, Victor Tridon, Jules Jacobs, Paul Mugnier bulunmaktadır. 1874 yılının Aralık ayında inşaat tamamlanır. Mekanik kazı araçları olmadığından yüzlerce işçi çalıştırılır, kazıdan çıkarılan toprak tünelin Pera ucunda Tepebaşı Bahçesi’nin arazisine ve Büyükkarmakçı’daki Tel Sokağı’na, Galata tarafındaysa Karaköy Meydanı’na yığılır. İnşaat süresince toplam 180.000 altın lira harcanır. Toplam 4002 metrekaresi kapsayan istimlaklere 80.000 lira verilir, 10.000 lirayla da makineler alınır.

Tünel, Kurban Bayramı’nın ilk günü olan 14 Ocak 1875 tarihinde resmen açılır ve 15 Ocak’ta hizmet vermeye başlar. 150 atmosfer gücündeki iki buhar makinesi Creusot Şirketi’nin, vagonlar David Desouche ve Ortakları’nındır. Yıllık ortalama geliri 50.000 altın liradır tünelin. Gavand aynı zamanda Medrese, Perşembepazarı, Kumbaracı, Yeniçarşı sokaklarında da tünel inşa edip işletmeyi planlamaktadır. Tarihin de yazdığı gibi, bu plan gerçekleşmez. Bu arada Karaköy-Şişli tramvay hattını inşa eden Fransız şirketi, 1911 yılında tünel imtiyazını İngilizler’den (Osmanlı hükümetinin mutabakatıyla) devralır; 165.000 Osmanlı altını sermayeli ve her biri 5 lira değerinde olan 33.000 hisseli Osmanlı Tünel Anonim Şirketi kurulur.

O yıllarda Tünel Meydanı ve çevresindeki sokaklar oldukça hareketli yerlerdir. Bunda tünelin önemli payı olduğu söylenebilir. 1913 tarihli “Annuaire Oriental” derlemesine göre, Tünel sakinleri şöyle sıralanabilir: Benditsch (fırıncı), Dontis (modacı), Jacques Adler (kuyumcu), Alberti (berber), Tomaselli (tüccar), Gholiopoulos (çiçekçi), Rosetto (ortopedist), Behar (halıcı), Karl Kopp (müzik aletleri), Emil Rosemann (kitapçı), Leopold Kraus (terzi), Verdoux (gözlükçü), Alphonse Dufour (mühendis), Edenbourg (dişçi), F.W. Albert (Şark Demiryolları Umum Müdürü), Balthazar (doktor), Roupen Papazian (avukat), Mi-

nedjian (doktor), Peronin (profesör), Antoine Soutis (kuyumcu), Courtessi Biraderler (mobilyacı), Alexandre Rocca (ciltçi), Kamilsopoulos (terzi), Marc Aperghis (kunduracı), Wolf Stein (terzi), David Stein (tüccar), Nicolaus Benisch (Schenker Şirketi temsilcisi), Menahem Hodara (askeri doktor). 1912 kayıtlarında tünel memuru Theodossis Leylecopoulos'un Küçük Hendek Sokağı 14/3 numarada, istasyon şefi Henri Daston'un da 25 numarada yaşadığı yazılıdır.

Osmanlı Tünel Anonim Şirketi Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda imtiyazını korumuşsa da, 12 Haziran 1939 tarihli ve 3643 sayılı kanunla tüm hakları 175.000 Türk lirası karşılığında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından satın alınmış ve 16 Haziran 1939 tarihli ve 3645 sayılı kanunla kurulan İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Devirden önceki son yılını (1938) 13.777 lira zararla kapatır tünel. İstatistiklere göre, 854 ton kömür yakarak 71.066 sefer yapılmış ve 5.468.976 yolcudan 81.815 lira gelir elde edilmiştir. Buna karşılık giderler 95.592 lirayı buluyordu.

Eugene-Henri Gavand'ın kitabı, 1876 yılında Paris'te Typographie Lahure tarafından basılmıştır. Kitap 42 sayfa olup vagonlarından gar binalarına kadar bütün ayrıntıların çizim ve hesaplarını gözler önüne seren 25 "planche" içermektedir. Bu "planche"lara göre, tünelin Pera tarafındaki istasyonunun üst katları aynı zamanda otel olarak planlanmış. Bu otel tasarısının gerçekleştiği konusunda hiçbir ipucu yok. O devirlerde yayımlanan "Annuaire Orientale" ve "Annuaire Commercial" başlıklı derlemelere göre, 19. yüzyılın sonlarında Beyoğlu'nda şu oteller bulunuyordu: Pera Palace, Hotel d'Angleterre, Tokatlıyan Oteli, Grand Hotel d'Orient, Hotel des Quatre Nations, Hotel de Bysance, Hotel de Pera, Hotel de France, Hotel de Grande-Bretagne, Hotel de Londre, Grand Hotel de Luxembourg, Hotel de Paris, Hotel de Vienne, Hotel Saint Petersburg, Grand Hotel National, Hotel Imperial, Hotel Bristol, Hotel Germania, Grand Hotel Kroecker, Hotel des Princes...

Dünyanın en eski üçüncü tünelidir İstanbul metrosu. İlk tünel Londra'da (1863), ikincisi New York'ta (1868) inşa edilmiştir. Pera-Galata tünelinin açıldığı günlerde halk yeraltında yolculuk yapmaya çekinmiş, bu nedenle de şirket ek bir vagonla hayvan ve araba taşımaya başlamıştır. İlk vagonların üstü açıktı ve oturulacak yerler bulunmadığından ayakta seyahat edilirdi. Bu vagonların kandillerle aydınlatıldığını da eklemek gerek. Tünelin ilk fiyat tarifesı şöyledir:

1. mevkide yolcu	: 2 kuruş
2. mevkide yolcu	: 1 kuruş
Sığır, katır, merkep ve at	: 3 kuruş
Küçükbaş hayvan	: 2 kuruş
Boş araba	: 4 kuruş
Dolu araba	: 10 kuruş
10 okkaya kadar olan yük	: 40 para
10-30 okka olan yük	: 60 para

1919 yılında verilen tünel pasosu Osmanlıca ve Fransızca yazılıydı. Pasonun ön yüzünde şu sözcükler yer alırdı: "İş bu paso bâlâda ismi muharrer zata mahsus olduğundan yed-i âharda görüldüğü takdirde zaptolunacaktır. Paso sahibi, şirket müstahde-mininin her defa vuku bulacak talepleri üzerine pasoyu ibraza ve şirket nizamnâmesi ahkâmına riayete mecburdur." (Bu paso yukarıda adı yazılı kişiye ait olduğundan, başkasında görüldüğü takdirde, pasoya el konulacaktır. Paso sahibi, şirket memurlarının istekleri üzerine pasoyu göstermeye ve şirket kurallarına uymaya mecburdur.)

2. Meşrutiyet'in ilanından (24 Temmuz 1908) 9 ay sonra, 24 Nisan 1909 tarihinde Cadde-i Kebir'de yer alan çatışmaların Tünel Meydanı'na taşması nedeniyle seferlere birkaç gün ara verilmişti. 16 Mayıs 1920 tarihindeki tramvay işçileri greviden sonra da 1. mevki 3.75 kuruş, 2. mevki 2.50 kuruş olarak değiştirilmişti. 16 Kasım 1924 günü, Nafia Vekâleti'nin emirlerine rağmen tramvayda kendilerinden tam bilet ücreti alınmasını

protesto eden dört tıp öğrencisi, arkadaşlarıyla birlikte tünelin üstündeki Metro Han'a gelerek Tramvay Şirketi yöneticilerinin bürolarını tahrip etmişlerdi. Zarar 1000 liranın üstündeydi. Olay sırasında tünel seferlerine zorunlu olarak ara verilmişti...

Bu arada demiryolu aksamı ithal eden şirketler ve şahıslar tüneli pek kârlı bulmuşlardı. Kayış Amerika'dan getiriliyordu ama diğer aksam İstanbul'dan temin ediliyordu. Bu kişiler ve şirketler şöyle sıralanabilir: Beylerian (Hüdavendigâr 21, Galata); Calinder (Union Han 45-46); Edward and Sons (Türkiye Han); Levant Iron and Machinery Company Limited (Yorgancılar 146, Galata); Lobst Frères et Compagnie (Basmacıyan Han 1-4); Edward La Fontaine and Sons (Elalemci Han); Stock and Mountain (Philipidis Han); Tucker C. Thomas (Kamondo Han, Galata). Bu adlar ve adresler, "Annuaire Commercial Turc" (1924-1925) başlıklı derlemede yer almaktadır...

İlginç bir nokta, Henri Gavand'ın Pera-Galata tüneline İstanbul metrosunun ilk adımı olarak görmesiydi; 1877 yılında hazırladığı bir projeyle Kumkapı'dan başlayan ve Ortaköy'de sona eren bir metro tasarlamıştı. Projeye göre bu metro Kumkapı-Beyazıt-Eminönü-Karaköy-Tophane-Beşiktaş-Ortaköy yolunu izleyecekti; Haliç'i de yeraltından geçecek, gerekli finansman sağlanırsa Kilyos'a kadar uzanabilecekti. Bu proje parasal sorunlar nedeniyle gerçekleştirilemedi. Gerçekleştirilemeyen diğer bir metro projesi, yine bir Fransız mühendis olan Anodin'in imzasını taşır. Bu metro Sarayburnu-Salacak arasında çalışacak, denizin içine saplanmış 16 büyük ayak üzerinden geçirilecekti. 20. yüzyılın başlarında Osmanlı hükümetine önerilen bu tasarı ilgi görmedi.

1911 yılında hazırlanan ve 1913'te hükümete önerilen Beyazıt-Şişli metrosu, Galata-Pera tüneline de kapsamına alıyordu. Alman ve Fransız şirketleri tarafından Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya sunulan projelere göre, Şişli-Beyazıt metrosu 7 kilometre uzunluğunda olacak, Şişli-Nişantaşı-Pangaltı-Taksim-Galatasaray-Şişhane-Galata semtlerinden geçerek (Haliç'i bir köprüyle aştıktan sonra) Beyazıt'ta noktalanacaktı. Bu metro

Şişhane ve Eminönü'nde yerüstünden gidecekti. Proje yine parasal nedenlerle rafa kaldırıldı.

1876, 1901, 1919 ve 1921 yıllarında yıpranmış kayışın kopması nedeniyle kaza geçirmiştir tünel. Bu kazalarda frenlerin tutmasıyla can kaybı önlenmiştir. 6 Temmuz 1943 tarihli kazadaysa, frenler işlevlerini yerine getiremediğinden ölüm ve yaralanma olayları olmuştur: Galata istasyonuna 100 metre kala, saat 14.05'te kayış kopuyor, vagon büyük bir hızla istasyon binasını delerek yola uçuyor. Bu kazada 20 yolcu yaralanıyor ve istasyon şefi Mehmet Ali Özmen yaşamını yitiriyor. Sürücü Tahir Kütükçü, şef kontrol ve hareket âmiri Ferhat Kalaycı, hareket âmiri İsmail Hakkı Kutsal, baş âmir Şevki Akbulut, istasyon şefi Maşuk Taylan tünelin o günkü görevlileri arasında bulunuyor.

7 Temmuz 1943 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi kazaya geniş yer vermiştir:

“Dün şehrimizde büyük bir tünel kazası olmuş ve çok şükür ki az zayıatla atlatılabilmektedir. Dün saat 14'ü 10 geçte tünel arabaları hareket etmiş ve iki araba tünelin orta yerinde karşılaştıktan pek az sonra Beyoğlu'ndan Galata'ya doğru inen arabanın kayışı kopmuştur. Galata'dan Beyoğlu cihetine giden arabanın gardöfreni hadiseyi derhal hissetmiş ve buhar frenini kullanmak suretiyle arabayı durdurarak daha feci bir kazayı önlemiştir.

“Beyoğlu'ndan Galata istikametine gelen arabayı kullanan gardöfren Tahir Kütük'tür ve gardöfrenin yanına Tramvay ve Elektrik İdaresi Hareket Dairesi memurlarından Hasan da binmiştir. Gerek Tahir, gerekse orada bulunan Hasan'ın iddialarına göre, bunlar kayışın koptuğunu hissetmemişler ve bu sebeple treni kısmaya lüzum görmemişlerdir. Bu suretle süratle inen araba Galata'da tünelin makine odasına çarparak bu odayı hurdahaş ettiği gibi, en önde bulunan ikinci mevki araba bu odanın üstünden aşarak sokağa fırlamıştır.

“Hadisenin dehşeti, çıkardığı gürültünün büyüklüğü, oradaki memurların kaçıışı etrafa dehşet ve heyecan vermiş, telefonlarla Emniyet Müdürlüğü'ne, İmdad-ı Sıhhi heyetlerine ve itfaiyeye haberler yağdırılmış, havanın güzelliği dolayısıyla esasen ka-

labalık olan Galata semtiyle Karaköy'deki halk bu facia mahalline üşüşmüştür. Bu arada kazaya uğrayan arabalarda bulunanlar kapıyı kırarak kaçışmaya, hafif yaralı olanlar yaralarını sardırmak üzere Karaköy Eczanesi'ne koşuşmaya başlamışlardır. Hadisenin vukuunu haber alan Tramvay, Tünel ve Elektrik Müdürleri'yle Vali ve Belediye Reisi Lütü Kırdar, Emniyet Müdürü Halûk Pepeyi, Belediye Reis Muavinleri Rifat ve Lütü Aksoy ve diğer zevat hadise yerine gelmişlerdir. Bu sırada İmdad-ı Sıhhi arabalarıyla Belediye kamyonları da yetişmiş ve yaralıların hastanelere nakline derhal başlanmıştır.

“Hadisenin ehemmiyetini tahayyül edenler, facianın müthiş olduğuna kanaat getirmişlerse de, çok şükür ki facianın nüfus zayıat bilançosu kabarık olmamıştır. Bunun başlıca sebebi o esnada tünel arabalarında az yolcu bulunmasıdır. Hadise esnasında birinci mevki arabada 15, ikinci mevki arabada da 30 kadar yolcu bulunmaktaydı. Kazazedeler hastanelere nakledilirken, diğer taraftan da Müddeiumumi'liğe keyfiyet haber verilmiş ve vaka mahalline gelen Müddeiumumi Cevad tahkikata el koymuştur. Müddeiumumi evvela arabanın frenini muayene ettirmiş, frenin serbest olduğunu ve hiç kullanılmadığını tesbit etmiştir.

“Kazada ufak tefek yaralılarından başka, hastaneye kaldırılmasına lüzum görülenlerin sayısı 20'dir. Bunlardan 6 kadın, 6 erkek Sen Jorj Hastanesi'ne kaldırılmışlardır. Bunlardan üçünün yarası ağırdır. Bu yaralıların isimleri şunlardır: Esteria Belso, Ayşe, Jülya Mavrodi ve kızı Despina Mavrodi, Yevsimasis, Roza Alkan, Mişel Taksini, Vangel, Yani, Tifi, Niko ve Tünel İdare-i'nin Karaköy'deki şef muavini Maşuk Taylan (sol kulak ve sol ayağından yaralıdır). Karaköy'de idarenin şef muavinlerinden Mehmet Ali, maalesef hadisenin ilk kurbanı olmuş, kendisi odasında ifayı vazife ederken, arabanın birdenbire kulübenin üzerine çıkmasıyla ağır yaralanmış ve nakledildiği Beyoğlu Hastanesi'nde vefat etmiştir. Aynı hastanede çok ağır yaralı olarak 15 yaşında Simo oğlu Yani isminde bir çocukla 40 yaşında İshak Mayer, 39 yaşında müteahhid Akif İshak, 19 yaşında Sultana,

Petro ve tünelde gazete satan 30 yaşlarında Fethi vardır. Bunlardan başka 45 yaşlarında Ayşe isiminde gebe bir kadın yaralıları arasında olup bilahare Haseki Hastanesi'ne nakledilmiştir. Şu suretle 21 yaralıdan biri ölmüş, üçü ağır yaralı olup diğerlerinin yaraları hafifçedir. İki yaralı da hastanede ilk tedaviden sonra çıkarılmışlardır.

“Dün akşamdan itibaren hadise mahallinin temizlenmesine, enkazın kaldırılmasına başlanmıştır. Kazanın teknik bakımından yapılan tahkikatına göre kayış kopmuştur. Freni idare eden memur el, hava ve elektrik frenlerinden herhangi birini kullansaydı, yukarıya giden arabada olduğu gibi bunu durdurmak ve bu suretle kazayı önlemek kabil olacaktı. Memur kayışın koptuğunu hissetmediğini ve arabanın normal seyriyle gittiğini zannettiğini söylemektedir. Diğer taraftan kayışın mutad muayenesinin yapılıp yapılmadığı araştırılmaktadır. 600 metre uzunluğunda, 1.5 santim kalınlığında, 20 santim genişliğinde olan bu kayış, son defa Amerika'dan getirtilen kayışlardandır. Bir seneye yakın bir zamandır kullanılmakta olup teknik itibarıyla daha üç ay müddeti vardır. Bu kayışları her yirmi dört saatte bir idarenin fen memuru Salih Zeki muayene etmekte ve her kayıştan kopan tel sayısını tesbit etmektedir. İddia edildiğine göre, bu kayış evvelki gece muayene edilmiş ve üzerinde bir anıza görülmemiş, yalnız mukabil cihetindeki kayış miyadını doldurduğundan, İsveç'ten getirilmiş olan kayışla tebdil edilmiştir.

“Vali ve Belediye Reisi Lütü Kırdar, hadiseden duyduğu teessürü belirterek, mahallinde yapılacak keşiflerin teknik hata olup olmadığını meydana çıkaracağını söylemiştir. Tramvay İdaresi Umum Müdürü Hulki Erdem demiştir ki: ‘Kayışın kopması ve memurun freni kullanmaması müessif hadiseye sebebiyet vermiştir. Memurun freni kullanmamasında ihmal ummuyorum. Çünkü böyle bir hadiseden kendisinin de bir felakete uğrayacağını düşünür. Nihayet dört, beş güne kadar tüneli tekrar işleteceğiz.’

“Nafia Komiseri Mustafa Arif, kayışın kopmasında imal hatası bulduğunu, Teknik İşletme Müdürü Sadettin fren kullanıl-

saydı arabanın durdurulabileceği kanaatinde bulunmuş, arabayı kullanan Tahir Kütük'ün yanında bulunan Hareket Dairesi memurlarından Hasan da şöyle demiştir: 'Ben freni idare eden memurun yanındaydım. Kayışın koptuğunu katiyyen hissetmedik. Araba normal seyrini takip ediyor zannettik. Eğer kayışın koptuğu anlaşılırdı, freni kullanmaya vakit vardı. Birdenbire şiddetli bir sadmeyle çarptık. Biz arabanın en sonunda olduğumuz için pek fazla müteessir olmadık. Hemen kendimizi dışarı attık.' Tahir Kütük vakadan sonra ortadan kaybolmuş ise de bilahare Müddeiumumi'likçe nezaret altına aldırılmıştır.

"Tünel kazasında yaralanıp da Beyoğlu ve Sen Jorj hastanelerine nakledilenlerden, tünelin Galata şefdögar muavini Maşuk Taylan, bir arkadaşımıza şunları söylemiştir: 'Arkadaşım Mehmet Ali'ye nöbeti teslim ediyordum. Birdenbire zelzeleyi andırır müthiş bir gürültü oldu. Ve bir an içinde kendimi yerde buldum ve büyük bir gayret sarfederek dışarıya fırlayabildim. Bütün bildiğim bundan ibaret. Yalnız arkadaşım Mehmet Ali bu esnada içerde kalmıştı.' Şişli Etfal Sokağı'nda oturan ve Sen Jorj Hastanesi'nde tedavi altında bulunan Yani Panayuti de demiştir ki: 'Vagon yarı yoldan sonra birdenbire anormal bir şekilde hızlanmıştı ve baş döndürücü bir süratle aşağı doğru iniyordu. Vagondaki yolcular ilk anda bir şey anlayamadılar. Vaziyeti kavradıkları vakit istasyona pek az bir mesafe kalmıştı. Esasen hiçbir şey yapmak imkânı yoktu. Yerimden fırlayarak ancak birkaç metre geriye gidebildim. Bundan sonrasını bilemiyorum.'

"Beyoğlu Hastanesi'nde tedavi altında bulunan ve hadise esnasında Beyoğlu'na çıkmak üzere istasyonda beklemekte olan Rizeli Akif de hadiseyi şöyle anlatmıştır: 'Beyoğlu'na çıkmak üzere gişeden bileti alırken, sağ taraftan hareket eden tüneli kaçırmıştım. Geleceğe intizaren sola geçtim. Arkam tünele dönüktü. Çok şiddetli bir gürültü işittim. Ne olduğunu anlamaya vakit bulamadan yarı belime kadar gömülüp kaldım.' "

8 Temmuz 1943 tarihli *Cumhuriyet*'te, binde 33'ten fazla meyilli olan arazilerde işleyen tren ve tünellerde Kremmayer tarzı dişli raylar kullanıldığına, kayışlı sistemin ömrünü doldur-

duğuna dikkat çekilmektedir. 9 Temmuz tarihli *Cumhuriyet*'te, kayışın Mühendis Mektebi'nden Profesör Tefvîk Taylan ve Profesör Rauf tarafından incelemeye alındığına değinilmektedir. Bu arada, Belediye Fen Müşavirleri Nadir ve Hüsnü'yle elektrik mühendisi Hüseyin, Vali ve Belediye Reisi Lütîf Kırdar'a kopan kayış konusunda rapor vermiştir. Aynı günkü gazetede, "gardöfren" Tahir Kütükçü şunları söylemektedir: "İki vagon birbiriyle karşılaştıktan kısa bir müddet sonra bir sarsıntı oldu. Ben bunu istimden mütevellid bir sarsıntı sandım. Fakat arabanın sürati birdenbire artıp da kayışlardan ateş çıkmaya başlayınca, bir arıza olduğunu anladım. İlk işim frene sarılmak oldu. Ancak o zamana kadar iş işten geçmişti. Çünkü freni kapatmaya vakit bulamadan kendimi kaybettim. Vagonun adeta yıldırım hızıyla camekâna çarptığını ancak hatırlayabiliyorum. Kayışın koptuğunu görmediğim için fren yapamazdım. Yapsaydım, beni mesul ederlerdi. Bu işte katiyen dikkatsizliğim olmamıştır. Kayışı muayene ise benim vazifem değildir." O günlerde Tünel İdaresi, kazada önemli oranda hasar görmeyen birinci mevki vagonu tamir edilmek üzere Beyoğlu'na naklettirmiş, parçalanan ikinci mevki vagonun yerineyse yedek arabalardan birini koymayı tasarlamaştır.

Bu kaza nedeniyle, 6 Temmuz-15 Ağustos 1943 tarihleri arasında çalışmamıştır bu yeraltı "asansör"ü. Tünel, yeni kayışın yurtdışından getirilememesi nedeniyle, 20 Ağustos-6 Aralık 1941 tarihleri arasında işlememiştir. Yine Amerika'dan ithal edilen kayışın gecikmesi nedeniyle 1945 yılının Haziran ayında 26 gün, 1946 yılının 28 Ocak-6 Mayıs tarihleri arasında da 99 gün kesintiye uğramıştır seferler. Kurulduğu günden bugüne durmaksızın çalışan tünel, 1961 yılında ray değiştirme nedeniyle 9 gün, 1962'de kayış kopma tehlikesi görüldüğünden 7 gün, 1965 yılında da volan tamiri nedeniyle 23 gün tatil edilmiştir.

25 Kasım 1968 tarihinde "buharlı" tünel kapatılır ve 2 Kasım 1971'de "elektrikli" tünel açılır. Bu süre içinde İETT yönetimi, Şişli, Levent ve Maçka'dan kalkan otobüslerin Karaköy'e ve Tünel'e uğramasını sağlar. Bu arada tünelin Karaköy

ve Beyoğlu istasyonlarının kapılarında şu duyuru yer almaktadır: “Teknik arızadan tünel seferleri tatil edilmiştir.” 2 Kasım 1971’de İstanbul’un hareketli yaşantısına yeniden katılan tünelin ilk yolcuları, Belediye Başkanı Fahri Atabey ve İETT Genel Müdürü Saffet Gürtav’dır. Beyoğlu istasyonundaki törene basın geniş yer verir. Tünel ilk haftalar 40, daha sonra 200 yolcu taşımaya başlar. Yeni fiyat 75 kuruş olarak belirlenmiştir. Electro Entreprise adlı Fransız şirketi tarafından yenilenen tünel için toplam 33.000.000 lira harcanmıştır (makine ve vagonlar 27.500.000, taban takviyesi 2.500.000, Galata gar binası yapımı 3.000.000).

Atlı tramvay, taht-ı revan ve faytondan sonra İstanbul’un taşıt tarihinde yeni bir sayfa açan tünel, değişen zamanla birlikte “asri”leşme yoluna giderken, Galata-Pera arasında yolcu taşımayı sürdürmektedir . . .

Beyazıt Meydanı

BEYAZIT MEYDANI'NIN Bizans dönemindeki adı "Forum Taurus"du. Bu ad İmparator Theodosius devrinde "Forum Theodosius" olarak değiştirildi. Fatih Sultan Mehmet, duvarları Beyazıt Meydanı'nın ortalarına dek uzanan dev bir saray yaptırmıştı. Fatih, Aksaray, Süleymaniye, Bahçekapı, Tahtakale, Kapalıçarşı, Ayasofya ve Kumkapı'dan gelen yollar burada birleşir ve halk buradan geçerdi. Hariciye ve Maliye Nezaretleri'nin burada bulunması, Ramazan'da Şehzadebaşı'na yakın camilerin avlularında sergilerin açılması, Direklerarası'nın bir gezinti mekânı olması, Beyazıt Meydanı'nın önemini arttırmıştır.

Kırım Savaşı sırasında İstanbul'a gelen yabancılar toplumsal yaşantıyı etkilemeye başladı. Savaş sürerken Beyazıt'ta "Frenk usulü" kiraathaneler açılmıştı. Selim Sırrı ve Rıza Tevfik, 1908 Meşrutiyeti ilan edildiğinde bu meydanda konuşmalar yaptılar, aktör Burhaneddin "Vatan Yahut Silistre" oyununu yine Beyazıt Meydanı'nda canlandırdı. 19. yüzyıl ortalarında kimi değişiklikler gerçekleştirildi bu meydanda: Üniversite kapısının iki yanına burç şeklinde birer bina inşa edildi. Bu binalar günümüzde Rektörlük Binası ve Profesörler Evi olarak kullanılmaktadır. Abdülaziz devri "müşir"lerinden Namık Paşa'nın isteği üzerine yapılan bu binalardan sonra, Harbiye Nezareti yolu meydanın ortasına kadar uzatıldı. Yol ve iki yanına sıralanan dükkânlar böylece meydanı ikiye bölmüş oldu.

Beyazıt Meydanı'nda düzenleme ve yeniden yapılanma çalışmalarına 1923 yılında, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte başlandı. Dönemin valisi Haydar Bey, meydanın ortasına büyük bir havuz inşa ettirdi. 1938'de meydan, ünlü şehircilik uzmanı

Prost'un projesine göre yeniden düzenlendi. İstanbul Belediyesi, 1943 yılında yayımladığı rehberde, "Dünkü ve Bugünkü Beyazıt Meydanı" başlığı altında şu bilgileri vermektedir:

"Beyazıt Meydanı, bütün Osmanlı tarihi boyunca İstanbul'un işlek merkezi ve ana caddelerin kavşağıydı. Aksaray'dan, Süleymaniye'den, Bahçekapı'dan, Tahtakale'den, Kapalıçarşı'dan, Ayasofya'dan, Kumkapı'dan, her taraftan yollar burada birleşir, memur ve esnaf her sınıf halk yine buradan geçerek kendi mahallelerine dağılırdı.

"Denilebilir ki iş gücü sahibi olup da Beyazıt Meydanı'ndan geçmeyen adam yoktur. Hele bir zamanlar Harbiye ve Maliye nezaretlerinin bu meydan üzerinde bulunması, Ramazan'larda cami avlusunda sergi açılması, Direklerarası'nın (Şehzâdebaşı'nın) bir gezinti yeri olması meydanın ehemmiyetini bir kat daha arttırmıştı. Öyle olmakla beraber, eski devirler belediyesi bu ehemmiyetin farkına varmamış, zamanına göre Paris'in Etoile Meydanı'yla kıyas edilecek geniş ve imara layık bir sahayı tamamiyle bakımsız bırakmıştı. Nihayet Cumhuriyet'in kuruluşu sırasında meydanda ilk şehircilik eseri kendini gösterdi. Yollar düzeltilip ortaya fiskiyeli bir havuz, etrafına tarhlar yapıldı. Beyazıt Meydanı, eski Harbiye ve Maliye nezaretleri binalarına fakültelerin yerleşmesi dolayısıyla yeniden büsbütün başka bir ehemmiyet kazanmış, üniversite mahallesinin merkezi olmuştu. Fakat burada yapılması çok lüzumlu olan bir şey vardı: Meydanın sol tarafındaki çürük çarık birtakım binalarla salaş sıra kahveleri, çerden çöpten barakaları kaldırmak. Zira bunlar yalnız meydanı daraltmak ve çirkin bir manzara teşkil etmekle kalmıyor, İnkılâp Müzesi'ne çevrilmiş Beyazıt Medresesi gibi Türk mimarlığının bir şaheserini gözden saklıyordu. İşte belediyemizin son senelerde neticelendirdiği bir imar işi de bu oldu: O köhne binalarla dükkânları silip süpürerek, sahayı büyük mikyasta genişletmek suretiyle, adeta meydana bir meydan daha ilave etti ve bugün hayranlıkla seyrine daldığımız Beyazıt Medresesi'ni meydana çıkardı..."

1945 yılında bir trafik kördüğümü halinde olan meydan,

1958 yılında İstanbul'un en önemli kavşaklarından biri oldu. 1960'ta mimar Turgut Cansever'in planına göre yeni bir düzenlemeye gidildi. Bu arada ortadaki havuz dolduruldu. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra da Beyazıt Meydanı'nın adı Hürriyet Meydanı olarak değiştirildi.

18. yüzyılda Kurban Bayramı'na doğru İstanbul'a indirilen koç sürüleri bu meydana getirilirdi. Nakil vasıtalarının at ve öküz arabaları olduğu devirlerde meydan binlerce sürü tarafından halı gibi kaplanır, satın alınan koçlar hamal sırtına vurulup götürülürdü. Beyazıt Meydanı şehrin en merkezi yeri olduğundan, kurban pazarı olarak kullanılırdı. Beyazıt Camii avlusunda açılan Ramazan sergilerindeyse yiyecek ve içecek, tütün, ağızlık, tesbih, kumaş ve kitap satıldığı bilinir. Ruşen Eşref Üneydin, "Ayrılıklar" başlıklı kitabında "Beyazıt Sergisi" adlı bir yazıya yer vermiştir. Şöyle der Üneydin: "Tezgâhların üstüne top top elbiselik kumaşlar atmışlar. Duvarlara eyer takımları asmışlar. Ucuz ve sağlam ayakkabılar, çoraplar, daha bir hayli cins eşya rafları, masa üstlerini doldurmuş. (...) Altlarından, içleri rengârenk tesbih dizileriyle dolu cam kutular çıkıyordu. Ödağacı, amber, gül, abonoz, necef, şahmaksud tesbihlerin şelaleleri arasından, başına ağabani sarık dolanmış, mahmur yüzünü sakalının değirmi beyazı sarmış, müttaki edalı kanaatkâr tacirler belirliyordu. (...) Sonra o çakmakçılardan simitleri, Edirne'nin devai miskleri, Selanik'in ve Edirne'nin badem ezmeleri, Gelibolu sardalyaları, Kırkkilise hardaliyeleri, Kayseri pastırmaları, cam üstüne yapılmış armalarla, levhalarla süslü zarif barakalarda bulunurdu." Ruşen Eşref Üneydin, Beyazıt Camii'ndeki Ramazan sergilerinde bir zamanlar ender Kütahya çinilerinin de satıldığını ekliyor sözlerine...

19. yüzyılda İstanbul'a gelen İngiliz seyyah Julia Pardoe, kitabında şöyle anlatır Beyazıt Meydanı'nı: "Bu meydan büyük çarşının hemen yanbaşında olduğundan, çarşıya ve camiye gidip gelenlerle doludur. Her tarafında küfeli hamallar görülür. Her zaman muhallebici ve yoğurtçular bulunur. Muhallebiciler muazzam mantarlara benzeyen beyaz şemsiyeler altında o leziz

şeyi temiz keten bezler üstünde gelip geçene sunarlar. Yoğurtçularsa büyük terazileri andıran tablalarının kefelerine itinayla dizdikleri kırmızı toprak çanaklarda yoğurt satarlar. Sucular omuzlarında toprak testilerle dolaşır, dar bir tepsiyi andıran madeni kemerlerine dizdikleri iri billûr bardaklarıyla, kendilerine göre tutturdukları bir makamla, bağıra bağıra su dağıtırlar. Bunların rakibi şerbetçiler, seyyar tezgâhlarını duvarların gölgesine kurmuş, şerbetin akışıyla daima hareket eden madeni çingirakların hoş ahengiyle müşterilerini çekerler.”

İstanbul’u değişik tarihlerde ziyaret eden birçok yabancı yazarın seyahatnâmesinde geniş olarak yer alır Beyazıt Meydanı. Tarihimizde Beyazıt Meydanı’na ilişkin ilginç noktalar da vardır: Almanya İmparatoru 2. Wilhelm 1889 tarihinde İstanbul’a geldiğinde, Beyazıt Meydanı’ndaki baraka-dükkânlar iki günlük ortadan kaldırılmıştır. 28 Ekim 1889 tarihli *Sabah* gazetesinde şu haber yer alıyordu: “Almanya İmparatoru Hazretleri’nin Padişah’ımızı ziyaretleri münasebeti ile Beyazıt Meydanı’nda bulunan kitapçı ve berberler vesair barakalar dün belediye memurları tarafından kâmilten kaldırılmıştır.” Aynı gazetenin 24 Aralık 1889 tarihli sayısında da şöyle bir haber vardı: “Almanya İmparatoru’nun İstanbul’u ziyareti münasebeti ile Beyazıt Meydanı’ndan kaldırılan kitapçı, kebabçı, berber barakaları birer tekerlekli kızığa bindirilerek Beyazıt Meydanı’na götürülmüş ve evvelki yerlerine konulmuşlardır.” Evliya Çelebi de Beyazıt Meydanı’nda bir zamanlar dutluklar bulunduğunu yazar ve şöyle bağlar sözlerini: “Bu dut ağaçlarının altında nice bin âdem kifaf-ı nefis için nice bin çeşit eşya satarlar. Meydanın etrafı da dükkânlarla müzeyyendir.” Reşat Ekrem Koçu, “İstanbul Ansiklopedisi”nde İstanbul’da ilk eczanenin Beyazıt Meydanı’nda açıldığını yazar ve Vakanüvis Lütfi Efendi Tarihi’nden (1845) şu bilgileri aktarır: “İstanbul hekimlerinin çoğu Beyoğlu ve Galata taraflarında otururlardı. İstanbul ahalisinden gece vakitsiz tabib ve cerrah celbine muhtaç olanlar çok zorluk çekerlerdi. Padişah, hallerine merhametle, mevkii İstanbul’un her tarafına münasebeti olan Sultan Beyazıt’ta, Sırmakeşhane karşı-

sındaki eczacı dükkânlarını tabiblere nöbet yeri tahsis etti. Mekteb-i Tıbbiye'den seçilen tecrübeli on nefer doktor ile iki nefer cerrah geceleri sabaha kadar burada nöbetçi olarak bulundular. Bunların maaşları ile fakir ve muhtaçlar için parasız dağıtılacak ilaçların bedeli her ay maliye hazinesinden ödenecekti. Paraca kudreti olmayan hastalardan asla muayene ücreti istenmemesi kesin emredildi.”

İstanbul'un en önemli merkezlerinden biri olan Beyazıt Meydanı'nın şehrin tarihinde renkli bir sayfa oluşturduğu, gerek imar hareketlerinden, gerek sosyal değişimden her devirde payını aldığı göz ardı edilmemeli...

İstanbul'un Deniz Fenerleri ve Kızkulesi

DENİZ FENERLERİ

İstanbul tarihinde derya fenerleri dörde ayrılırdı: Kayık fenerleri, iskele fenerleri, gemici fenerleri, deniz fenerleri. Yüzyıllar boyunca İstanbul sularında gece seyreden kayıklar fener yakmak zorunda kalmışlardır. Zamanla gelişen bu fenerler bir demlerde tenekeden basit el fenerleriydi ve kayığın baş tarafına bağlanmadan konulurdu. Şiddetli bir rüzgârda fenerin denize uçtuğu çok görülmüştü. Üç çift kürekli Osmanlı kayığının yerini sandallar almıştır bugün; fener takma zorunluğuyca hâlâ geçerlidir. 19. yüzyıl sonlarında yaşayan Âşık İbrahim, şu dörtlüğü yazmıştır:

“Kâğıthane, Göksu, Fener
Sarhoş beyin başı döner
Üfleyince deli poyraz
Kayıktaki fener söner.”

Eskiden Haliç'in ve Boğaziçi'nin iki kıyısındaki iskelelerde mutlaka fener bulunurdu. İlk zamanlar bu iskele fenerleri birer teneke el feneri olup dip tablasından uzunca bir sırığın tepesine çakılı olarak kullanılırdı. Fener direkleri iskele başına dikilirdi. İçinde mum bulunan bu fenerler bir süre sonra petrol lambasıyla değiştirildi. Elektriğin gelişi çok sonradır. Gemici fenerleri deyince akla önce balıkçılar gelir. İlk gemici fenerlerinin ortasında bir “fitil makinesi” vardı; tabla daire şeklindeydi ve petrol

haznesi genişti. Lamba şişesi pirinç bir çember içindeydi. Şişe bir manivelayla kalkar, fitil yakılır ve şişe (yine manivelayla) indirilirdi.

Sularla çevrili İstanbul'da birçok deniz feneri vardır. Bilinen en eskileri Fenerbahçe, Kızkulesi, Ahırkapı ve Rumeli Kavağı fenerleridir. Osmanlı döneminde yalnız İstanbul'daki değil, Türkiye sularındaki tüm deniz fenerleri "Fener İdaresi" adlı bir Fransız şirketine bağlıydı. Cumhuriyet'in tesisinden sonra devletleştirilen deniz fenerleri, 1928 yılında İstanbul Ticaret-i Bahriye Müdürlüğü tarafından yayımlanan "İstanbul Limanı" başlıklı kitapta ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Fenerbahçe, Haydarpaşa, Kızkulesi, Yeşilköy, Ahırkapı, Kandilli, Kanlıca, Umuryeri, Anadolu Kavağı, Anadolu, Rumeli, Tarabya, Yeniköy, Rumeli Hisarı, Bebek, Kuruçeşme, Değirmenburnu, Tuzla, Yalova, Balıkçıadası, Heybeliada, Bostancı, Burgazadası, Sivriada, Harem Feribot İskeleyi, Beylerbeyi, Defterdarburnu, Kireçburnu, Dikilikaya, Büyükliman, Kilyos Dalyanburnu, Eşekadası, Şile, Çanakburnu fenerlerinin dökümleri yapılmıştır bu çalışmada.

3. Osman devrinde (1754-1757) yaptırılan Ahırkapı Feneri'nin inşasına bir deniz kazasının neden olduğu yazılır: Hacı Kaptan adlı tacire ait Mısır bandıralı kalyon, fırtınalı bir gecede Ahırkapı'da karaya oturmuştu. Bunun üzerine 3. Osman, Sadrazam Sait Paşa'ya ve Kaptan-ı Derya Süleyman Paşa'ya emir vererek o noktada bir deniz feneri yaptırmıştı. Kandili kuvvetli, zeytinyağı bol olan bu fenere hademeler ve bekçiler tayin edilmiş, her gece yanması sağlanmıştı.

Reşat Ekrem Koçu'nun "İstanbul Ansiklopedisi"nde yer alan bilgilerin de bir bölümünü (tarihsel değerleri açısından) alıntılar yapmak yarar var:

"1. Fenerbağçesi Feneri

Fenerbağçesi burnunun nihayetinde, 78 kadem irtifaında, beyaz taştan, yuvarlak müdevver bedenli kule. Her 6 saniyede beyaz şimşek gösterir bir fener yakar. Fenerin deniz yüzünden yüksekliği 83 kademdir; 10 mil mesafeden görünür.

"2. Haydarpaşa Fenerleri

Dalgakıranın her iki başında, 47 kadem irtifaında birer beyaz kule mevcut olup, deniz sathından 46 kadem irtifaında birer fener yakarlar.

"Cenubdaki fener yeşil, şimaldeki fener de kırmızı ziya gösterir; ziyaları daimidir.

"3. Kızkulesi Feneri

Kulenin şimal tarafında, beyaz bir çerçeve ve sütunun üzerinde, 36 kadem irtifaında, 4 milden görünür ve 3 saniyede bir kırmızı bir şule neşreder bir fener vardır.

"4. Yeşilköy Feneri

Yeşilköy Burnu'nun şark tarafında ve kasabanın yarım mil şarkında, 63 kadem irtifaında, beyaz taştan fener kulesi. Deniz sathından 75 kadem irtifaında, her 2 saniyede beyaz bir şule neşreder, 15 mil mesafeden görünür.

"5. Ahurkapusu Feneri

Beyaz boyalı, 127 kadem irtifaında fener kulesi. Deniz sathından 115 kadem irtifaında, her 6 saniyede beyaz ziyalı fener yakar; 16 milden görünür.

"6. Kandilli Feneri

Kandilli Burnu'nun ucunda, deniz sathından 90 kadem irtifaında, beyaz bir demir sütun üzerinde, 3 saniyede bir kırmızı şule gösterir.

"7. Kanlıca Feneri

Kanlıca Burnu'nun üzerinde, deniz sathından 82 kadem irtifaında, demir bir çerçevenin üzerinde, her 3 saniyede bir kırmızı şule gösterir.

"8. Umuryeri Fenerli Şamandırısı

Her 3 saniyede bir kırmızı şule gösterir; 4 milden görünür. Beyaz boyalı, mahrutı bir şamandıradır.

"9. Anadolu Kavağı Feneri

Burun üzerinde, deniz sathından 52 kadem irtifaında, bir

sütun üzerinde, 3 saniyede bir kırmızı şule gösterir; 4 milden görünür.

"10. Anadolu Feneri

Burun üzerinde, 65 kadem irtifaında taştan fener kulesi. Üzerinde deniz sathından 249 kadem irtifaında, 2 dakikada bir kırmızı şimşek gösterir ve ayrıca sabit beyaz ışıklı bir fener yakar. Kule çok yüksekte olduğundan, Karadeniz'den gelen gemiler gündüz bile görürler.

"11. Anadolu Fener Dubası

Anadolu Feneri'nden 14 mil mesafede bir fener dubası demirlemiştir. Dubanın her iki direğinde 28 kadem irtifaında iki fener yakılır; 16 mil mesafeden görülür.

"12. Rumeli Feneri

99 kadem irtifaında ve değişik çapta ve birbiri üzerinde iki taş kuleden mürekkep fener kulesi. Kayalık bir burun üzerinde, deniz sathından 190 kadem irtifaındadır, sabit beyaz ışık gösterir; 18 milden görünür.

"13. Tarabya Feneri

İngiltere Sefarethanesi'nin şimali garbisinde, Kireçburnu üzerinde, beyaz bir binanın üzerindeki demir sütunun tepesinde, deniz sathından 26 kadem irtifaında; 3 saniyede bir yeşil şule gösterir.

"14. Yeniköy Fener Şamandırısı

Yeniköy bankı üzerinde beyaz demir çerçeveli 3 saniyede bir şule gösterir bir şamandıra demirlemiştir.

"15. Rumeli Hisarı Feneri

Kale duvarının üzerinde, dört köşeli demir sütun tepesinde, deniz sathından 36 kadem irtifaında, 3 saniyede bir yeşil şule gösterir fener.

"16. Bebek Feneri

Ehram şeklinde taştan sütun üzerinde, deniz sathından 15 kadem yüksek, 3 saniyede bir yeşil şule gösterir.

"17. Kuruçeşme Feneri"

Bir bankın nihayetinde, deniz sathından 23 kadem irtifainda, 3 saniyede bir yeşil şule neşreder; 3 milden görünür."

KIZKULESİ

Efsaneler kentidir İstanbul; bu görüşe bir de "fenerler, kuleler, sütunlar, anıtlar kentidir" şeklinde bir dipnot düşmek hiç yanlış olmaz. Kızkulesi'nin hemen kırk kulaç açığındaki sahilde bir demlerde Atinalı kumandan Kharis'in sevgili eşi Damalis'in gömütü varmış ve bu yüzden de Damalis Burnu diye anılmış buraları. Yazılıdır ki Damalis Burnu'nun açıklarındaki kayaya ilk kuleyi Bizans İmparatoru Manuel Comnenus yaptırmıştır ve Boğaz'ın ağzını kapatan zincirin bir ucunu bu kuleye bağlatmıştır. Yine rivayet olunur ki kule denizin ve yerin altından geçen gizli bir dehlizle karaya bağlıymış ve kuleye suyla yiyecek bu dehlizden gidermiş! Bir de duvar var kuleyle kara arasında, bir tür dalgakıran ama varlığı rivayete dayanmıyor; tarihçi İnciyan, 19. yüzyıl başlarında bile bu duvarın kalıntılarının durgun suların hemen altında görülebildiğini beyan etmektedir.

Efsane bol: Kimi kaynaklar, kulenin Manuel Comnenus tarafından değil de İsa'nın doğumundan 500 yıl önce Atinalı Alkibiades tarafından inşa ettirildiğini, buradaki memurların geçen gemilerden (yüklerinin onda biri oranında) vergi aldıklarını belirtiyor. Kulenin Kızkulesi adını almasıysa, üzerine örülen efsanelerin en güzeliyle anlatılır: Battal Gazi, kuleye bakan kıyıda karargâh kurarak tam yedi yıl boyunca yöreyi yeşertmiş, bağlar ve bahçeler büyütüştür. Sonra da Şam'a doğru sefer etmiştir. İşte o aradadır ki Kanatorsa adlı kral (Battal Gazi'nin korkusundan) sudan yükselen kayalıklar üstüne bir kule yaptırarak Üsküdar Tekfuru'nun kızını oraya kapattırmıştır. Şam'ı fetheden Battal Gazi yedi yüz askeriyle birlikte Üsküdar'ı ve kuleyi yenisinden ele geçiriyor, tekfurun kızını kuleden çıkarıyor. Evliya Çelebi şöyle sesleniyor okurlarına: "O kuleye de Pyrgos Tiskuris derler ki, Kızkulesi demektir."

Kızkulesi adı diğer bir söylenceye, daha doğrusu tek söylen-
cenin iki ayrı yorumuna da dayanır: Kimilerine göre, İmparator
Comnenus kızının sevgilisi Leandros'u buraya kapattırmıştır;
başkaları da der ki, Leandros adlı bir genç yaşarmış bu kulede
ve sevgilisi Hera'yla buluşmak için her gece denize atlar, uzak
kıyılara yüzer, gün doğarken de kuleye geri dönermiş. Bazı kay-
naklar bu iki görüşü uzlaştırır: Comnenus'un tutsağı Leandros,
geceleri muhafızlara görünmeden suya dalar, yüzerek sevgilisi-
ne gider ve gün ağarmadan gizlice kuleye döner. Bu nedenle de
kimine göre burası Kızkulesi, kimine göre de Leandros Kule-
si'dir. Son bir söylence de (belki de en yaygın olanı) İmparator
Constantinus devrindendir: Saray falcısına göre Constanti-
nus'un kızı zehirli bir yılan tarafından öldürülecektir. İmparator
denizin ortasındaki kayanın üzerine bir kule yaptırır ve kızını
oraya yerleştirir. Ama yazgının değişmesi (tüm klasik tragedya-
larda olduğu gibi) mümkün değildir: Kuleye gönderilen bir
üzüm sepetinin içine nasılsa girmiş zehirli bir yılan kızı sokar ve
kehanet gerçekleşir. O zamandan bu demlere Kızkulesi olarak
bilinir bu fener...

... Ama fener olarak kullanılması Osmanlı çağlarına denk dü-
şer. İstanbul'un fethinden sonra yıktırılan bu kulenin yerine ah-
şap bir kule yaptırılır. Fatih Sultan Mehmet (Boğaz'ı korumak
amacıyla) bu yeni kuleye toplar ve askerler yerleştirir. Şöyle yaz-
maktadır Evliya Çelebi: "Karadan bir ok menzili kadar mesafa-
de, dört köşe, yüksek ve musanna bir kale olup hacmi iki yüz
adımdır. Kulenin iki tarafa nazır bir demir kapısı ve ayrıca mü-
kemmek cephaneliği vardır." 18. yüzyılın başlarından itibaren
Kızkulesi'nde (gemilere yol göstermek üzere) kandil yakılmaya
başlanmıştır. 1719'da yanan ahşap kulenin yerine kâgir bir yapı
inşa edilmiştir. Siyasal olaylara da sahne olmuştur Kızkulesi: 1.
Mahmut döneminde Kızlarağası Beşir Ağa'nın boynu burada
vurdurulmuştur. 3. Osman zamanında Sadrazam Hekimoğlu
Ali Paşa buraya kapatılmış, sonra da sürgüne gönderilmiştir. Bu-
gün kulenin kapısının üstünde madalyon şeklinde bir mermer
levha görülür: 2. Mahmut'un Hattat Rasim tarafından 1839 yı-

lında yapılan tuğrasıdır bu. Cumhuriyet kurulduktan sonra kule İstanbul Liman İdaresi Fenerler ve Tahlisiye Şefliği'ne bağlanmış, daha sonra radarla donatılarak Deniz Kuvvetleri'nin kullanımına verilmiştir. Günümüzde İstanbul'un tüm sularının en görkemli feneri olarak varlığını sürdürmektedir...

İstanbul Kitapları

“İSTANBUL’DA ÜÇ YIL”

Son derece nadir bir kitap var önümde, daha doğrusu üç ciltlik ve toplam 1077 sayfalık bir çalışma: “Three Years in Constantinople or the Domestic Manners of the Turks in 1844” (“İstanbul’da Üç Yıl ya da Türkler’in 1844’teki Yerel Davranışları”). İngiliz seyyah Charles White’ın yazdığı bu ilginç yapıtın basım yeri ve yılı Londra 1846.

Bilindiği kadarıyla yeni baskısı yapılmamış (ve günümüze değin dilimize çevrilmemiş) olan eser, tüm dünyadaki İstanbul koleksiyoncularının ve arşivcilerinin gözdelerinden sayılır. Üç cildin de gri-mavi renkli kapağında eski Türkçe altın yaldızdan bir Maşallah, hemen altında da Latin harfleriyle “Mash-Allah” yazısı bulunmakta. İç kapakta da (yine eski Türkçe ve Latin harfleriyle olmak üzere) “Bismillah” yazısı var. Kitabın ithafı şöyle: “İstanbul’da dokuz yıl Sefire olarak bulunan Şerefyâb Ponsonby Kontesi’ne, hürmetle ve şükranla.”

Kitabın ilk baskısı Ekim 1844 tarihinde yapılmış, sonra 1846’da yeniden yayımlanmış. Büyük bir ihtimalle İngiltere Se-farethanesi’nde çalışan Charles White, bu üç ciltlik çalışmayı kişisel gözlemlerine ve İstanbul hayatı konusundaki araştırmalarına dayamış.

Birinci Cilt: Çarşılar, pazarlar, hanlar, haneler, kunduracılar, terziler, dervişler, Galata Kapısı’ndaki kâhin Kırmılı Muhammed Ağa, Galata Kulesi, tulumbacılar, dilenciler, saatler, kayıklar ve kayıkçılar, Haliç, Beşiktaş ve Çırağan Sarayları, kuş ticareti, İstanbul’un rıhtımları, balıklar ve balıkçılar, dalyanlar,

Boğaziçi akıntıları, Balıkpazarı, Rumlar ve Ermeniler, Karagöz, Mısır Çarşısı, vakıflar, esnaf loncaları, kahvehaneler, manavlar, süngerciler, Çiçekpazarı, Türk hanımları, Boğaziçi bahçeleri, İstanbul'un yedi tepesi...

İkinci Cilt: Helva ve helvacılar, şekerçiler, lokumcular, leblebiciler, pastacılar, karda soğutulan içkiler, Pera, oteller, diller, sucular, bentler, kuyular, çeşmeler, Taksim, su terazileri, Yahudiler, cam ve porselen tüccarları, tesbihçiler, hanlar, mücevherler, inciler, tarakçılar ve kaşıkcılar, çobantaşı elması, sarraflar, eski paralar, parfümcüler, Pera'da hanımlar, İtalyan operası, işlemeciler, mendilciler, Tarabya halıcıları, tütüncüler, nalıncılar, çubukçular, lüleciler, nargileciler, sahaflar, mücellitler, yazarlar, şairler, kütüphaneler, mürekkep ve kâğıt satıcıları, Cevahir Bedesteni, kılıç ve kılıç yapma sanatı, ipek, silah, Binbirdirek Sarıncı, kürkçüler, kadınlar ve çocuklar, Kızlar Ağası...

Üçüncü Cilt: Saray entrikaları ve sultanın kadınları, harem, Bitpazarı, su bardakları, çadırcılar, askerler, kışlalar, tefeciler, entrikacılar, İstanbul'un rüzgârları, mumcular, fenerciler, arabalar ve arabacılar, aşçılar ve yemekler, şaraplar ve şarkıcılar, tavukçular, fırıncılar, mangalcılar, posta güvercinleri, Bakırcılar Çarşısı, Uzunçarşı, giyim ve kuşam, evlerin içi, yabancı gazete muhabirleri, saray kanunları, berberler, keneciler, sünnetçiler, şöenler, hokkabazlar ve akrobatlar, oymacılar, hamallar, taşçılar, köprüler, Eyüp ve Haliç, yunuslar ve martılar, atlar, nazar ve nazar boncuğu, hamamlar...

İstanbul kitaplarının seyrekliği, bir zamanlarda yayımlanan seyahatnâmelerin içerdiği ilk elden tanıklıkları "paha biçilmez" kılıyor. O zaman da şu soruyu sormadan edemiyor İstanbul sevdalıları:

Bu kitaplar neden dilimize aktarılmaz? Bu işe soyunmaya razı olan "sevdakâr" çevirmene Charles White "kalben" önerilir...

Meraklısına dipnot:

Kitap aynı zamanda görsel malzeme açısından belgesel nitelik taşıyor. Gravürler ve çizimler, bir zamanların İstanbul'unu resimlerle tarihleyecek kadar geniş bir "spektrum"u kapsamaktadır:

Birinci Cilt: 338 sayfa.

İç kapakta Mısır Çarşısı gravürü.

Çizimler: Ahmet Paşa Türbesi, kayıkçı ve kayık, balıkhane, eşekçi, fiskiye, sucu derviş, ibrik ve leğen.

İkinci Cilt: 372 sayfa.

İç kapakta Cevahir Bedesteni gravürü.

Çizimler: Su terazisi, sahan ve testi, araba, nargile, rahle, Binbirdirek Sarnıcı, hançer, nişantaşı.

Üçüncü Cilt: 367 sayfa.

İç kapakta Çinili Hamam gravürü.

Çizimler: Talika, türbanlar, beşik, mangal, çeşme, Kıztaşı, ustura, atlar, Çiftehamam planı, Ali Paşa Türbesi, Haliç Köprüsü planının bir bölümü...

“BEYOĞLU 1930”

Büyük usta Selahattin Giz’in fotoğraflarla bezeli “Beyoğlu 1930” kitabı, Çağdaş Yayıncılık tarafından 1500 adet basıldı. İstanbul’un 60 yıl öncesine canlı tanıklık eden bu eşsiz çalışma, şu anda kitaplığımda baş köşede duruyor. Neler yok ki bu kitapta? Çiçek Pasajı, Londra Bar, Bazar du Levant, Kalivrussi ve Skarlatos mağazaları, Majik ve Gloria sinemaları, Türkuaz, Fransız Tiyatrosu, Taksim Stadyumu ve Premier Bar, Maksim Gazinosu, Turan Bar, Lionesse Pastanesi, Gardenbar, Balıkpazarı, Lambo ve Lefter’in meyhanesi. Ayrıca Nicoli, Birinci Yani, İkinci Yani ve Balabani birahaneleri de unutulmamalı. Albümdeki olağanüstü görüntülere Ali Özdamar’ın metinleri de eklenince, şimdiden “sahafiye” değeri olan bir yapıt çıkıyor ortaya. Selahattin Giz’in zaman tüneline ayarlı objektifine “ses” katan Ali Özdamar kardeşimize bırakalım mı sözü? Nostalji faytonunda cadde-i kebir safasına “hayır” diyebilecek bir İstanbul muhibbi mümkün müdür?

“1931 yılı Şubat ayı. Yine Gloria Sineması’nın önündeyiz. Yağmurlu, kurşun gibi bir hava. Parke taşlı yol, yağmura doymuş da şişmiş sanki. Sol baştaki Ekler Sineması’nda, 50 oyun-

cudan oluşan 'Elliniki Operetta' 10 Ocak 1931'den itibaren temsiller vermeye başlamış. Gazetelerde şöyle haberler çıkmakta: 'Türk-Yunan dostluğunun tescilinden bugüne kadar kısa bir zaman geçtiği halde şehrimize biri komedi, biri de melodram olmak üzere 2 Yunan opereti gelmiştir. Ekler Sineması'nda oynayan Yunan opereti daha ziyade revü tarzında eserler oynamaktadır. Kumpanyanın komikleri kıymetlidir. Kadın sanatçılar arasında Matmazel Demis Kostans çok alkışlanmaktadır...' Sinema, Gloria Sineması'yla birlikte Luxembourg Apartmanları'nın altında, eski Verdi ve Odeon tiyatrolarının yerinde bulunmaktadır. Yapının sahibi, Osmanlı Bankası Genel Müdürü Mösyö Devaux'dur. O öldüğünde de kızı ve mirasçısı Comtesse de Saint-Seine'e geçmiştir. 1909'da Ciné Eclair (Şimşek) adıyla açılan, daha sonra adı Ekler diye Frenk-Türkçe'leştirilen, 1933'te Şark ve 1950'de Lüks adlarını alan sinema, 80 yıl ayakta kalmayı becerecektir. Sinema, 30 yıl kadar Niko Çangopulos ve ortağı Vasilaki Papadopoulos tarafından işletilir...

Beyoğlu tarihini yazanlardan Duhani'ye ve Scognamillo'ya göre, zengin olamayacak kadar gönlü bol ve eli açık biri olan Vasilaki Papadopoulos çok gözde bir kişidir çünkü sinemanın kapısında durur, bilet sormaksızın eş dost ve güzel hanımları büyük bir nezaketle buyur eder... Ayrıca locaları kentin ileri gelenlerine ücretsiz açan, onlara eşlik eden hanımlara iki perde arasında Tokatlıyan ya da Hacıbekir markalı bonbon kutuları gönderen de odur... Gloria Sineması'nın afişine bir göz atıyoruz. Hava da tam sinema havası ama filmin başlamasına daha çok vakit var... Turlamayı sürdürelim mi? Bir iki ay önce burada, Gloria'nın bitişiğinde, Lüksemburg Bilardo Salonu vardı; şimdi onun yerini bir çiçekçi almış. (Sonraki yıllarda buraya Saray Muhallebicisi yerleşecek.) Sakızağacı Sokağı ile İstiklâl Caddesi'nin birleştiği yerde, Sahibinin Sesi levhasının altında durup yeni çıkan 78'liklere bir göz atalım. Aram Gesaryan'a aittir burası. (Gesaryan'ın oğlu Martin, yıllar sonra Atina'ya yerleşecek, oranın bir numaralı plakçılarından olacaktır.) Köşesinde polis

noktası duran Ağa Camii'nin önünden çark ederek Türkuvaz'a yöneliyoruz..."

“İSTANBUL’UN YOKUŞ VE MERDİVENLERİ”

Bin ciltlik malzeme yatar İstanbul sokaklarında ama konumuz (şimdilik) yokuşlar ve merdivenlerdir, daha doğrusu “İstanbul’un Yokuş ve Merdivenleri” başlıklı çalışma. Cahit Kayra üstadımızın kalem eseridir ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanı Hilmi Yavuz’un girişimleriyle yayımlanmıştır.

Söz kitabiyata dökülmeden yine bu satırlardan Prof. Dr. Nurettin Sözen’e kalben selam göndermek gerekir: Hangi dönemde hangi Belediye Başkanı sanata, kültüre, kitaba bunca önem vermiştir?

Sevgili Cahit Kayra, sohbetlerimizin birinde İstanbul’da tam 1500 yokuş bulunduğunu, bunlardan 880 tanesinin merdivenli olduğunu söyledi. Kitaba yalnızca 76 yokuş alabilmiş. Ama (lütfen inanınız) böylesi daha iyi. Nedeni açık: Yokuş başına (yazı ve fotoğraf dahil) yalnızca bir sayfa düşse bile tümel olarak 1500 sayfalık bir “volume” yapardı ki öylesi ne taşınır, ne okunur. Önerimiz, yokuş ve merdivenlerin kitaplaştırılmasına devam edilmesi; böylece eşsiz bir külliyyat oluşturulabilir. Düşünün, 5 basamaktan 300 basamağa kadar uzanan tam 1500 yokuş, öyküleri ve resimleriyle; tahayyülü bile cihan değer! İstanbul’u şahdamarında duyumsayan herkesin kitaplığında yer almalı “İstanbul’un Yokuş ve Merdivenleri.” Prof. Dr. Nurettin Sözen, kitabın önsözünde şu noktalara değiniyor:

“Kentler de somut biçimlere dönüşmüş çok boyutlu kitaplar gibidir ve kitaplıklar büyük kentlerde doğar ve gelişir. Paris, Roma, Viyana, Londra, Moskova ve benzeri kentlerdeki büyük kitaplıklar bugünkü dünyamızın uygarlık belgeleri, evrensel kültürün saklayıcısıdır. (...) Amacımız İstanbul’un dününden yola çıkarak bugüne ışık tutmak, bugünden hareketle yarınları aydınlatmaktır...”

Cahit Kayra da müzik topluluklarına benzetiyor kentleri: “Kimisi büyük bir senfoni orkestrası. Kimisi oda müziği topluluğu. Büyük kentin içinde, bunun da ötesinde yer yer ve değişik icracılar da var. Zaten büyük kent tümü ile sonsuzcasına bir senfoni çalar gibidir. (...) Üflemeli, vurgulu, uçsuz bucaksız bir orkestra ve sürekli bir senfoni...” Hangi yokuştan başlamak istersiniz İstanbul’u gezmeye? Adı üstünde, yeditepeli şehir; yokuşların (biz kalem erbabı için) en vazgeçilmezi Bab-ı Âli mi olsun ilk durak? Yoksa Mahmut Paşa, Osmanlı’dan günümüze ivmesi düşmeyen bu meşhur yokuş mu çeker ilginizi? Yok, kalendermeşreperseniz eğer, Dervişzâde’yi öneririz. Merdivenli Kahve mi, Merdivenli Mektep mi? Gravürlere konu olmuş, bir zamanların asude Tophane’sine ne buyrulur? Gönül gözünüz Batı’ya dönükse Pierre Loti, Doğu’ya bakıyorsa Şeyh İsa Kaşgari seslenecektir size. Adı nereden gelir Tomtom Sokağı’nın, bilir misiniz?

Kuzeye, Şişli’ye gidelim ve Cahit Kayra’ya kulak verelim: “Şişli’de yüze yakın yokuş gördük. Şişli yokuşlarında merdivenli olanları az. Sadece yedi tane. Buradaki merdivenlerde rekor Elmadağ’da, Dolapdere’den Cumhuriyet Caddesi’ne kadar uzanan Cebeltopu Sokağı adlı yokuшта. Bu yokuşun başında 117 basamaklı bir merdiven var. Şişli’nin yokuşlarının arasında Macar Osman Paşa’nın kızı Şair Nigâr Hanım’ın, Abdi İpekçi’nin adlarına rastladık. Bizim büyüğümüz Ali Akad’ın oturduğu Şakayık Sokağı da burada. Akkarga, Kınalıkeklik, Marsık gibi ilginç sokak-yokuşlar da Şişli’de. Bunlardan daha gizemlisi, Elmadağ’daki Babil Yokuşu. Bu 74 basamaklı yokuşun adını kim ve niçin Babil koymuş?”

İstanbul adlı dev kitabın sayfalarında sürdürülen serüven Eminönü’nden Fatih’e, Beyoğlu’ndan Beşiktaş’a, Sarıyer’den Beykoz’a uzanıyor. Cahit Kayra, tükenmek bilmez “delikanlı” enerjisiyle okuru soluksuz bırakıyor... Ben derim ki, bu kitap inceden inceye okunmalı, sonra bu yokuşlar (elde kitap) tek tek gezilmeli. Bir akşamda bitirdim Kayra’nın çalışmasını ve ertesi gün Bereketzâde Sokağı’nın taş basamaklarını (önceden tadını

bilmediğim) değişik bir keyifle arşınladım. İstanbul'un bu güzelim yokuşunun nerede olduğunu merak edenler buyursun 58. sayfaya! Gündüz Kayra, Mehmet Muta, Sıtkı Kösemen de nasıl gönül adamlarıdır ki böylesine güzel bakabilmişler İstanbul'a? Sözüm fotoğrafları çekenlerdendir...

"İstanbul'un Yokuş ve Merdivenleri" bana umut verdi: İnandım ki yalnız değiliz. Bu şehre ömür adayanlar yalnız değil. Fotoğraf makinesini görse yangın tulumbası sanan "el fakir'ül hakir müellif" de yalnız değil. Yazarların, görüntüleyenlerin, yayımlayanların yüreğine sağlık!

"İSTANBUL: MEKÂNLAR VE ZAMANLAR"

Siyaset adamı ve yazar Cahit Kaya'nın "İstanbul: Mekânlar ve Zamanlar" başlıklı kitabı Ak Yayınları tarafından okura sunuldu. Her şeyden önce şu noktayı belirtmek gerek: Akbank'ın bir kültür hizmeti olarak doğan Ak Yayınları, giderek güçlenen bir İstanbul külliyatı oluşturma yolunda hızla ilerliyor.

Kitabın "Sarayburnu: Tarihın Nabzının Attığı Yer" başlıklı bölümünde "Bizans'ın Serüveni", "Nika ve Belisarius", "Justinien ve Büyük Saray", "Latinler ve İstanbul'un Tahribi", "Eski Kente Yeni Adlar", "Osmanlı'ların İstanbul'u" gibi tarih dilimleri yer alıyor. İkinci bölümdeyse ("İstanbul'un Ortası") Bizans ve Osmanlı zamanlarında Beyazıt yöresi, 18. ve 19. yüzyıllardan İstanbul panoramaları ve Mercan-Aksaray'ın ünlü yangını var. "Büyük İstanbul" adını taşıyor üçüncü bölüm. Meraklısı bu bölümde Eyüp efsanelerini, Yedikule'nin dehşetini, 200 yıl uyuyan elması, avrat pazarını okuyabilir. Kâğıthane efsaneleriyse dördüncü bölümün inhisarında.

Bu sayfalarda üstad Ahmet Rasim'in Kâğıthane'yi anlatan (ve oradaki kıranta beyzâdelerle ince ince alay eden) sesi de duyuluyor:

"Şık, kıyak olursa bayılırım. Aman! O ne bıyık! O ne fes! O ne taranmış saç! O ne tıraşlı yüz! Hele şu gelen faytona bakın. O ne tatlı bakış? Aman! O gidiş? Dokuz numara kalıp ha! (Fes

kalıbı). Gerçekten şık! Dikkat ediyor musunuz? Ne o? Gözünüz mü kamaştı? Bir şey değil. Aynası, bıyık süpürgesi, cep tarağı, fiss diye öten lavanta tulumbası, arka cepte gizli potin bezi, kapak altında süpürgesi, hele kravatı...”

Hemen ekleyelim, hanımefendiler de nasibini alıyor Ahmet Rasim'den:

“Boyu bosu yerinde! Hatta araba minderi üstüne evden bir minder daha koymuş da yine başı tavana ermiyor. Belli! Yaşmaktan görülen ön taraf zülüfleri takma. Kendisinin saçları varmış ama o heriften aldığı boya dökmüş. Bir parça tepesi açılmış. Küçük iken hanımnesesi iki dizinin arasına sıkıştırıp, tarar tarar, omuzlarına serpermiş. Görenler Maşallah dermiş. Oh! Ey bahar perestan-ı zaman (bahar sevenler)! Bu kıvrır kıvrır titrek, iki yanında ilişik, pırlanta iğneli, havai renk hotoza ne dersiniz? Ne kadar şık bir baş! Ortası fulya, kenarı sümbül dolu buzlu bir fanusun tersine çevrilmesine benzemiyor mu?”

Cahit Kayra'nın üslubu, Ahmet Rasim üstadınki kadar renkli ve sürükleyici. “Beyoğlu'nun Büyüsü” başlıklı bölüme (beşinci bölüm) şu sözcüklerle giriyor: “Çocukluk ve gençlik yıllarında bazı akşamlar saat 9:15 vapuru ile Kadıköy'den Karaköy'e geçer, oradan Yüksekaldırım'dan Beyoğlu'na çıkar, Galatasaray'a ya da Taksim'e kadar volta atardık. Sonra 11:50'de kalkan son vapurla Kadıköy'e dönerdik. Harcayacak paramız olmadığı için eğlencemiz yöreyi gözlemekten öteye geçmezdi. Ama Beyoğlu, Pera yine de gizemli, heyecanlarla dolu ve insanı 'exotique' esinlerle alıp götüren bir yerdi.” Galata'yı ve Pera'yı okulları, kulesi, metrosu ve tramvaylarıyla anlatan Kayra, geçmişten günümüze canlı bir Beyoğlu manzarası çiziyor. Hatta büyük boy bir tablo yapıyor demek daha doğru olur. Cahit Kayra'nın paleti ve boyaları sözcükler, eski kartpostallar, gravürler ve haritalar...

“İstanbul: Mekânlar ve Zamanlar” kitabının altıncı bölümü sarayları, yalıları ve vapurlarıyla Boğaziçi, yedinci bölümü Kadıköy yakası (ki bu bölümde Ömer Seyfettin ve Yeldeğirmeni, Fenerbahçe, demiryolu ve zengin sarayları bulunmaktadır), seki-

zinci bölümü Osmanlı'dan günümüze hızla değişen Üsküdar olarak özetlenebilir. Kısacası, "Baştanbaşa İstanbul" da olabilir- di bu çalışmanın adı. Kitabın çok önemli bir özelliği de arka sayfasının içindeki poşette 10 ayrı İstanbul haritasının tıpkıbası- mının sunulması. Sonuçta, "İstanbul: Mekânlar ve Zamanlar"ı kaleme aldığı için Cahit Kayra'yı, son derece nitelikli baskısı ne- deniyle de Ak Yayınları'nı kutlamak gerek...

"İMZA: ÇELİK GÜLERSOY"

Birçok dile çevrilmiş, üst üste konulduğunda bir insan boyu- nu geçen bir "İstanbul Kitapları Anıtı": "Çamlıca'dan Bakış- lar", "Eski İstanbul Arabaları", "Göksu'ya Ağıt", "Hıdivler ve Çubuklu", "Hotel d'Angleterre", "İhlamur Mesiresi", "İstan- bul'un Anıtsal Ağaçları", "Kayıklar", "Küçüksu", "Lale ve İst- anbul", "Soğukçeşme Sokağı", "Yıldız Parkı ve Malta Köşkü", "Beyoğlu'nda Gezerken", "Mavi Cami", "Nasıl Bir İstanbul", "İstanbul Görünümleri 1: Köprü ve Galata", "İstanbul Görü- nümleri 2: Tophane ve Kabataş", "Boğaziçi: Sorunlar, Çözüm- ler", "Çerağan Sarayları", "Dolmabahçe", "Edirnekapısı'nda Bir Örnek", "İstanbul Rehberi", "İstanbul Estetiği", "İstanbul Şarkısı", "Kariye", "Kapalıçarşı'nın Romanı", "Taksim", "Tramvay İstanbul'da", "40 Yıl Olmuş"...

Gerçekten de 40 yıl olmuş...

Hayır, 40 yılı da geçmiş. Bir demlerin sessiz ve nezih İstan- bul'una yüreğini bağlayan, gönlünü ve ömrünü adayan "sevda- kâr", bu "şehr-i kebir"e yaklaşık yarım yüzyıldır "hizmet" veri- yor.

Kadrini bilene, değerini anlayana.

Biz İstanbul yazarları, "ikinci kuşak", şunu bilir ve şunu söy- leriz: İmzalarımız tekmil toplansa, tümü güçbirliği etse, Çelik Gülersoy mührü ayarına ulaşamaz! Yine de (bu İstanbul beye- fendisinden aldığımız feyzle) yazmayı sürdürürüz; İstanbul söz- konusu olduğunda, o "mürşid"dir, biz "mürid"...

Çalışma masamda birkaç ömre sığacak yapıtlar duruyor; onca

uğraşın ortasında nasıl ve ne zaman yazabilmiş bu kitapları Çelik Gülersoy, diye düşünüyorum. Ve günümüz İstanbul’undan bir nebze olsun uzaklaşabilmek, Çelik Bey’in elmas iğneyle beton-da kuyu kazar gibi açtığı zaman tüneline soluklanabilmek için “Beyoğlu’nda Gezerken” başlıklı kitabından “pasaj”lar okuyorum:

“Tek başıma çayımı içerken, benim gördüklerim karşımdan geçenler değildir; sessizce ama artık konuşamadan, gelip yanına oturanlardır. Kimler mi? Siyah ceket, setre pantolonlu, soylu patronum Reşit Saffet Bey, gümüş kalemelerini eskimiş yeleğine dizmiş Naum Paşazâde Said Bey Duhani, gamlı ve titiz Şehremini Emin Erkul. (...) Ömrümün ilk 35 yılını onca dolduran, hatıraları nicedir burnumun direğini sızlatan, bütün o eski büyükler. Bütün sevgime karşılık, hep yaşayacaklar, hiç ölmeyecekler sanarak, kadirlerini o zaman tam bilememiş olduğumu sonraları yana yana anladığım, o eski zaman kahramanları kadar derin ruhlu, tarihi tablolaradaki figürler gibi soylu ve renkli, nesli tükenmiş ve bir gelinmez diyara gitmiş ustalarım.”

Kitabın “Pera Palace” bölümündeki bu satırlar, yaşanmış tarihe nostaljik göndermeler yapabilme ustalığının kuşkusuz en güzel örneği. Yaşamak, geçmiş günleri belleğinde ve yüreğinde saklamak, sonra (bir kuyumcu hassaslığıyla) anıları ve duyguları gelecek kuşaklara armağan etmek... İşte Çelik Gülersoy’un özü.

İstanbul Portreleri

HALÛK ŞEHSUVAROĞLU'NDAN SAHAFLAR ÇARŞISI

“Kıyamettar mahal” der eskiler; “değerli yer”. Kültür muhiblerinin (mum etrafında pervane misali) meftun oldukları mekândır Sahaflar (ya da Sahhaflar) Çarşısı. Bu lezzetli yazı ocağını büyük bir ustadan, Halûk Şehsuvaroğlu pîrimizden dinlemek şart. Kaynak “Asırlar Boyunca İstanbul” başlıklı mufassal eser; Cumhuriyet gazetesi tabıdır ve ağırlığınca altın değerindedir. Şehsuvaroğlu üstadın bir ömür vakfederek kaleme aldığı bu devasa çalışmasının yalnızca bir makalesidir “Sahaflar Çarşısı”; bir bölümünü (yazarın ve gazetenin affına sığınarak) iktibas etmekte beis görmedik:

“Eskiden Sahaflar Kapalıçarşı’nın içinde, şimdi yorgancılarının bulunduğu yerdeydi. En kıymetli yazmaların, minyatürlü kitapların pazarı burasıydı. Evliya Çelebi kendi devrindeki sahaflardan şöyle bahsetmektedir: ‘Dükkân 50, neferat 300. Bunlar ulema zinde, ulema hüddamları olmakla, Kadiasker Alayı’nda tahtırevanlar üzere dükkânlarında nice bin kitapları bulunur.’

“Eski devirlerde mahkeme kararı ile yapılan terekelerde bulunan kitaplar bu çarşıya, Sahaflar Kâhyası’nın dükkânına getirilirdi. Çarşı içindeki sahafların son kâhyası, Sağır Kâhya adı ile anılan iriyarı bir şahıstı. Bir oturuşta bir kuzu yer ve kendisini İstanbul’un bütün kitap meraklıları tanırdı.

“Sahaflar Kâhyası’nın dükkânındaki kitapların mezadı Cuma ve Salı günleri yapılırdı. Nadide kitaplar elden ele dolaşır, meşhur mezadlara işten anlayanlar, kitap sevenler katılırdı. O tarih-

lerde, Kütahyalı İsmail Efendi, İstanbul'un meşhur kitap müte-hassıslarındandı.

(...)

"Eskiden, Sahaflar Çarşısı'ndaki dükkânlarda yahut tereke-lerde satılan kitaplardan başka, bazı kimseler kitap meraklıları-nın konaklarına kitap götürüp satarlardı. Bu satıcılara da 'boh-çacı' derlerdi. Bohçacılar, nadir yazmaları, minyatürlü nüshaları koyunlarında, çok para alacakları konaklara taşırlardı. Bunlara, alâkalarını kesmemek için, paraları birden verilmez, taksitle ödenir, bu suretle daima konağa gelmeleri, yeni kitaplar taşıma-ları temin olunurdu.

(...)

"İstanbul'un tanınmış kitap meraklıları arasında Ahmet Ve-fik Paşa, Rıza Paşa, Halis Efendi, Ali Emîrî Efendi, Ali Kemal Bey vesair şahsiyetler vardır.

(...)

"Sahaflar Çarşısı'nda 1950 Ocak ayında çıkan bir yangınla 15 dükkân yanmıştı. İstanbul Belediyesi diğer ahşap dükkânları da kaldırarak buraya Türk üslûbunda bir kitap çarşısı inşa ettir-miş ve dükkânlara tekrar kitapçıları yerleştirmiştir."

Mühim not:

Günümüzde sahaflık geleneğini sürdürenler Beyazıt Meyda-nı'nın dışına taşmış, Galatasaray'daki Aslıhan Pasajı'yla Kadı-köy'deki Akmar Pasajı'nda, ayrıca İstanbul'un dört bir yanına dağılmış irili ufaklı dükkânlarda icrayı zenaat eylemeye başla-mışlardır. Yaşlısıyla ve genciyle, tekmili hünerli meslek erbabı olup "kıymettar zevat"tır...

TEOMAN ERGENE'DEN BEYOĞLU

(Gazeteci-yazar Teoman Ergene'nin yazılarına Kadı-köy Akmar Pasajı'ndaki bir sahafta rastgeldim. Sahaf dostlarım Tayfun ve Ahmet "evrak" içinde hiç yayım-lanmamış bir Beyoğlu yazısı olduğunu söylediler. Toz-

lu ve sararmış sayfalar arasında bulduk bu notları. 1940'ların sonlarında ve 1950'lerin başlarında *Yeni İstanbul*, *İstanbul Haber*, *Akşam Postası*, *Türk Sesi* gibi gazetelerde özellikle İstanbul konulu yazılar yazan Ergene'nin Beyoğlu'sunu tarihe mal etmek üzere kitabıma alıyorum. Ergene'nin affına sığınarak da yazıyı biraz kısaltıyorum. Ve okura şu soruyu sormaktan da kendimi alamıyorum: Teoman Ergene'nin Beyoğlu'nda gezindiği günlerden tam 40 yıl sonra, cadde-i kebir'de neler değişti, neler değişmedi?)

“Bu şehirde, lüksün sefaletle kol kola, sarmaş dolaş gezdiği bir semt vardır: Beyoğlu! Kimsesiz, açlıktan avurtları çökmüş, kirden vücudu tabii rengini çoktan kaybetmiş, cemiyetin içinden attığı 9-10 yaşındaki serseri çocuklar, herhangi bir evin önündeki çöp tenekesini karıştırarak yiyecek bir şey ararlarken, biraz ötelelerinde sıra sıra dizilmiş son model hususi otomobiller durur. Yanlarından, bilmem kaç bin liralık kürk mantosunu sırtına giymiş, hakiki pırlantalarla süslü şövalye yüzüğü parmağına takmış, aheste aheste yürüyerek kadınlar ve aynı derecede zengin erkekler geçer. Bunlar o çocukların haline o kadar alışmışlardır ki, başlarını çevirip bakmazlar bile. İleride 5-10 kuruş mukabilinde vücudlarını satarak geçinen kadınlar, o gün karnını doyuracak erkeği aramakla meşguldürler. Onlar da pek iyi bilirler ki, karnılarını doyuracak erkekler bir anlık zevkleri için bunu yapacaklardır. Yoksa bir yardım için değil. Ne çıkar? O günlük karnıları doyacak ya... Şu anda yanlarından vizon mantoya bürünmüş geçen kadını tanımadılar mı sanki? Üç ay önce o da onlar gibiydi, sonradan bir fabrikatörle tanıştı. Aralarında sadece bir fark var. Birinin karnı aç, ötekisinin karnı tok. Halbuki mühim mesele meslekte... O değişmedikçe, vizon mantonun ne kıymeti var?

“İstanbul tarafında iki liraya alınan tarak burada dört liradır. Sebebini sorarsanız malın iyiliğinden bahseder. Kandıramadığını anlayınca, vergiden, dükkân kirasından dem vurmaya başlar.

“Şehrin bütün eğlence yerleri de, meşru, gayrimeşru, hep

burada toplanmıştır. Yolda yürürken bakarsınız, bir meyhaneden anason, şarap kokusu gelirken, yanındakinden birbiri arkasına açılan şampanya şişelerinin patlayışları duyulur. Birinde telleri kırık bir bağlama, ötekisinde Avrupa'dan getirilmiş bilmem ne orkestrası çalar. Daha ilerideki bir eğlence yerinde bir masa 950 liraya kiralanırken, kapısında bir lokma ekmek parası için içeriden çıkan müşterilerin yakasına çiçek takmaya çalışan yalın ayak, yırtık elbiseli çiçekçi kızlar soğuktan moraran avuçlarını hohlayarak beklerler. Yan sokaklarda kumar oynanıyor diye evler basılırken, caddelerinde üç kâğıt oynanır, kulüplerindeki odalarda sabaha kadar binlerce lira döner de kimse başını çevirip bakmaz.

“Sokaklarında her milletten insan omuz omuza yürür. Her an, İngilizce, İtalyanca, Fransızca, Rumca, Arapça, Ermenice, Musevice, İspanyolca, Almanca konuşan insanlarla karşılaşmanız mümkündür. Bazen kendinizi Türkiye’de, İstanbul şehrinin Beyoğlu kazasında değil de bir ecnebi memlekette zannedersiniz. Bir bakarsınız, karşıdan, sarı saçlı, mavi gözlü, uzun boylu, kısa ceketli, dar pantolonlu Amerikalı’nın yanı sıra kırmızı fesli bir Arap yahut feracesine bürünmüş Pakistanlı bir bayan kocasıyla gelmektedir. Sanki tiyatrodasınız da her dakika dekorlar değişmektedir. Yahut da dünya milletlerinin giyinişi hakkında bir film seyrediyorsunuz.

“Burası öyle bir yerdir ki, hiçbir zaman aslı öğrenilemeyen bulmacalara benzer. İşte sizlere Beyoğlu’nun kısaca bir panoraması...”

MÜŞTAK BEY'DEN BEBEK

Saçları bembeyaz ve seyrelmiş. Bıyıkları badem ve bakımlı, “İngiliz kesimi” tabir edilen türden. Açık gri takım elbiseyi, tertemiz beyaz gömlek, kolalı (evet, “tahta gibi” kolalı) yaka ve “fındık düğüm” koyu gri ipek kravat tamamlıyor. Ayakkabılar siyah ve pırl pırl. Gözlük “kâtip usulü”, Fransızların “pince

nez” dediği cinsten, oval ve burun kemeri üstüne oturtulmuş. İki elini gümüş topuzlu bastonuna dayamış, gözleri uzaklarda, denizi seyrediyor...

Bebek Parkı’ndayız. Bankaların “cart kırmızı”ya boyatıp oraya buraya serpiştirdiği “bank”lardan birine oturmuş, biraz hayret ve çokça özlemle bu “İstanbul Efendisi”ni izliyorum.

“Bağışlayınız efendi oğlum, muharrir misiniz?”

Az ötemdeki “bank”ta oturan beyefendiden bu soru. Selis İstanbul Türkçe’sine hasret kaldığımdan izin isteyip yanına otuyorum. Hayır efendim, muharrir değilim, yalnızca aklıma takılan birkaç noktayı çiziktiriyorum, diye bir açıklamada bulunuyorum. Gülümseyerek gözlüğünü siliyor “İstanbul Efendisi”; “kâğıt mendil”le değil, iç cebinden çıkardığı, özenle katlanmış ve sakız gibi beyaz bir “ipekli”yle!

“Adım Müştak. Evkaf Direktörlüğü’nden tekaüdüm. Sultani mezunuyum efendim.”

Hayır, Müştak Bey’in soyadını, adresini, telefonunu sordum. Soramadım çünkü yola “yalan”la çıkmıştım; bal gibi de “muharrir”dim! Zararsız bir yalandı ama (çoğu yalan gibi) geri dönüşü yoktu. O her zaman “Evkaf Direktörlüğü’nden Tekaüt Müştak Bey” olarak kalacaktı...

Ve gün karşı tepelere saklanana kadar konuştuk. Daha doğrusu Müştak Bey anlattı ve ben yalnızca dinledim:

“1908 yılında doğdum, Bebek’te. Yani Hareket Ordusu İstanbul’a girmezden bir yıl kadar önce. Ordu İstanbul’a geldiğinde telegrafhanede memur olan babam beni kucağına alıp Pera Palas’a götürdü. Orada Mustafa Kemal Paşa’yı gördüğümüzü söylerdi. Genç bir kurmaydı Gazi o zaman, 28 yaşındaydı. Çok sonra sofrasında bulundum Gazi Hazretleri’nin, yine Pera Palas’ta. Musikî sohbetimiz olmuştu, tarihini hatırlamıyorum ama, birlikte fotografimizi almışlardı...”

(“Fotograf” değil, “fotografi” diyor Müştak Bey.)

“Bebek’li misiniz efendi oğlum? Ben Bebek’liyim. Ama bugün herkes Bebek’li, öyle değil mi efendi oğlum? Latif bir li mandı bir zamanlar Bebek, Arnavutköy’le Rumeli Hisarı arasın-

da. Sessiz, sakın ve yeşildi. Suyunun maviliği şiirlere konu olmuştu. Bugünse Beyoğlu'na tahvil ettiler Bebek'i, maviler griye dönüştü, yeşil hepten silindi. Çok takdir ettiğim Çelik Gülersoy Beyefendi'yi aramak istiyorum, Bebek ve çevresine de o sihirli değneğiyle dokunsa ne güzel olurdu..."

Evlîya Çelebi, Bebek koyunu "Padişahlara mahsus bir bağçe" olarak tanımlar. Selim Han'ın kasrını ve bahçesini, servile-rini, Deli Hüseyin Paşa'nın fıstık çamlarıyla bezeli bağlarını anlatır. O demlerde toplansan 40 "hane" vardır tekmlil Bebek'te.

Bir demlerde fener alaylarıyla ünlüydü Boğaziçi; Hristiyan, Musevi ve Müslümanlardan oluşan sakınler meşalelerini yakarlar, bugün Ortaköy Pazarı olarak da bilinen İskele Meydanı'nda buluşurlardı. Hal hatır sorulduktan sonra Kuruçeşme'ye doğru yürüyüş başlardı. Sahilhanelerde kandiller yakılır, alay yaklaşınca kapılar açılır, meşale neferlerine lokum ve şerbet (ya da meşrep-lerine göre likör) ikram edilirdi. Yüzlerce kayık şenliği denizden izler, fenerlerini yakarak kıyıdaakilere eşlik ederdi. Fener alayı Arnavutköy'deki Süslü Karakol'un önünde son bulur, genç kızların sepet sepet dağıttığı rayihalı çileklerden tadan şenlikçiler aynı yolu izleyerek Ortaköy'e döner, İskele Meydanı'nda toplanırlardı. Meşaleleri hep birlikte denizde söndürmek adettendi. O arada hanelerde cezveler ateşe sürülür, fener neferlerine yorgunluk kahvesi pişirilirdi...

Bir su içimi mesafedeki Bebek'se denize inen salkım söğütler ve yalıları tül gibi örten çitlembik ağaçlarıyla müzeyyendi. Arş-ı âlâyı saran bülbül nidaları yalnız solukları değil, sesleri de keserdi. İkinci vakti kayıkhanelerden mavi sulara süzülen tenezzüh teknelerinden ve içtimai mevki sahibi zevatın konaklarındaki porselen boynuzlu gramofonlardan hoş sedalar yükselir, asude bir bahar ülkesine tahvil olurdu Bebek koyu...

"Benim çocukluğumda, efendi oğlum, Şirket-i Hayriye Bebek Limanı'na sefer yapmayı başladı. Sonra elektrikli tramvay hattı döşendi ve Bebek liman olmaktan çıktı, mahalle oldu. Mehtabımız meşhurdu, balığımız da. Mehtap yerli yerinde du-

ruyor ama, bilmem ki efendi oğlum, bana mı daha bir solgun geliyor? Balıksa yok artık, hiç yok. Kıyıya bağlı kayıklara kılıçlarıyla saplanıp kalan dev kılıçbalıkları, kayıktan da büyük orkinoslar bugün size masal gibi geliyor, öyle değil mi? Ama ben bunları gördüm, yaşadım.

“Bebek Bahçesi ve Gazinosu’nu hatırlıyorum. Nezih bir yerd, saz ve caz vardı. Benim doğduğum yıl Millet Bahçesi adı altında açılmıştı. 1950’lerdeki imar hareketi sırasında yıkıldı. Bebek zarif kahkahalarla çınlardı sabaha kadar, çevre parfüm kokardı...”

Müştak Bey şu anda yanımda değil sanki; bugünün Bebek’inde ya da artık tanıyamadığı İstanbul’da hiç değil. Zaman tünelinden görüntüler getiriyor, artık hiç olamayacak bir İstanbul’u üç boyutlu bir fotoğraf gibi yeniden canlandırıyor...

“Bebek Camii’ni, efendi oğlum, 3. Ahmet yaptırmıştı. Altında bir mektep, yanında bir kasır ve hamam vardı. Ne zaman, nasıl yok oldu bu mektep, kasır ve hamam? Hiç hatırlamıyorum efendi oğlum. Camii sonra Evkaf Nazırı Mustafa Hayri Efendi zamanında yıktırıldı. Benim çocukluğumda da şu yanibaşımızdaki cami yapıldı. Sonra Bebek yalı demekti. Ne oldu yarım yüzyıl öncesinin güzelim yalıları?”

Müştak Bey’e yanıt veremiyorum ama Sermet Muhtar Alus’un yine yarım yüzyıl önce yazdıkları geliyor aklıma:

“Bebek Koyu’nun sabah sisleri içinde ölgün sulara akisleri uzanan, ortalık kararırken selamlığın aydınlıklar dolu pencerelelerinden kadeh şıkırtıları, çatal-tabak tıkırtıları, anason kokuları, keman, tambur, kanun taksimleri, mededler, el’amanlar taşan, halayık odalarından körüklü Çerkez çalgılarının gıygıyları, kahve ocaklarından bağlama zımbırtıları, inek ahırlarından bile kaval sesleri duyulan o keyif ehli yalılar nerede? Nerede şimdiki soğuk suratlı, frijider kılıklı, zevksiz beton apartmanlar!”

Akşam oluyor. Müştak Bey doğruluyor ve yürümeye koyuluyoruz...

“Şimdiki Cevdet Paşa Caddesi’nin bitiminde, yani bugün Küçük Bebek denilen meydanda, bugünden tam 80 yıl önce bir

laternacı vardı. Biz sandık çalgısı derdik. Çınçınlı sesi büyülerdi bizi. Sonra bir gün babam, Yoğurtçu Zülfü Sokağı'ndaki evimize borulu ve silindirli bir fonograf getirdi. Müzik eksik olmazdı evimizden hiç, özellikle sanat müziği. Taş plaklarım hâlâ durur. Her gün alırım tozlarını. Bebek de toz altında bugün ve kimse o tozu üflemeğe yeltenmiyor efendi oğlum. Şirket-i Hayriye'nin Bebek adlı vapuru 30 yıl önce son seferini yaptı. Bebek Limanı'ysa ne zaman Bebek olmaktan çıktı, tam olarak bilemiyorum..."

Müştak Bey'le el sıkışarak ayrılıyor. Son yıllarda Bebek'te oturmadığını, evini Sultanî'nin arkasındaki Ceneviz binalarından birine taşıdığını söylüyor ve eski "yalıboyu"nda yürüyerek (biraz Ahmet Hamdi Tanpınar, biraz Ahmet Rasim) gözden kayboluyor. Bastonunun gümüş topuzunu usul usul alevlendirip akşam güneşinin ışıltısıysa uzun süre gitmiyor gözlerimin önünden...

HİKMET FERİDUN ES'DEN ESKİ İSTANBUL KIŞLARI

(Baldan tatlı üslubuyla "İstanbulsever"leri olmadık hülyalara sürükleyen üstad Hikmet Feridun Es, televizyon derler "resimli kavanoz" hayatımızı teslim almadan çok önce de yazıyordu. *Yıllarboyu Tarih* dergisinin Mart 1979 sayısında yayımlanan "Nerede O Eski Kışlar?" başlıklı yazısından [affına sığınarak] pek lezzetli bölümler iktibas ediyoruz:)

"Ben inanmıyorum, bu senenin, içinde bulunduğumuz yüz yılın en soğuk kışı olduğuna. Bizim o eski kışlar çok daha soğuktu gibime geliyor. Zamane gençleri kış görmemişler...

(...)

"Kasım girmeden, kışa karşı alınacak tedbirler çok önemli idi. Pencere kenarları unlanır, kâğıtlanır, kapıların önüne perdeler takılır, altına pamuk fitilli bezler çakılırdı. Sedir üstlerine ka-

dar, kaba halılar serilirdi. Kış odasının hazırlanması pek mühimdi. Çünkü bazen yirmi odalı bir konakta, koca kış ancak iki odada geçerdi. Hakiki manası ile . . .

“Yüklükteki tiftik, yahut karaman yününden şilteler çok daha önce sökülür, yünler yıkanır, didiklenir, tahtaboşa serilip kurutulur, sonra yeniden dikilirdi. Şimdi kaç evde kaldığını bilmem ama bu yün şilteli yatağa girdiğiniz zaman fırına girmiş gibi olurdunuz. Hele yorgan ve yastık da yün olursa . . .

“Kış ev gardrobu büsbütün başka idi. Pazenler, fitilli pamuk hırkalar çıkar, içleri kürk taklidi tüylü pantufla terlikler alınırdı. Çocuklara da fotin ve içleri kırmızı astarlı lastikler . . .

(...)

“İsterseniz biraz da dışarıya çıkıp şöyle eski İstanbul kışını görelim. İşte kar azıtınca İstanbul Belediye Reisi’ni en çok düşündüren iki yer. Biri Şişhane yokuşu dönemeci. Öteki Beyazıt, Zeynep Hanım konağı dönemeci. Aman bol bol tuz dökelim ki tramvaylar yoldan çıkmasın. Dikkat vatman efendi oğlum, dikkat! Tramvay Beyazıt’tan Vezneciler’e dönmekte. Vatmanlar ayakta ve iki tarafı tamamen açık sahanlıklarda çalışırlardı. Kar tipisi bir yandan girer, öte yandan çıkardı. Adamlar kaşlarına, kipriklerine ve bıyıklarına kadar bembeyaz: Kardan adam!

(...)

“İşte eski kışlardan ve eski mahallelerden birkaç efsane . . .”

ALFONSO SAMMUT’TAN SANT ANTONİO

Pera’nın orta yeri Sant Antonio . . .

“Sant Antonio’dur bu kilisenin adı; Padualı Aziz Antonio’ya adanmıştır. Ama kurulduğu dönemde şık dil, diplomatik dil, Pera dili Fransızcaydı ve Saint Antoine olarak nam saldı. 1913 yılında ilk Noel ayini gerçekleştirildi bu duvarlar arasında . . .”

Başrahip Alfonso Sammut ufak tefek, sözcüklerin üstüne basa basa konuşan, güler yüzlü bir “film rahibi” sanki. “Assissi Örgütü” filmindeki Fransiskan din adamlarını anımsatıyor; bir

yeraltı örgütü kurup Nazilerin balyozundan ve Mussolini'nin gazabından kaçan İtalyan yurtseverleri canları pahasına saklayan, besleyen, koruyan Assissili Fransiskanları.

"Varlıklarını ödünsüz bir disiplin içinde sürdürür Fransiskanlar. Önce bedenlerimize uygularız bu disiplini. Kendimize karşı disiplin, dünyaya karşı hoşgörü. Assissi mi? Evet, biz de oralyız ama İstanbul'da İkinci Dünya Savaşı sırasında kimseyi saklamaya ya da kaçırmaya gerek yoktu. Türkiye tarafsız bir ülkedi."

Bir an duraklıyor Peder Alfonso ve gözlerinde gizli ışıltılarla ekliyor:

"Yine de o devirlerde Avrupa'dan kaçıp Türkiye'ye sığınan ve bizim kapımızı çalan kimseyi geri çevirmedik."

Kilisenin duvarında bir mermer plaket ve özdeyiş: "Kin öldürür, sevgi yaratır." 14 Ağustos 1941 tarihinde Auschwitz toplama kampında öldürülen rahip Massimiliano Kolbe'nin sözleri. Plaketin üstünde Kolbe'nin bronz büstü: Keskin hatlı, yuvarlak tel gözlüklü, geniş alınlı. Yontucu Şermin Güner eski bir fotoğraftan yararlanmış bronzu şekillendirirken. Papa 23. John'un büstü de Güner'in; asıl adı Angelo Giuseppe Roncalli olan 23. John'un 1935-1944 yılları arasında İstanbul'da Papalık Delegesi olarak bulunduğunu kaç kişi hatırlar?

Peder Alfonso'yla gezintimizi sürdürüyoruz:

"Altarın üzerindeki haç Luigi Bresciani'nin; ağaç oymacılığında dünyanın en ünlü imzalarından sayılır. Peki, Vincenzo Mascioni adı neler söyler size? Bugün Vatikan'da bulunan ve günümüze değin yapılmış en büyük org olarak bilinen Mascioni Orgu onundur; şu gördüğünüz org da özgün bir Mascioni'dir, 1944'te yapılmış..."

... Ve tarih:

"Önce şimdiki Sular İdaresi'nin yerindeydi Sant Antonio. 20. yüzyılın başında tramvay yolu açmak için yıktırıldı. 13. yüzyıldan beri İstanbul'da olan ve genellikle Galata'yla Beyoğlu yörelerinde Aziz Antonio adına kiliseler adayan Fransiskanlar yeni bir yer aramaya koyuldular. Buldukları mekân burasıydı. İstan-

bul tarihiyle ilgilisiniz: Şimdiki kilisenin yerinde bir zamanlar ünlü Concordia Tiyatrosu'nun bulunduğunu biliyor muydunuz? Opera, operet ve müzikleriyle Beyoğlu'nu birbirine kattı Concordia. Tiyatro yandıktan sonra (İtalya Kralı Vittorio Emmanuelle'nin desteğiyle) yeni Sant Antonio'nun proje çalışmaları başladı. Projeler onaylandığında alan kazıldı ve sular bastı ortalığı! Az bilinen bir gerçek, Sant Antonio'nun temeli olmadığı, gölün dibine çakılmış dev granit sütunları boydan boya örten taş bir tabanın üzerine oturtulduğudur.

“Mimarlarımız, devrin büyük ustalarından Giulio Mongeri ve aynı zamanda inşaat mühendisi olan Eduardo Denari'dir. Ana kilise neo-gotik, onun altındaki küçük kilise romanesk stilde tasarımılandı. 1906 yılında başlayan inşaat, 1909'da parasal nedenlerle durdu. 1911 yılında yeniden başladı ve 1913'te tamamlandı. İlk Noel ayinimizi gerçekleştirdik o yıl. Onca yıldır da Noel'i bu duvarlar arasında kutluyoruz. Türkiye'nin en büyük Katolik kilisesidir Sant Antonio...”

...Ve en “popüler” kilisesi, hele “entelektüel”ler arasında. 24 Aralık gelmeye görsün, her renkten “zevat” geceyarısı birbirini ezer Sant Antonio'daki ayini izleyebilmek için...

İşte tam bunları söylerken Peder Alfonso'nun gözlerinde ince şimşeklenmeler oluyor ve kesiyor sözümü:

“Hayır efendim, ayin izledikleri yok kesinlikle, birbirlerini görmeye geliyorlar. Kokteyle gelir gibi geliyorlar, bağışlayın ama sarhoş geliyorlar, ayin süresince konuşup gülüşüyorlar. Tiyatroya gelir gibi geliyorlar ama herhangi bir tiyatrodaki böyle davranışlar anında kapı dışarı edilirler. Kimdir bu insanlar bilmiyorum ama tek şey istiyorum onlardan: Saygı. Evet, popüler bir kilise Sant Antonio çünkü 1960'ların ortalarına kadar çok iyi bir koroya sahipti, smokinli beyefendiler ve şık giyimli hanımefendiler Noel gecesini bu koroyu dinlemeye gelirlerdi. Sonra koro değişti ama alışkanlık kaldı, flaşla fotoğraf çekmeye kadar ileri götürdüler işi!”

Ne denir ki?

Pera'nın orta yeri Sant Antonio...

DR. YORGİ ADOSOĞLU'NDAN AGHİA TRIADA

Bir zamanlar Balıklı Rum Hastanesi'nde başhekim yardımcılığı görevinde bulunan ve *Apoyevmatini* gazetesinin sahibi olan Dr. Yorgi Adosoğlu, İstanbul tarihi konusunda gerçek bir derya. İlerlemiş yaşına karşın durmaksızın araştıran ve yazan Adosoğlu, Beyoğlu'nun en görkemli Rum Ortodoks kilisesi olan Aghia Triada'nın (Aghia Trias) renkli tarihini seriyor gözler önüne:

“İstiklâl ve Sıraserviler caddelerini birleştiren Meşelik Sokağı'ndadır Aghia Triada. 1880 tarihinde inşa edilen kilisenin çan kuleleri, kubbenin iki yanındadır. Mimar Vassili Ioannidis'in tasarımıyla inşa edilen kâgir Aghia Triada'nın yerinde önceleri ahşap Aghios Gheorgios Kilisesi'nin bulunduğu yazılır. Aghia Triada'nın zemini mermer, başrahip tahtı yine mermer ve onikstir. Muhteşem ikonları, ayrıntılı kabartmaları ve oyma nakışlarıyla ünlüdür Aghia Triada. 1902 yılında Kadıköy'de inşa edilen Aghia Triada kilisesi, Beyoğlu'ndaki adaşının küçük bir kopyasıdır...”

Dr. Yorgi Adosoğlu'nu kitapları ve anılarıyla yalnız bırakıp bir Beyoğlu akşamına adım atıyoruz.

SERMET MUHTAR ALUS'DAN TAHT-I REVAN

Pek lezzetli üslubuyla bir vakitlerin İstanbul'unu hayal âlemimizde canlandıran Sermet Muhtar Alus'un yazılarına Reşat Ekrem Koçu'nun “İstanbul Ansiklopedisi”nde rastlıyoruz. O eşsiz hazinedeki makalelerden sadece biri “Beyoğlu'nda Sedyeler”:

“Bir kapısı, iki yanında penceresi bulunan bir koltuk-odacık olup pehlivan yapılı ve acı kuvvetli iki uşak-hamal tarafından taşınan Avrupakâri binek sedyeleri, İstanbul'da, İstanbul'da da yalnız Beyoğlu'nda kullanılmıştır.

“Fransızlar bu sedyelere ‘chaise a porteur’ der; vaktiyle Avrupa’da asilzâdeler, zenginler araba yerine kullanırlardı. Şimdi Avrupa’nın hiçbir diyarında bulunmayan, yalnız Hindistan’da, Çin’de, Japonya’da rastlanan bir nevi ‘taht-ı revan’dır.

(...)

“17. ve 18. yüzyılın sedyeleri iki kapılı, önü ve kapı pencere-leri camlı, mahon veya abanoz ağacından, gayet sanatkârane yapılmış, renk renk nakışlarla bezenmiş, şatafatlı şeylermiş. Tavanındaki kapak icabında yağışsız havalarda kaldırılır, içindeki kimse ayakta da durabilirmiş.

(...)

“Bizim çocukluğumuzda ve ilkgençliğimizde, Beyoğlu’nda çok görürdük. Pazar günleri Cadde-i Kebir’deki merdivenle inilen Katolik Kilisesi’ne, Parmakkapı’dan Sıraserviler’e sapan ara sokaktaki Aya Triada Kilisesi’ne Frenk, Tatlısu Frenki, Rum zenginlerinin gelin olan kızlarını, anasını, kaynanasını, davetli kadınları götürürlerdi.

(...)

“Kışın büyük ecnebi sefarethanelerinde, Union Française, Teutonia gibi kulüplerde, Pera Palace otelinin salonlarında balolar verilir, kordiplomatige, Beyoğlu yüksek sosyetesine mensup madamlarla matmazeller ağır tualetlerinin bozulmaması için arabaya binmez, sürüp sürüştürüp, takıp takıştırıp sedye ile gelirlerdi.

“Kış mevsiminde Paris’ten İstanbul’a turneye gelen, Gabrielle Rejane, Susanne Despres, Jeanne Hading gibi namlı aktrislerin idaresindeki truplar, Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu’nda birkaç piyes oynardı. Localar beş liraya, on liraya satılır, kibar tabaka hiçbir temsili kaçırmaz, tiyatroya da madamlar sedye ile sökün ederlerdi.

“Sedyeye en çok ikbal buyuranları söyleyeyim:

“Banker Zafiri, Hristaki, Dimitraki, Yeni Dünya Mösyö Jorj Stampa, Mösyö Kiriko gibi muteberanın familyaları; esbak Bükreş Sefiri Edouard Black Bey’in kızı, zamanenin ahım şahım güzeli Madam Couteaux; Sırbistan’ın eski İstanbul Elçisi

Corceviç'in kızı, kalantor tacir Vlastitas'ın karısı, nadir dilberlerden Madam Vlastitas; Osmanlı Bankası'nda Direktör Paneiri Bey'in madamı; İtfaiye Kumandanı Macar Zeçini Paşa'nın kızı; Sultan Hamid'in Kuyumcubaşısı Haronaçi'nin kızı Rebe-ka..."

Hemen dipnot, üstad Alus'un bahsettiği Kuyumcubaşı Haronaçi, babam İzak Deleon'un büyük amcası Aron de Leon'dur; ailenin soyadı 1934 yılında Deleon olarak değiştirilmiştir.

"Son Deleon" olan bu satırların yazarına (yaşı tutmadığı için) "taht-ı revan"a kurulmak nasip olmadı; devir o devir, her yüz adım bir "sarı lira" yazıyor, yamuk fesli, kalın kuşaklı, yumurta ökçeli ve külhanbeyi meşrepli hamallarla pazarlık akıl kârı değil, anında düşürüverirler adamı! Bugün Pera Palas (ya da Osmanlı dönemindeki yazılışıyla Pera Palace) Oteli'nin Gazi Salonu'nda sergileniyor bu sempatik taşıt ve kıymetini bilenlere nostaljik dakikalar yaşıyor...

HALÛK ŞEHSUVAROĞLU'NDAN KAPALIÇARŞI

Söze üstad Halûk Şehsuvaroğlu'yla girdik, yine onunla bitirelim. Bu kez sözümüz "Asırlar Boyunca İstanbul" başlıklı mücevher-misal çalışmada yer alan "Kapalıçarşı" bölümünden:

"Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldıktan sonra, şehrin dahilinde çarşılar, hanlar, dükkânlar, hamamlar, haneler ve camiler yapılmasını emretmişti.

"Şarkta, bez satılmak için yapılmış, sonra her nevi kıymetli eşyanın alım satımına tahsis olunmuş kapalıçarşılara bedesten denilmekteydi. Biri Galata'da, diğer ikisi İstanbul'da olmak üzere üç bedesten inşa olunmuştu.

"Fatih'in eski saray yakınına yaptırdığı bedesten, sonraları eski bedesten, iç bedesten, yahut cevahir bedesteni diye anılmaya başlamıştı. Bunun ilerisine yapılan ve Yeni Bedesten denilen Kapalıçarşı da, bir yolu pamuk, bir yolu ipekle dokunan ve san-

dal denilen bir nevi kumaş satışına tahsisinden dolayı, Sandal Bedesteni ismini almıştı.

“Her iki bedesten de Fatih devri inşa karakterindedir. 28x36 metre ölçüsünde olan Eski Bedesten, dört duvar ile sekiz fil ayağı üzerine yapılmıştır. Üstü üç sırada on beş kubbe ile örtülüdür.

“Eski Bedesten’in içinde, mahzen ve dolap denilen dükkânların altında da birçok sandıklar vardı. Fatih devrinde bedestende yüzü ayrı, yirmi sekizi dükkânla beraber olmak üzere tam 128 sandık, yani kasa veya mahzen bulunmakta idi.

“Eski zenginler, tacirler, mücevherlerini, kıymetli altın, gümüş eşyalarını bedestendeki kasalarda küçük bir ücret mukabilinde saklardı.

(...)

“Kapalıçarşı’nın iç ve dış kapıları vardır. Eski Bedesten’in dört cephesindeki kapıların bilinen en eski isimleri Sahaflar Kapısı, Takkeçiler Kapısı, Zenneciler Kapısı ve Kuyumcular Kapısı’dır.

(...)

“Kapalıçarşı, muhtelif tamirler görmüş ve 1894 zelzelesinden sonra esaslı tadilâta uğramıştı. Bu tamirde Çarşı, bazı kısımları kaldırılmak sureti ile küçültülmüştü. Çadırcılar, Kürkçüler kapıları kaldırılmış, evvelce iç kapılar halinde bulunan Dua ve Bat pazarları, Yorgan ve Koltukçular kapıları da dış kapı haline getirilmiştir. Lûtfullah Sokağı tamamı ile yıkılmış ve Lûtfullah Kapısı da kapatılmıştır. Evvelce Çarşı’nın içinde bulunan Sarnıçlı Han, Paçavracı Hanı, Ali Paşa Camii Hanı dışarı bırakılmıştır. Yolgeçen Hanı’nın bir kapısı da dışarıda kalmıştır.

“Çarşıda eskiden iki lokanta, 4399 dükkân, 2195 oda, bir hamam, 497 dolap, 12 hazine, bir cami, 10 mescid, 19 çeşme, 8 tulumbalı kuyu, 1 türbe, 24 han ve 1 mekteb bulunuyordu.

(...)

“Kapalıçarşı, beş asırlık içtimai hayatımızın en renkli, en güzel bir meşheriydi. Asırların zevki, serveti, ihtişamı, o sokaklar-

da, o dükkânlarda seyredilmiş, eski İstanbullular renk renk kıyafetleri ile, hüznüleri ve şevkleri ile Atik ve Cedid bedestenlerde dolaşmışlardı.

“Her devirdeki hayatımızı aksettiren Çarşı, yabancı seyyahların kitaplarında, yabancı ressamların fırçalarında Binbir Gece Masalları gibi yaşatılmıştı.”

Harbiye-Şişli

İSTANBUL'UN NEREDEYSE hiç kaleme alınmamış bir yöresidir Harbiye-Şişli çeperi; bu çepere Nişantaşı, Teşvikiye, Maçka, Osmanbey, Pangaltı dahildir. İtalyan seyyah Edmondo de Amicis, "İstanbul" başlıklı kitabında Pangaltı'ya ilişkin kısa bir gözlemde bulunur: "İki yanına yeni binalar sıralanmış geniş yolların geçtiği, köşkler, bahçeler, hastaneler ve büyük kışlalarla kuşatılmış eski bir Hristiyan mahallesine, Pangaltı'ya çıktık. Burası İstanbul'un denizden en uzak mahallesidir. Gezip gördükten sonra, Haliç'e doğru inmek için geri döndük." Amicis'in yaşadığı 19. yüzyıldan önceki demlerde iki yanı ağaçlıklı toprak yollar olan Halaskârgazi ve Valikonağı caddeleri, tüm imar hareketlerinden paylarına düşeni aldılar. Sonuçta semtin ahşap konakları ve tek katlı kâgir evleri yok oldu, yerlerine "modern" binalar dikildi.

Yöreyi bugün kuşatma altına almış irili ufaklı sayısız işyerinin arasında Atatürk Evi, Teşvikiye ve Şişli camileri, Notre Dame de Sion Kız Okulu ve Kilisesi, İngiliz Erkek Mektebi (bugünkü Nişantaşı Anadolu Lisesi), Maçka Palas, Vali Konağı ve Harbiye, semtin tarihine tanıklık edercesine sürdürüyorlar varlıklarını. Eski apartmanların neredeyse tümü yıkılıp yok oldu; yalnızca Hacı Emin Efendi (Nota Muallimi Musıkîşinas Hacı Emin Efendi, 1845-1907) Sokağı'ndaki Güzel Apartmanı 60 yaşında olup, yakın çevresinin silme dutluk ve göz alabildiğince kır olduğu zamanları görmüştür. Rıfat ve Şadiye Güzel artık yaşamıyor ama berberler loncasının Nişantaşı mahfilinin son temsilcileri Hüseyin ve Abdurrahim beyler o demlerin canlı tanıklarıdır; günümüzde Madalyon Sokağı'ndaki mütevazı Hayat Berber

Salonu'nda icrayı zenaat eylerler. Hemen ekleyelim, Şişli Belediyesi'nin 1987'de yayımladığı "Şişli Rehberi" dışında yöreyi anlatan tek kitabın bulunmaması da ayrıca hüzünlere sürüklüyor insanı...

"Devr-i âlem"e Harbiye'den başlayalım.

Adını semte veren Mekteb-i Ulûm-ı Harbiyye kurulana kadar, İstanbul'un Beyoğlu yakası Taksim'de biterdi. Gerisinin açık arazi ve ormanlık olduğu söylenir. 2. Mahmut 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adlı bir ordu oluşturdu. Harbiye gereksinimi de bu girişimden doğdu. Harbiye Mektebi'nin masrafının karşılanması için valiliklere 1831 yılında bir ferman gönderilmiştir. Aynı yıl Hassa Ordusu Müşiri Ahmet Fevzi Paşa, Selimiye'deki genç ve yetenekli askerleri seçerek Harbiye'nin temelini oluşturdu. Maçka Kışlası onarılarak (1834) bu askerler buraya taşındı. Mekteb-i Hassa adını alan okul, 1835'te 2. Mahmut tarafından açıldı, 1837 yılında da Harbiyeliler resmen "talebe" sıfatını aldılar. 1845 yılında okul, Mekteb-i Ulûm-ı Harbiyye ve Mekteb-i Fünûn-ı İdadiyye olmak üzere ikiye ayrıldı. İdadiye bölümü askeri lise niteliğindeydi ve Maçka Kışlası'nda kaldı; Harbiye'ye Abdülmecid'in Pangaltı'da yaptırdığı (ve bugün semte adını veren) binaya taşındı.

Mekteb-i Ulûm-ı Harbiyye, 10 Ekim 1846 tarihinde Abdülmecid tarafından açıldı. Dört yıl olan eğitim süresi, 1863'te üç yıla indirildi. Mektep piyade ve süvari eğitiminde Fransız sistemini, topçu eğitimindeyse Prusya sistemini uyguluyordu. 2. Abdülhamid devrinde, Berlin Harp Okulu öğretmenlerinden Binbaşı Colmar von der Goltz İstanbul'a geldi ve Erkân-ı Harbiyye İkinci Reisi olarak mektepte bir dizi köklü reform gerçekleştirdi. Binbaşı von der Goltz'a kısa süre sonra Askerî Mektepler Müfettişliği ve Paşa rütbesi verildi; 1911 yılında da Mareşalliğe yükseldi.

Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırı olduğu yıl (1909), mektep komutanlığına Binbaşı Vehib Bey'i getirdi. Sert ve disiplinli bir subay olan Vehib Bey zamanında eğitim gelişti.

1. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte Harbiye eğitimine ara verdi (4 Ağustos 1914). O tarihten 5 Nisan 1915'e kadar binada "ihtiyat zabitleri" (yedek subaylar) eğitim gördü. Daha sonra subay adayları Kartal-Maltepe, Bostancı, Halıcıoğlu, Çengelköy (Kuleli), Kâğıthane, Eyüp, Maçka ve Zeytinburnu semtlerindeki okullarda eğitim gördüler. Bir süre sonra da Anadolu'ya geçip 15 Temmuz 1920 tarihinde Ankara'daki Abidin Paşa Köşkü'nde kurulan Sınıf-ı Muhtelif Zabıt Namzetleri Talimgâhı'nda eğitim görmeye başladılar. Bu okul 1 Nisan 1923'te Harp Okulu adını aldı. 25 Eylül 1923 tarihinde Pangaltı'daki Harbiye Mektebi yeniden açıldı; 7 Eylül 1936'da da tümüyle Ankara'ya taşındı...

Pangaltı'da, Harbiye binasının karşısında ve Elmadağı'na uzanan yolun üzerinde, Notre Dame de Sion okulu bulunmaktadır. 1850 yılında Fransız Pansiyonlu Kız Koleji ve Yetimhanesi olarak açılan okul, 1857 yılında Katolik rahibeler tarafından yönetilmeye başlandı. Okulun kuruluşuyla birlikte semte rağbet arttı ve çevrede evler yükselir oldu. Okulun iç avlusunda (Papa'nın Türkiye temsilcisinin de ayın yönettiği) bir kilisenin bulunması, Pangaltı ve Harbiye semtlerini özellikle Hristiyanların gözünde "popüler" kıldı.

Eski Harbiye Mektebi'ni sağımıza, Notre Dame de Sion'u solumuza aldığımızda, Taksim'den Şişli'ye uzanan Cumhuriyet Caddesi'nin çatallaştığını görürüz. Sağı izleyen yol Valikonagi Caddesi olup tekrar sağdan Teşvikiye ve Maçka'ya, soldan da (Rumeli Caddesi üzerinden) Osmanbey'e gider. Soldaki yolsa bir ara caddeyle Feriköy ve Kurtuluş'a bağlanır, düz devam edildiğinde Osmanbey üzerinden Şişli'ye ulaşır. Harbiye Mektebi-Notre Dame de Sion arasında durup yöreye geniş açıdan baktığımızda, yolu çatallaştıran yapı dizisinin ilk binasını görürüz. Bugün Dershane Sokağı'na cephesi olan binanın duvarında (eski fotoğraflara göre) cumhuriyetin erken devirlerinde "Suras-ki Kumaşları Sultan Hamam", Osmanlı döneminde de "Tiring Galata" yazıları yer alıyordu. Hemen ekleyelim, mekân aynı mekân ama bina aynı bina değil; birkaç kez yıkılıp yerine yenisi

yapıldı. Nişantaşı'na doğru yürümeye başlarsak, Zafer Sokağı'yla anacadde arasında geniş bir alanı kaplayan ve 1927'den beri Vali Konağı olarak kullanılan binayı görürüz.

Nişantaşı noktasından Rumeli Caddesi tarikiyle ulaşılır Osmanbey'e. Burası adını Matbaacı Osman Bey'den alır. 2. Abdülhamid devrinde Çemberlitaş'ta Matbaa-i Osmaniyye'yi kuran Osman Bey, o yıllarda bugün kendi adını taşıyan semtte dev bir konak yaptırdı. Osman Bey Konağı, semtin ilk evi sayılabilir; o zamanlar Osmanbey'de tarlalar, ahırlar bulunuyordu. Daha sonra Müşir (Mareşal) Gazi Edhem Paşa burada bir konak yaptırmıştır. Osman Bey ve Edhem Paşa'nın ardından, birçok soylu ve varlıklı aile burada köşkler ve konaklar yaptırdı. Çoğu 1940'larda ve 1950'lerde yıktırıldı, yerlerine apartmanlar dikildi. Günümüzde de apartmanlar işyerlerine tahvil olmuştur. Rumeli Caddesi'nden gerisin geri inip Nişantaşı'na ulaştığımızda, Valikonağı Caddesi'nin İhlamur'a uzanan kesiminin köşesinde (yani dörtyol ağzında) bugün bir "hızlı besin" merkezi görürüz. Daha önce yerinde Ankara Pazarı, çok önce de (1960'lara kadar) görkemli bir konak vardı.

Yabancı seyyahların gezi notlarında Nişantaşı'na ilişkin ilginç gözlemlere yer verilir. 1881-1907 yılları arasındaki İstanbul'u "Boğaziçi'nde 26 Yıl" başlıklı seyahatnâmesinde anlatan Dorina Lockhart Neave, "Nişantaşı Cadısı" adlı bölümde yaşlı bir falcıyı ele alır:

"Akşam olmuştu. Geç vakit Beyoğlu'nun dış mahallelerindeki pis bir kulübeye gittik. Korkunç görünüşlü büyücü, bize hiç aldırmadan, hatta başını bile kaldırmadan, eski bir sedirde oturarak kirli kumaş parçalarını birbirine dikmeye devam etti. Odanın bir köşesinden başka bir yaşlı kadın çıktı ve ne istediğimizi sordu. Fal için geldiğimizi öğrenince de ihtiyar büyücüyü omuzlarından tutup sertçe sarstı ve bağırarak iyi para vereceğimizi söyledi.

"Büyücü bir süre öfkeyle bizi süzdü. Sonra mangalın getirilmesini istedi. Ortaya getirilen mangal da evdeki her nesne gibi pislik içindeydi. Vaftiz adlarımızı sorduktan sonra, koynundan

çıkardığı teneke bir kutudan bir tutam kül renkli toz serpti mangala. Ateşten ince bir duman yükselmeye başlayınca da adlarımızı sayıklamaya koyuldu. Birden o gün yaptığımız her şeyi ayrıntılarıyla anlatmaya başladı. Hayretler içinde kalmıştık. Sonra geleceğimizi anlattı. Duman ansızın yok oldu. Yaşlı cadının sesi birden değişti ve ücretini verip hemen gitmemizi istedi. Zamanla, bütün söyledikleri doğru çıktı.”

Nişantaşı üzerine belki de en ilginç gözlem bu ama biz yine tarihe dönelim:

Osman Nuri Ergin, yöreye ilişkin ilginç saptamalarda bulunur: “Osmanlı hükümdarları, Tanzimat devrine kadar Topkapı Sarayı’ndan başka esaslı bir bina yaptırmamış oldukları halde, bu tarihten sonra Abdülmecid Dolmabahçe’yi, Abdülaziz de Çırağan’ı yaptırdı. Bundan başka Beylerbeyi, Küçüksu, Alemdağı, İhlamur, Kâğıthane gibi yerlerde birçok saraylar yaptırıldı. Dolmabahçe Sarayı’nı yaptıran hükümdar, Nişantaşı taraflarında yollar açtırarak, orada ev yapmaya halkı teşvik etmiştir. Abdülaziz yangından çok korktuğu için, Nişantaşı ve Köyiçi taraflarından Dolmabahçe’yi tehdit edecek bir yangından korunmak için Beşiktaş’taki Akaret binalarını yaptırmış ve bu suretle o semtlerin imarına çalışmıştır.”

Ve bugün Akaretler binalarının yanından Topağacı yönüne giden yolun sonunda İhlamur Kasrı vardır. Semtin tek “saray”ı olan İhlamur (Nüzhetiye) Kasrı, Abdülmecid tarafından 1849-1855 yılları arasında yaptırıldı. Yeri, 3. Ahmet devrinde bir hasbahçeye dönüştürülen İhlamur mesiresidir. Daha önceleri buralara Hacı Hüseyin Bağı denildiğine değinir kimi kaynaklar. Mimarı Nikoğos Balyan olan İhlamur Kasrı’nın çeşmesi, 1950’lerde Maçka’ya taşınmıştır. Basmacı Abdi Efendi’nin bir şarkısında İhlamur Kasrı’nın adı geçer:

“Gülşen-i ezhâr açtı her yana
Nüzhetiye’dir bu kasr-ı dilkûşa
Kandedir, gelsün hezar hoş neva
Nüzhetiye’dir bu kasrı dilkûşa”

Ihlamur Kasrı'nın yanından yükselen Topağacı Yokuşu'nu çıkıp, Teşvikiye Ihlamur Yolu tarikiyle Güzelbahçe üzerinden Valikonağı Caddesi'ne ulaşırsınız ve Münevver Ayaşlı'nın "Dersaadet" adlı kitabından yankılanan sesini duyarız:

"Hatırlayabildiğim kadar, Harbiye'den gelirken, mektebin hududunun hitamında ilk konaklardan biri, Süreyya Paşa'nın konağı idi. Bu konak, sonraları Hariciye Konağı olarak kullanılmış ve Mütareke seneleri sık sık efendi değiştirmiştir.

"Müşir Ahmed İzzed Paşa ve ailesi oturduğu zaman, kapıları ve pencereleri sımsıkı kapalı olurdu. El değiştirip, Damad Ferid Paşa konağa taşındığı zaman, konaktaki bu sıklık nisbeten kalkmıştı. Damad Ferid Paşa'nın üvey oğlu Sultanzâde Sami Bey, ekseriyetle konağın büyük sokak kapısında, elleri arkasında ayakta durur, geleni geçeni seyir ederdi. Bu sayede, bizler de arkasındaki açık kapıdan, çiçek içinde, cennet gibi bahçeyi ve konağa çıkan çifte mermer merdiveni görürdük.

"Bu konağın biraz ilerisinde, köşe başını teşkil eden büyük bahçe içinde de Cennetmekân Sultan Abdülhamid Han kerimelerinden Şadiye Sultan Efendi'nin sarayı vardı. Bu saray, Tunuslu Hayreddin Paşa'dan satın alınmıştır. Yine sağ kolda, Şadiye Sultan Sarayı'nın epey ilerisinde, büyük bahçe içinde, yüksek duvarlar arkasında, talihsiz Münire Sultan'ın sarayı vardı. Münire Sultan, Tunuslu Damat Hayreddin Paşa'nın haremidir.

"Münire Sultan Sarayı'ndan sonra saray veya konak var mı idi pek hatırlamıyorum. Münire Sultan Sarayı'nın yeri, bugün aşağı yukarı Maçka Palas'ın yeridir zannederim. Karşı tarafa geçince, bugün bir mektep olan, Mimar Mongeri'nin eseri, nâtamam İtalyan Sefareti vardı. Bu sefaretten başka, sağında ve solunda birçok vükelâ ve vüzera konakları olduğu gibi, sultan sarayları da vardı.

"Evet, Nişantaşı'nda vükelâ ve vüzera konaklarından başka son Padişah Sultan Vahidüddin Han'ın iki kerimelerinin de sarayları vardı zannederim, Ülviye ve Sabiha Sultan'ların. Sabiha Sultan'ı hiç görmezdik fakat Ülviye Sultan'ı Nişantaşı'nda cadede yaya olarak sık sık görürdük."

Şimdi de Teşvikiye üzerinden Maçka'ya uzanalım:

Teşvikiye'ye 18. yüzyıl sonlarında yerleşilmeye başlandı. Teşvikiye Camii 1794 yılında 3. Selim zamanında inşa edildi; Abdülmecid 1853'te, 2. Abdülhamid 1892'de camiye ekler yaptı. Girişi dört sütunlu, tavanı nakışlı, minaresi olukludur. Avlu kapısıyla cami kapısı arasında iki menzil taşı vardır. İlki 1791 yılında 3. Selim için, ikincisi 1811'de 2. Mahmut için dikilmiştir. Nişantaşı semtine adını veren ve Valikonağı'yla Rume- li caddelerinin kesiştiği noktada bulunan menzil taşının üzerin- deki kitabede de şu sözler yer alır: "Eser-i Avatıf-ı Mecidiyye/ Mahalle-i Cedide-i Teşvikiyye" (Sultan Mecid'in hiçbir karşılık beklemeden ortaya koyduğu eser/Yeni Teşvikiye Mahallesi.) Teşvikiye Camii'nden caddenin karşı yakasına geçip Maçka'ya doğru yürüdüğümüzde, görkemli Maçka Palas apartmanlarına rastlarız. İtalyan mimar Giulio Mongeri tarafından 1928 yılında yapılan Maçka Palas'ta bir zamanlar Abdülhak Hamit Tarhan'ın yaşadığını eklemek gerek. Maçka semti de Maçka Palas'ın oldu- ğu yerde başlar.

Maçka adının kökeni (tarihçi Nedret İşli'ye göre) tartışmalı- dır. Kimi kaynaklara göre Rumca "Matsouka" sözcüğünden tü- remiş olabilir; "Matsouka" aslında Latince "Maxuca"dan gelir ve "kalın sopa" anlamını taşır. Diğer görüş, semtteki nişan taş- larıyla ilgili olup Maçka'nın "Maçugâh" (nişangâh) sözcüğün- den geldiğidir. Prof. Dr. Semavi Eyice, "İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Derleme" başlıklı çalışmasında (*Türkiyat Mecmuası*, sayı 14, 1965), "Maçugâh" olasılığı üze- rinde durur. Abdülaziz tarafından Simon ve Sarkis Balyan'a yaptırılan Maçka Karakolhanesi ve Silahhanesi, günümüzde İst- anbul Teknik Üniversitesi'nin Kimya ve Maden fakülteleri ola- rak işlev görmektedir.

Maçka'nın Akaretler Yokuşu'yla kesiştiği noktada bir mezar- lık görülür. Son devir Osmanlı hanedanına ait olan bu mezar- lıkta, aynı zamanda 2. Mustafa'nın kızı Safiye Sultan ve ailesi gömülüdür. Mezarlığın arkasındaki araziye yakın zamana ka- dar Taşlık olarak anılıyordu. Kanuni Sultan Süleyman devrinde

buraya bir cami yaptırılmış, daha sonra yıkılıp yok olmuştur. Abdülaziz döneminde de aynı yerde bir caminin inşasına başlanmış ama padişahın düşürülmesiyle yapı durdurulmuştur. Çevrede kalan taş ve mermer parçaları nedeniyle buraya Taşlık adı verilmiştir. Semt 1939-1947 arasındaki imar hareketleri sırasında ele alınmış ve Taşlık temizlenmiştir. İstanbul Belediyesi tarafından 1947 yılında yayımlanan “Yenileşen İstanbul” başlıklı kitapta şu bilgiler yer almaktadır:

“Maçka’nın ilerisindeki Taşlık denilen yerde vaktiyle inşasına başlanmış ve yarım kalmış caminin taşlarını kaldırmak, temel duvarları arasındaki büyük çukuru doldurmak suretiyle burada küçük bir bahçe vücuda getirdiğimizi söylemek isteriz. Taşlık manzara itibarıyla çok güzel bir yerdir. Fakat Abdülaziz devrinden, yani 80 yıla yakın bir zamandan beri burası metruk ve taşlarla dolu bir halde idi. Pek küçük masrafla burayı temiz ve güzel bir gezinti yeri yaptık. Taşları da Şişli Camii’ne verdik.”

1948 yılında mimar Prof. Dr. Sedat Hakkı Eldem’in tasarımıyla Taşlık Kahvehanesi’nin yapımına başlandı. 1950’de tamamlanan kahvehane, 1980’lerin sonlarında tümüyle yıktırıldı ve yerine Swissotel/The Bosphorus inşa edildi.

Şimdi de Nişantaşı dörtyol ağzında kısa bir mola verelim ve Valikonağı Caddesi’nin İhlamur yönündeki ucuna doğru yürüyelim. Caddenin sonunda, semtin bugün ayakta kalan en eski binalarından olan İngiliz Erkek Mektebi görülür:

1905 yılında İstanbul’da yaşayan İngiliz kolonisi bir mektep yaptırmak için girişimler başlattı. Mektep Komitesi adı verilen kurulda A.T. Waugh (Başkan), D. Ireland (Sekreter), Alfred C. Silfey (Sayman), Mark R. Swabey, C. E. Hamson, Arthur Baker, Walter Seager, A. J. Hayden yer alıyordu. English High School For Boys (İngiliz Erkek Mektebi) aynı yıl Kuledibi’nde kuruldu. Mektebin açıldığı yıl, öğretmenlerin maaşları dahil tüm giderler 507 Türk lirası ve 51 kuruş tutuyordu. Parayı Sir Nicholas O’Connor (İngiliz Büyükelçisi), Sir Donald Curry, C. H. Marling, E. Hayden, Bay Agopyan ve Osmanlı Bankası bağışlamıştı. Mektebin ilk müdürü olan W. J. Wolfsberger, Lond-

ra'dan bu görev için çağırılmıştı. İlk yıl 19'u İngiliz olmak üzere toplam 31 öğrenci kayıt olmuştu. Dersler şöyle sıralanabilir: İngilizce Gramer ve Kompozisyon, İngiliz Edebiyatı, Tarih, Türkçe, Fransızca, Coğrafya, Muhasebe, Stenografi, Daktilo, Fen, Jimnastik ve Latince. Başlı başına bir matematik dersinin yokluğu dikkat çekici. Ayrıca, ayda 1 lira karşılığında büyüklere İngilizce kursları veriliyordu. 1907 yılında Mektep Komitesi'ne Sir J. William Whittal ve F. E. Whitthal katıldı. 1908 yılında okulun öğrenci sayısı 46'ya çıkmıştı.

Kısa süre sonra, 2. Abdülhamid İngiliz Büyükelçisi'ne bir öneride bulundu: Beyoğlu'nun Firuzağa semtindeki bir araziye yeni bir mektep yapılabilirdi. Kuledibi'ndeki bina yetersiz kalıyordu. İngiliz kolonisi, padişahın hediyesini kabul etmekle birlikte, o arazi üzerine bir mektep inşa edilemeyeceği, çevrenin buna uygun olmadığı görüşüne vardı. Bunun üzerine 5. Mehmet Reşat (12 Nisan 1911 tarihli bir fermanla) Firuzağa'daki arazinin satılmasına ve geliriyle Nişantaşı'ndaki yerin alınmasına izin verdi. Satıştan elde edilen para, İngiliz hükümetinin her yıl verdiği 300 İngiliz lirası ve kimi özel kişilerin bağışlarıyla birleşince, ortaya yaklaşık 16.000 İngiliz lirası çıkıyordu. İngiliz hükümetinden 5000 İngiliz lirası daha talep edildi. Para gelince inşaaata başlandı ve mektebin (bugün Nişantaşı Anadolu Lisesi olarak kullanılan) binasının yapımı Eylül 1912'de tamamlandı. 2 yıl sonra çıkan 1. Dünya Savaşı nedeniyle, mektebin 4 yıl (1914-1918) kapalı kaldığını bu noktada eklemek gerek. Bu arada öğretmenler için Sıraserviler'deki Hocazâde Sokağı'nda bir "lojman" kiralanmış, mektep arazisi üzerine de bekâr öğretmenler ve öğrenciler için ahşap bir yatakhane yapılmıştı. 1920 yılında çıkan yangında bu yatakhane kül olmuştu. Yeniden inşasının 100.000 Türk lirasına mal olacağını gören yetkililer, projeyi gerçekleştiremediler.

1923 yılı yalnızca Türkiye Cumhuriyeti için değil, İngiliz Erkek Mektebi için de bir dönüm noktası sayılır: 1953 yılındaki ölümüne kadar 30 yıl müdürlük yapacak olan Bay Peach, Londra'dan gelmiş, Bekir (Bircan) Bey de okulun ilk Türk Mü-

dür Başyardımcısı olmuştu. Savaşın sonra azalan öğrenci sayısında artmalar başlamıştı. 1924'te 65, 1925'te 113, 1926'da 155 öğrenci eğitim görüyordu. Artan talep üzerine, mektebin üst katı 1930 yılında yatakhane olarak yeniden düzenlendi.

İngiliz öğrencilerin azalmasıyla, ilkokul bölümü 1940'larda kapatıldı. Ortaokul ve lise bölümlerine büyük talep vardı. Gidererek büyüyen mektep, 1955 yılında ek bina yaptırma izni alabilmek için hükümete başvurdu. Talep kabul edildiyse de bu proje maddi zorluklar yüzünden gerçekleşemedi. Okulun maddi durumu o yıllardan sonra düzelmedi. İngiltere'den gelen yardım ve İstanbul'daki İngiliz kolonisinin bağışları her yıl azalıyordu. 1966 yılında lise bölümü kapatıldı, 1969'da (bu kez kız öğrencileri de kabul ederek) yeniden açıldı. 1979 yılındaysa English High School For Boys (İngiltere'nin yardımı tümüyle kesmesi nedeniyle) Milli Eğitim Bakanlığı'na devredildi.

O yıldan günümüze Nişantaşı Anadolu Lisesi olarak yaşamaktadır.

İngiliz Erkek Mektebi'ne uzun yıllar hizmet verenlerin başında Hacı Edhem Akbıyık gelir kuşkusuz. İbrahim Hilmi Paşa'nın vekilharcı olan Edhem Bey, 1919 yılında okula kâhya olarak gelmiş, 1974 yılına kadar görevini sürdürmüştür.

1920 yangını 1960 mezunlarından Metin Berk'e şöyle anlatır Edhem Akbıyık: "1922 senesinin yazı, saat alaturka saatle 11. Şimdiki Amerikan Hastanesi'nin bulunduğu yerde o zamanlar bir Ermeni mektebi var. Bu mektepten çıkan yangın birçok evi yaktıktan sonra iki saat içinde İngiliz Mektebi'nin leylî kısmına da sirayet edip kül ediyor. Harabe haline gelen binanın içine giren hırsızlar, ellerine geçirdikleri on iki bakır tencereyi kaptıkları gibi kaçıyorlar. Bunu gören ben artık orada durur muyum? Teşvikiye'ye kadar hırsızları yalın ayak, üstümde pijama, kovaladım. İsimleri bile hatırımda: Başları Acem Abbas, İbrahim ve Osman. Tabii ki karakola teslim ettim."

Ne Hacı Edhem kaldı, ne de Acem Abbas. Edhem Bey'in canı pahasına kurtardığı on iki bakır tencere bugün bir evde "antika niyetine" mi saklanmaktadır? Bilen yok. Bilinen şu ki,

semtler değişiyor ama tarih “baki” kalıyor. Öyleyse buyurun son durağımıza, bir zamanlar geniş bir dutluk olan Şişli’ye.

1913 tarihli “Doğu Yıllığı” (“Annuaire Orientale”), Şişli sakinlerini sıralarken, eski Samos Prensi Vithynos Bey’in de bu semtte yaşadığını belirtir. İstanbul’un ilk “alafranga” semti olan Şişli, Orhan Midhat’ın “Şişli Hayatı” adlı romanına konu olmuştur. 1923 yılında Orhaniye Matbaası tarafından yayımlanan bu kitapta, konaklarla köşklerin ve Osmanlı kuşaklarının yerlerini giderek “Frenk usulü” apartmanlara ve “alafranga züppele-re” bırakmaları hoş bir dille anlatılmaktadır. Gece hayatı, eğlence yerleri, “âdâb-ı muaşeret”, açık ve gizli gönül maceraları, Şişli yollarında kaçamak randevular, devrin sonradan görme sosyeteyle inceden alay eden bu romanın içinde harman olmuştur. Günümüz Türkçesine çevrilmemesi (semtlerin tarihini işleyen çalışmaların azlığı göz önüne alındığında) gerçek bir kayıp. İlk kez 1933 yılında, İstanbul Şehir Tiyatrosu’nda perde açan “Lüküs Hayat” operetiyse, hâlâ ramp ışıklarına çıkıyor ve gişe rekorları kırmayı sürdürüyor. “Şişli’de bir apartıman/Eğer yoksa halin yaman” dizeleri 60 yıldır dillerde değil midir? “Lüks” değil, “lüküs”, “apartman” değil, “apartıman”, “maksadımız bir lâtifeden ibarettir” diyor Ekrem ve Cemal Reşit Rey kardeşler ama anlayana! Ekmekçi Bağdasar da “mahûr şarkı”sında semtten “Şişli çiftliği” diye bahseder...

Şişli’nin adının nereden geldiği bilinmiyor. Rivayetler varsa da (semtte bir zamanlar şiş imalatçısı zenginlerin oturduğu, Be-yoğlu platosunun kuzey uzantısında yer alan semtin toprağının şişkin olması, vb.) hiçbiri inandırıcı değil.

Günümüzde Şişli’nin göze en çok çarpan yapısı, beton suratlı işhanları arasına sıkışıp kalmış olan Atatürk Evi’dir (İnkılâp Müzesi). 1918 yılının Aralık ayından Anadolu’ya geçtiği 16 Mayıs 1919 tarihine kadar 1908 yapımı bu evde annesi Zübeyde Hanım ve kız kardeşi Makbule’ye kalan Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı’nı başlatma kararını (bir dizi gizli toplantı sonucu) burada almıştır. 15 Haziran 1942 tarihinde Belediye Başkanı Lütfi Kırdar tarafından İnkılâp Müzesi olarak açılan bi-

nanın girişine, 14 Kasım 1925 tarihinde Osmanlıca bir kitabe çakılmıştı. “Gazi Mustafa Kemal Paşa, vatanın kurtuluşunu 1335 yılında bu evde hazırladı.” cümlesini taşıyan kitabe, 1928 Harf Devrimi’nden sonra içeri alınmıştır. Bugün müzede Atatürk’ün kimlik cüzdanları, radyosu, yazı takımı, saati, sigara kutusu, sivil giysileri, üniforması, kalpağı, fotoğrafları ve Kurtuluş Savaşı’na ait haritalarla krokiler sergilenmektedir...

(Önemli not: Harf devrimiyle aynı yılda Taksim Meydanı’na yerleştirilen Cumhuriyet Anıtı’nın simgesel önemi büyüktür. İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica’nın eseri olan taş ve bronz anıtın Kurtuluş Savaşı’nı temsil eden yüzünde Gazi Mustafa Kemal Paşa askerlerin önünde durmakta, Türkiye Cumhuriyeti’ni simgeleyen diğer yüzünde Cumhurbaşkanı Atatürk, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak ve vatandaşlarla birlikte görülmektedir. Çevre düzeni, mimar Giulio Mongeri’nin tasarımıdır.)

Atatürk Evi’nden çıkarak kuzeye doğru yürürsek, çok geçmeden Şişli Meydanı’na varırız. Meydanın ortasında bir zamanlar çevresi ağaçlarla çevrili olan Şişli Camii bulunur. Vakıflar Başmimarı Vasfi Egeli’nin eseri olan cami, 1945-1949 yılları arasında inşa edilmiş, 1950 yılında ibadete açılmıştır. Çok önce-leri yerinde Askeri Motorlar Tamir Mektebi’nin bulunduğu söylenmektedir. İç ve dış yazıları hattat Hamit, Hâkim ve Macit beylerin imzalarını taşır. Hemen karşıya geçelim ve eski Tramvay ve Trolleybüs Deposu’nun yanındaki La Paix Hastanesi’ne göz atalım: Bir zamanlar kışla olan bu hastane, Kırım Savaşı’nda yaralanan Türk askerlerine yardım eden Florence Nightingale’e ve diğer hemşirelere Abdülmecid tarafından tahsis edilmiştir (1855). Mütareke yıllarında işgal edilen La Paix, daha sonra Dr. Mazhar Osman tarafından bir psikiyatri kliniğine dönüştürülmüştür. Bina ve arazi bugün Saint Vincent de Paul Hemşireleri Vakfı’na aittir.

Ahmet İhsan Tokgöz şöyle değinir Şişli’ye: “Pazar günü arabalara binip yahut daha sade olarak ele baston, şemsiye alıp Beyoğlu cihetinden istifadeye rüy-i taban olanlar kendi kendilerini tebrik etmişlerdir. Bunun sahne-i tezahürü de tabii Beyoğ-

lu Cadde-i Kebiri'dir. Tünel Meydanı'ndan Şişli'ye kadar olan cevelângâh iğne atılsa yere düşmeyecek şeklini almış idi." Devir Servet-i Fünun devri ama sözü edilen "cevelângâh" (gezinti yeri) bugün de aynı kalabalık manzarayı arz ediyor. Bir farkla: Binbir motorlu aracın homurtusu ve gökyüzünü teslim alacak yükseklikte binaların görüntüsü bu tabloya katılmış durumda...

İstanbul'un az yazılmış bir yöresine kıydan köşeden değindik; bundan sonrası Şişli-Harbiye arasını tezlere ve kitaplara konu edecek tarihçilere kalıyor...

Lebon - Markiz

BİR ZAMANLAR Beyoğlu'nu şenlendiren, hatta İstanbul'un "seçkinler merkezi" sayılan Lebon Pastanesi, 19. yüzyılın ortalarında Şark Pasajı'nın (Passage Orientale) köşesinde açıldı. Pastaneyi açan, Fransız Büyükelçisi General Horace Sebastian'ın eski pastacıbaşısı Edouard Lebon'dur: Büyükelçilikten ayrılan Lebon, önce Vallaur'y'nin şekerçi dükkânında çalışmış, bugünkü Çiçek Pasajı'nın yanında olan Vallaur'y'den ayrıldıktan sonra Şark Pasajı'nda Saint Petersburg lokantasını açmış, iyi para kazanınca aynı pasajın caddedeki köşesinde kendi adını verdiği pastaneyi kurmuştur.

Pera Palas Oteli'nin mimarı Alexandre Vallaur'y tarafından tasarımlanan Lebon Pastanesi'nin duvarlarındaki Arnoux imzalı "art nouveau" fayans panolar önce dört taneydi: "L'Automne" (Sonbahar), "L'Hiver" (Kış), "Le Printemps" (İlkbahar), "L'Été" (Yaz). Bu eşsiz güzellikteki panolardan "Kış" ve "Yaz" adlarını taşıyanların akibetleri meçhuldür. (Meçhul olan başka bir nokta, şekerlemeci Vallaur'y'yle mimar Vallaur'y'nin ilişkisi: Akrabalık bağı mı, yoksa yalnızca isim benzerliği mi?) Tarih Vakfı'nın "İstanbul Ansiklopedisi"ne "Lebon" maddesini yazan Haluk Kargı, fayans panolar konusuna ilginç bir boyut getirir:

"Fenerbahçe'de, 79 no'lu Villa Mon Plaisir adlı yapının ön ve arka cephelerinde bulunan dört mevsim panoları da aynı sanatçının, aynı tarzda yaptığı eserlerdir. Bunlar da, Lebon'daki benzerleriyle birlikte, İstiklal Caddesi'nde dükkânı bulunan seçkin Fransız gümüşçü-kristalci Degugis tarafından getirilmiştir."

Lebon Pastanesi'nin fırını Leumenier imzasını taşıyordu; bu fırının aynısı Dolmabahçe Sarayı'nın mutfağına yerleştirilmiştir sonraları.

1940'lara gelindiğinde, Lebon ailesi pastaneyi uzun yıllar çıkararak, kalfa ve usta olarak çalışan Kosta Litopoulos'a devretti. Lebon kısa süre sonra İstiklal Caddesi'nin tam karşısındaki yeni yerine, yani Kumbaracı Yokuşu'nun başına taşındı. "Cafeterie, Patisserie, Glacier et Restaurant Lebon" ve "Chez Lebon, tout est bon" sözcükleri, uzun yıllar İstanbullular'ın dilinden düşmedi...

Lebon Pastanesi'nin ilk yerinde açılan Markiz'in kurucusu Avedis Çakır'dır. 1940 yılında açılan bu küçük ve sevimli pastane, genelde kentsoyluların ve özelde entelektüellerin vazgeçilmez uğrağı olmuştur. Lebon'un duvarlarındaki fayans panolar yerlerinden oynatılmamış ve (tarihsel bağlamda) Markiz'le bütünleşmiştir. Panoların tam karşısında Mazhar Resmor (kimi kayıtlara göre Resmol) imzasını taşıyan vitraylar bulunmaktadır...

1940'larda kapanan Lebon'dan 10 yıl daha fazla yaşadı Markiz. Limoges ve Havilland porselenleri, Degugis kristalleri ve Christofle yemek takımlarıyla birlikte tarihe karışmasının nedeni, içinde barındığı nefis yapının (eşsiz bir "maison de Pera", yani "Beyoğlu evi") bir oto yedek parçacısına satılmasıydı. Üstad Haldun Taner'in çabaları sonucu 1977 yılında Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından korumaya alındı.

Haldun Taner'in Markiz kapandıktan kısa süre sonra yazdıkları, tüm "İstanbulsever"lere ithaf olunur:

"Bir Alman gazeteci grubu şehrimize gelmiş, çeşitli konularda röportajlar yapıyorlar. Eski Beyoğlu üzerindeki görüşlerimi almak için bana da başvurdular. Bir zamanlar yok olmasını önlemek için bir savaşım verdiğim Markiz lokalinin sahibinden izin almışlar. Bu tarihi lokalde ayaküstü buluştuk. Beyoğlu'nun ortasında yıllardır unutulmuşluğa terk edilmiş lokali açtırmışlar. Sekiz yılın birikimi toz toprak içinde. Onlara eski Beyoğlu ve tarihi hakkında bilgiler sıralarken, duvarda ilkbahar ve sonba-

harı tasvir eden ‘belle époque’ duvar fayansları ve Mazhar Resmor’un vitrayları da melûl, mahzun bizi dinliyorlardı.

“Yahya Kemal’in Paris’te gençlik yıllarında sık sık gittiği Closserie de Lilas adlı kahve, şairlerin, yazarların, ressamların sevdiği bir kahve idi.

“Oranın sürekli müşterisi olan bu şöhretlerin adları, oturdukları masalarda bronz bir plakette belirtilmiştir.

“Geçen yıl, araştırmacı ve arşivci dostum Taha Toros’un uyarısı ile, oradaki masalardan birine bir törenle ünlü Türk şairi Yahya Kemal’in adı da yazıldı.

“Kendini beğenmiş Fransızlar bile bir ünlü şairimizden bu onuru esirgemezlerken, biz sade Yahya Kemal’in değil, ondan önce Namık Kemal’lerin, Şinasi’lerin, Abdülhak Hamid’lerin, çok daha sonra da Abdülhak Şinasi’lerin, Hamdullah Suphi’lerin, Ahmet Haşim’lerin, Yakup Kadri’lerin ve daha nice nice şair, romancı, ressam, eleştirmen, Türk sanatçısının gittiği, canlı bir tarihi müze olarak bugüne kadar gelebilmiş bir lokalin, eski Lebon, bugünkü Markiz Pastanesi’nin, bir parçacı dükkânı yapılmasını önleyemedik.

“Nefis vitraylarının ve Jung-Stil üslûbundaki eşsiz duvar panolarının oluşturduğu estetik dekor ve onun ortasındaki mekâna sinmiş zengin içerik, burayı adeta canlı ve manevi bir edebiyat müzesi haline getirmiş gibiydi.

“Bu canım tarihi lokalin hoyrat bir kararla parçacı dükkânı haline getirilmek istenmesi, estetiğe ve eski birikime karşı ilgisizliğimizin, vefasızlığımızın yüz kızartan bir belirtisi değil mi?”

(Haldun Taner’den alıntı, Demet Taner, “Canlar Ölesi Değil: Fotoğraflarla Haldun Taner’in Yaşam Öyküsü”, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1996.)

Sevindirici bir gelişme, 1980’lerde ve 1990’larda kendini gösterdi: Richmond Oteli’nin sahibi Mustafa Aksoy, Lebon’u yeniden açtı ve hizmete sundu. Markiz’in de içinde bulunduğu Şark Pasajı’nı olduğu gibi satın alan Aksoy, bu tarihi pastanenin eski haliyle Beyoğlu’na kazandırılması için çalışmalarını sürdürmektedir...

Yüz yılın ünlülerinin telefon rehberini oluşturuyor sanki Lebon'la Markiz'in müdavimleri:

Bankacı Mavrocordato, Gazeteci Louis Mizzi, Nuri Bey (Chateauneuf), Başmabeynci Eğribozlu Sarıca Ragıp Paşa, Abdülhamid'in Esvapçıbaşı İsmet Bey, Sadrazam Küçük Sait Paşa'nın damadı Şûra-yı Devlet Maliye Dairesi Başkanı Nuri Bey, Harbiye Nâzırı Rıza Paşa'nın oğlu Şükrü Paşa, Hariciye Nâzırı Tevfik Paşa'nın oğulları İsmail Hakkı ve Ali Nuri Beyler, Anadolu Demiryolları Şirketi Umum Müdürü Huguenin, Sarah Bernhardt, Marie Bell, Charles Boyer, Vassili Zacharias (Sir Basil Zacharoff), Namık Kemal, Ziya Paşa, Tramvay ve Tünel Ortaklığı Direktörü Freis, Pera Palas Oteli sahibi Misbah Muhayyeş, *Stamboul* gazetesi sahibi ve başyazarı Regis Delbeuf, Fransız Sefarethanesi başçevirmeni Alphonse Ledoux, Bab-ı Âli Hukuk Danışmanı ve Devletler Hukuku Müderrisi İbrahim Hakkı Bey, Paris Sefiri ve Lübnan Mutasarrıfı Naum Paşa'nın oğlu Said Naum Duhani, Turquoise ve Rejans lokantalarının sahibi Mikhail Mikhailovich, Beyaz Rus Gönüllüler Ordusu Başkumandanı Baron Wrangel ve eşi Barones Olga Wrangel, Barones Valentine Taskin, Don Kazakları Çarı General Bogayevsky, Kont Abraham de Kamondo, Sultan Abdülhamid'in mücevhercibaşları Jak Bey de Leon ve Aron de Leon, Palazzo Karakeuy'ün sahibi Albert de Leon ve Rus eşi Natalia Khomikova, Cité de Pera'nın sahibi Banker Hristaki, Saint Petersburg Balesi'nden müstafi Lydia Krassa Arzumanova ve Türk Devlet Balesi'nin kurucusu Dame Ninette de Valois, "Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler" yazarı Semih Mümtaz, Yahya Kemal Beyatlı, Abdülhak Hamid Tarhan, Pierre Loti, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ebüzziya Tevfik, Claude Farrère, Yunus Nadi, Sabri Berkel, Azra Erhat, Salâh Birsell, Çelik Gülersoy, Abdullah Şinasi Hisar, Ahmet Haşim, Burhan Felek, Haldun Taner...

Kimi yalnızca Lebon'u ya da Markiz'i tanımış (ya da yeğlemiş), kimi iki mekânı da şerefleştirmiştir. Lebon'un ve Markiz'in müdavimlerini ayırmak doğru olmaz çünkü bu iki sevimli

pastane yekdiğerinin (ve İstanbul'un renkli tarihinin) ayrılmaz parçalarıdır.

Sözü yine sevgili Haldun Taner'in 20 Şubat 1983 tarihli *Milliyet* gazetesinden yankılanan sesiyle noktalayalım:

“Saat başlarını saygılı saygılı vuran duvar saatinin sesini nasıl özlemle anıyorum. Burada her masa birer küçük ada gibiydi. Kalabalık içinde yalnız olabilmek imtiyazına yalnız burada sahiptiniz. Huzur doluydu bu salon. Temizlik, seviye ve güler yüz. İstanbul'dan uzaklaşınca en çok özlediğim imajlardan biri Markiz'di. İnsanın böyle manevi barınaklara ihtiyacı büyük...”

Kimler Satardı Şarabı, Birayı, Mastikayı?

20. YÜZYILIN başlarında İstanbul'da yayımlanan "Müskirat (İçki) Rehberi" şu soruları soruyor "Girizgâh"ında: "Müskirat nasıl imal edilir, kimler satar? Müskirat fabrikatörleri, bayileri, birahaneler ve zevk-ü safa erbabı, muhtacı bulundukları bu eserden nasıl istifade edebilirler? Bu rehber, fabrikatörlere, müskirat satan lokantaları, kahvehaneleri, birahaneleri, pastaneleri, barları, bahçeleri, bakkaliyeleri, depoları tanıtır ve müşteri peydâ eder. Muzırettini bildikleri halde müskirat kullananlara da hâlisini ve ucuzunu nereden tedarik edeceklerini ve ufak bir istihzarattan sonra müskiratın nasıl yapılacağını gösterir."

Ve şöyle başlıyor kitabın "mukaddime"si: "Bilâ tereddüt iddia edebiliriz ki beşer tarihinde kıymeti kadar ehemmiyeti büyük, faydası nisbetinde tahripkâr, menfaatı derecesinde muzıreti çok bir keşif varsa, o da ispirotur. İspirto, kimyahanelerde yüksek kimya araştırmaları için fen adamlarına nasıl rehberlik ediyorsa, meyhanelerde de safahat adamlarına öyle rehberlik etmektedir. Ancak bu tarz rehberliği ile arkasına düşenleri safahatın netice-i tabiyyesi olan sefaletle sürüklediği şüphesizdir."

"Müskirat Rehberi" başlıklı çalışma "ispirtonun arkasına düşmeden" demlenmenin esas alındığı "azı yarar" ilkesinden yola çıkıyor. Ve sayısız içkievinin ve içki satıcısının adını, adresini ve "numero"sunu bildiriyor:

Strati oğlu Yorgi: Sıraserviler, numero 30.

Koçu Lokanta ve Birahanesi: Galata, Kara Mustafa Paşa Sokak, numero 17/9.

Makedonya Lokanta ve Birahanesi: Beyoğlu, İngiliz Sefarethanesi karşısı, numero 19.

Nikoli oğlu Panayot Lokanta ve Gazinosu: Tatavla Caddesi.

Vatan Lokanta ve Birahanesi (Yani Bornazu-Volfi Burla): Pangaltı, Büyükdere Caddesi, numero 149.

Viyana Kahve ve Birahanesi (Noyman): Beyoğlu, Rus Sefarethanesi yanı, numero 451.

Anadolu İdare Lokanta ve Birahanesi: Sirkeci, Bab-ı Âli Caddesi, numero 134.

Anastas Torgi: Pangaltı, Feriköy Caddesi, numero 42/81.

İstanbul Lokanta ve Birahanesi (Hristo): Tepebaşı, Millet Bahçesi karşısı, numero 47.

Andrea oğlu Yanni: Galata, Hacı Memi Mahallesi, İki Yol Sokağı, numero 16.

Spiro Yuvan: Beyoğlu, Tarlabası, Çukur Sokak, numero 59/67.

Stepan oğlu Karabet Nersesyan: Şişli, Büyükdere Caddesi, numero 343/345.

Hristo oğlu Tanaş: Pangaltı, Cedidiye Sokağı, numero 23.

Todori Papayanopolu: Beyoğlu, Galatasaray, numero 252.

Nikefor Mihail: Pangaltı Hamamı, numero 59.

Tanaş Bakkaliyesi: Galata, Hacı Memi Mahallesi, Kumbaracı Yokuşu, numero 38.

Vasil Bakkaliyesi: Pangaltı, Büyükdere Caddesi, numero 160.

Müşkirat Fabrikası (İzidor ve Salamon): Sirkeci, Nevbethane Caddesi, numero 15.

Müşkirat Fabrikası: İstanbul Balıkpazarı, numero 16/18.

Müşkirat Fabrikası (Osman Ziya ve Mehmet Tevfik): Galata, Fermeneciler.

Rumeli Müşkirat Fabrikası (Kosti Papayuvani): Balıkpazarı, Kafesli Sokak, numero 19/18.

Strati Valessamidi: Galata, Topçular Caddesi, numero 219.

Müşkirat Fabrikası (Koço Valessamidi): Galata, Topçular Caddesi, numero 238.

Müskirat Fabrikası (Serafim Anastas): Tahtakale, Kantarcılar Caddesi, numero 3.

Müskirat Fabrikası (Yorgo Yanni Çomaki): Galata, Perşembepazarı, numero 57.

Müskirat Deposu (Avram Levi oğlu Yosef): Galata, Topçular Caddesi, numero 83.

Müskirat Deposu (Hristo): Beyoğlu, Kuledibi, numero 2.

Mavridis Biraderler: Tütün Gümrüğü, Yağcılar Sokağı, numero 29.

Mudas Biraderler: Galata, Yörükçüler, numero 31.

Rus Müskirat Mağazası: Galatasaray, Çarşı, numero 6.

Marko oğlu Nikoli Bakkaliyesi: Arnavutköy, Tramvay Caddesi, numero 76.

Vasil Vangelidis Bakkaliyesi: Bebek, Büyük Cadde, numero 152.

Yorgi oğlu Andon Bakkaliyesi: Bebek, Kilise Sokak, numero 20.

Dimitri Konstantin Bakkaliyesi: Bebek, Tramvay Caddesi, numero 192.

Todori oğlu Apostol Bakkaliyesi: Arnavutköy, Küçük Ayazma, numero 8.

Apostol oğlu Toma Bakkaliyesi: Arnavutköy, Büyük Ayazma Caddesi, numero 99.

Lokanta ve Birahane (Nikoli oğlu Yorgi): Arnavutköy, 1. Cadde, numero 31.

Tanaş Bakkaliyesi: Tophane, Eski Salıpazarı, numero 499.

Yosef Bedos Bakkaliyesi: Mercan, Bakırcılar, numero 52.

Müskirat Deposu (Avram Behar): Galata, Büyük Hendek, Kuledibi, numero 12/8.

Müskirat Deposu (Stelyo oğlu Hristo): Balat, Hacı İsa Mahallesi, numero 113/97.

Lokanta ve Birahane (Kiryako Yuvanidis): Kuzguncuk, İbadiye Caddesi, numero 73.

Lokanta ve Birahane (Nikoli Karayanni): Kuzguncuk, İbadiye Caddesi, numero 31.

Leczzet Lokanta ve Birahanesi (Jorj Karpiç): Tepebaşı, numero 5.

Lokanta ve Birahane (Avram Treves): Balat, Karabaş Mahallesi, numero 243.

Lokanta ve Birahane (Rafael Vensim): Balat, Karabaş Mahallesi, Köprübaşı Caddesi, numero 192.

Müskirat Deposu (Foti Tanaş): Cibali, Fener Caddesi, numero 188.

Müskirat Deposu (Salamon Behar): Galata, Kurşunlu Han, numero 21.

Dimitri Yanni Foki Bakkaliyesi: Beyoğlu, Cadde-i Kebir, Timoni Sokak, numero 13/23.

Bedros oğlu Kevork Bakkaliyesi: Pangaltı, Cedid Sokak, numero 178.

Kibar Müskirat Fabrikası: Balıkpazarı, Lonca Sokak, numero 16-18.

Koçu Beroma Bakkaliyesi: Beyoğlu, Hamalbaşı Caddesi, numero 3.

Müskirat Fabrikası (Jan Rovero): Balat, Köprübaşı Caddesi, numero 178.

“Annuaire Oriental” (Doğu Yıllığı) başlığını taşıyan derlemeler, İstanbul’da yaşayanların adlarını, adreslerini ve mesleklerini eksiksiz olarak ileten “Altın Rehber”lerdi. 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ilk demlerine kadar yaklaşık her yıl yayımlanan bu yıllıklar, özellikle devrin meslek grupları üzerinde çalışma yapan araştırmacılar için “1 numaralı” kaynaktır. 1912 tarihli “Annuaire Orientale”, Lüleci Hendek Sokağı no. 1-3 adresindeki Mourkides Fransız Matbaası’nda basılmış, Kamondo Sokağı no. 8, Galata’daki merkezden dağıtılmıştı. O tarihte İstanbul’da şarap ve mastika satanların adları ve adresleri (yıllığa göre) şöyle:

Georges Tchiktimis: Afet Sokağı 10.

Constantinos Zouras: Alleon Sokağı 4.

Ferdinand Salem: Altın Bakkal Sokağı 6.

- Teryazos*: Asmalı Mescit Sokağı 3.
Constantinos Papanicolaou: Asmalı Mescit Sokağı 30.
Yeratheros Pappadopoulos: Aynalı Çeşme Sokağı 19.
Ernest Clementshitsch: Aynalı Çeşme Sokağı 33/4.
Jean Tchatchakos: Büyük Hendek Sokağı 14.
Lascoris: Büyük Hendek Sokağı 25.
Dimitrou: Büyük Hendek Sokağı 46.
Stilianos Soussamias: Cedidiye Sokağı 1.
Constantinou: Cedidiye Sokağı 18.
Christo Halvadjis: Doğramacı Sokağı 33.
Zachariadis: Doğramacı Sokağı 40.
Barokas: Faik Paşa Sokağı 5.
Trapazaki: Feridiye Sokağı 17.
Anthopoulos: Glavany Sokağı 5.
Constandakis: Halepli Sokağı 5.
Sagredo: Hamalbaşı Sokağı 42.
Donas ve Vayakis: Hamalbaşı Sokağı 52.
Donas ve Vayakis: Kalyoncukolluk Sokağı 9.
Fotiadis ve Koyes: Kalyoncukolluk Sokağı 11.
Nicolas Drossinos: Kalyoncukolluk Sokağı 33.
Constantinos Soroto: Kalyoncukolluk Sokağı 33.
Georges Verghetopoulos: Kalyoncukolluk Sokağı 36.
Loukidou ve Rousso: Kalyoncukolluk Sokağı 46.
Zaroyanni: Kalyoncukolluk Sokağı 47.
Sagredo ve Nigri: Kalyoncukolluk Sokağı 48.
Lazarides: Kalyoncukolluk Sokağı 57.
Haidopoulos: Kalyoncukolluk Sokağı 86.
Teryazos: Kumbaracı Yokuşu 10.
Stropdas: Kumbaracı Yokuşu 36.
Gregoire Nicolaevich: Kumbaracı Yokuşu 72.
Costi Foukidis: Kumbaracı Yokuşu 89.
Ferdinand Salem: Kumbaracı Yokuşu 103.
Christodoulo: Küçük Hendek Sokağı 1.
Tsitouris: Küçük Hendek Sokağı 5.
Christodoulo: Küçük Hendek Sokağı 12.

Tsitouris: Küçük Hendek Sokağı 23.

Georges Broussalis: Küçük Parmakkapı Sokağı 19.

Sarris: Misk Sokağı 6.

Constantinos Parelidis: Pangaltı Sokağı 95.

Anesti Tchapasakis: Pangaltı Sokağı 227.

Georges Efstration: Pervaz Ağa Sokağı 57.

19. yüzyılda yaşayan Mehmet Tefvik de, “İstanbul’da Bir Sene: Meyhane Yahut İstanbul Akşamcılarını” başlıklı çalışmasında, İstanbul’un meyhanelerini şöyle sıralar:

Balıkpazarı: Kafesli, Hançerli, Yahudi.

Zindankapısı: Salebci.

Asmaaltı: Çavuşbaşı.

Ketenciler: Sabuncu.

Mahmudpaşa: Çorapçı Hanı, Kürkçü Hanı, Valide Hanı, Ali Paşa Hanı.

Tavukpazarı: Saraç Hanı, Bakla Hanı, Yağlıkçı Hanı, Vezir Hanı.

İskenderboğazı: Taş Han.

Gedikpaşa: Küçük Müsellim, Büyük Müsellim.

Kumkapı: Düzoğlu, Yeni Meyhane, Karabıçak, Küçük Samsun.

Yenikapı: Kafesli.

Lagno: Tandırılı, Mermerli, İkikapılı.

Kolluk karşı: Sarayodaları, Uzunodalar.

Samatya: Büyük Kuleli, Küçük Kuleli, Altın Oluk, Gümüş Halkalı, Kel Sarkis, Zafiri, Ormanos, Kelepçe, Süngerli, Servili.

Yedikule: Mağaza.

Altımermer: Sünbüllü.

Karagümrük: Takkeci.

Topkapı: Karagöz, Yeni Meyhane, Kaledibi, Sarafim.

Tekfursarayı: Karagöz, Ekserci Mişon, Kürkçü, Orak, Çubukçu Nesim.

Balat: Karanlık, Koço Kalfa, Köroğlu, Bahçeli, Yarım Balat, Karanfil, Yasef, Ekserci Nesim, Balta Yasef.

Lonca: Ayvalı, Yavaşko.

Balat harici: Dülgeroğlu, Tümbet, Gümüş Endaze, Bayrakdar, Çingene Müslim.

Fener: Sukiyas, Gümüş Halkalı, Kamburoğlu, Tanaşaki.

Kiremit Mahallesi: Sakızlı, Kafesli.

Cibali: Haleblioğlu, Laşko, Kasavet, Anastas, Yahudi Ayoda.

Unkapanı: Yenidünya, Baklacioğlu.

Keresteciler: Kandilli.

1950 yılında seçkin zevat meyhaneden çıkmış, İstanbul otellerinde sofra kurar olmuştı:

Pera Palas Oteli: Meşrutiyet Caddesi 100, Tepebaşı, Beyoğlu. Telefon: 44810.

Hotel Continental: Meşrutiyet Caddesi 153, Tepebaşı, Beyoğlu. Telefon: 44763.

Bristol Oteli: Meşrutiyet Caddesi 139, Tepebaşı, Beyoğlu. Telefon: 41262.

Londra Oteli: Meşrutiyet Caddesi 117, Tepebaşı, Beyoğlu. Telefon: 44601.

Büyük Imperial Oteli: Meşrutiyet Caddesi 34-36, Tepebaşı, Beyoğlu. Telefon: 41326.

Sümer Palas Oteli: 23 Nisan Caddesi, Büyükkada. Telefon: 56146.

Moda Palas Oteli: Devriye Sokağı 8-10, Moda, Kadıköy. Telefon: 60445.

Mano Palas Oteli: Devriye Sokağı 41, Moda, Kadıköy. Telefon: 60512.

Park Oteli: Gümüşsuyu Caddesi 6, Ayaspaşa, Beyoğlu. Telefon: 82220.

Konak Oteli: İstiklal Caddesi 168, Beyoğlu. Telefon: 44778.

Deniz Park Palas Oteli: Yeşilköy Sahili. Telefon: 18215.

Marmara Palas Oteli: Tabanca Sokağı 23, Beyazıt. Telefon: 25087.

İstanbul lokantalarınınsa kiminde mey bulunurdu, kiminde yalnızca muhabbet. Yine 1950 yılının önemli aşevlerini sıralıyoruz:

Abdullah Lokantası: İstiklal Caddesi 86, Beyoğlu. Telefon: 41369.

Hüsnütabiat Lokantası: İstiklal Caddesi 49, Beyoğlu. Telefon: 43252.

Belediye Lokantası ve Gazinosu: Cumhuriyet Caddesi, Taksim. Telefon: 82904.

Kervansaray Lokanta ve Pavyonu: Cumhuriyet Caddesi, Taksim. Telefon: 84730.

Liman Lokanta ve Gazinosu: Tophane Yolcu Salonu, Galata. Telefon: 41033.

Konya Lezzet Lokantası: Sirkeci. Telefon: 21935.

Canlı Balık Lokanta ve Gazinosu: Sarıyer. Telefon: 32101.

Selek Lokantası: Rıhtım Caddesi, Büyükkada. Telefon: 56111.

Dipnot: 20. yüzyılın son demlerinde tekmi İstanbul'u içten kuşatan tüm otelleri, lokantaları, meyhaneleri, barları ve irili ufaklı içkievleriyle aşevlerini saymaya değil sayfalar, ciltler yetmez!

*Eski İstanbul'dan
Bir Tutam Fotoğraf*
(19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl ortaları)

1. Geleneksel giysileri içinde Osmanlı kadını.

2. Osmanlı kadınlarının nargile keyfi.

3. 1910'ların gizemli Osmanlı kadını.

4. 1910'ların keyifli Osmanlı kadını.

5. Aghia Triada Kilisesi (Beyoğlu).

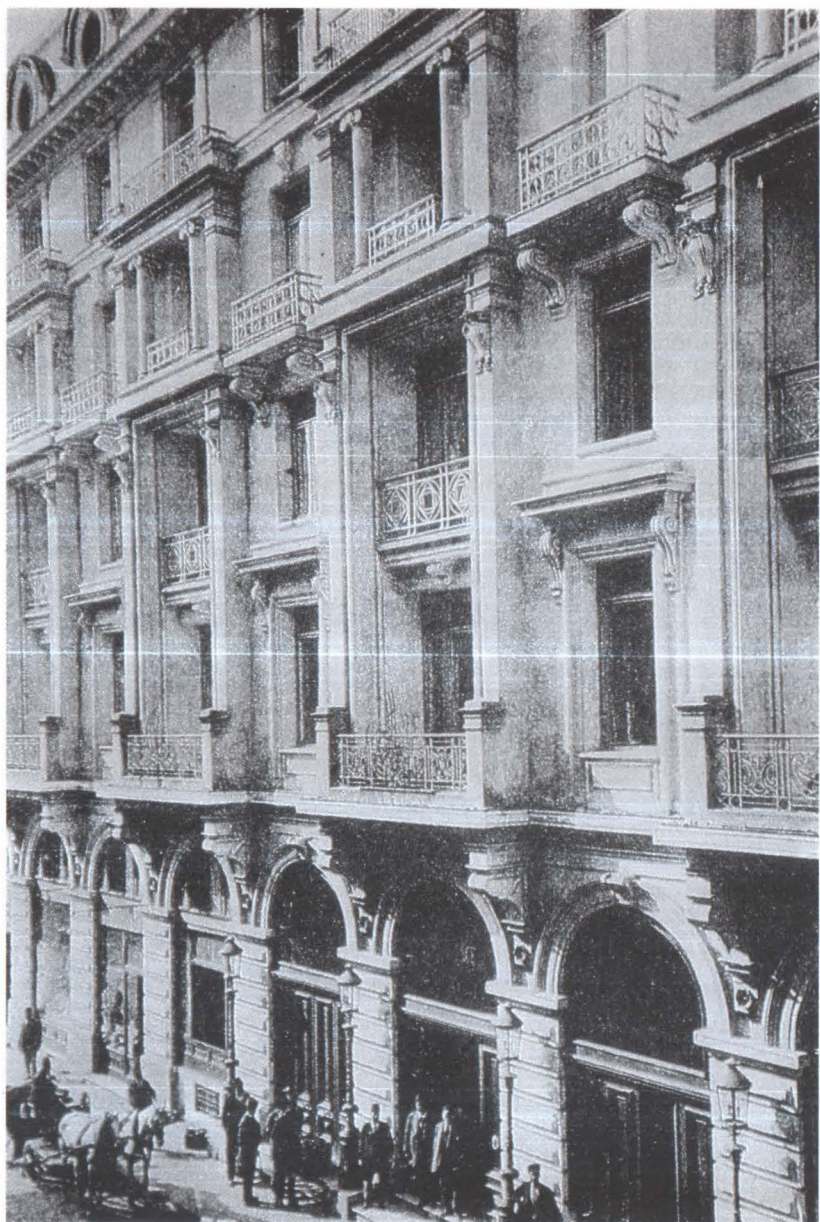
6. Tokatlıyan Oteli (Beyoğlu).

7. Galatasaray Meydanı.

8. Beyoğlu'ndan tenteler ve tramvaylar.

9. Pera Palas Otelı (Beyoğlu).

10. Beyoğlu (1905).

11. Beyoğlu (1927).

12. Beyoğlu (1958).

13. Galata'da atlı tramvay.

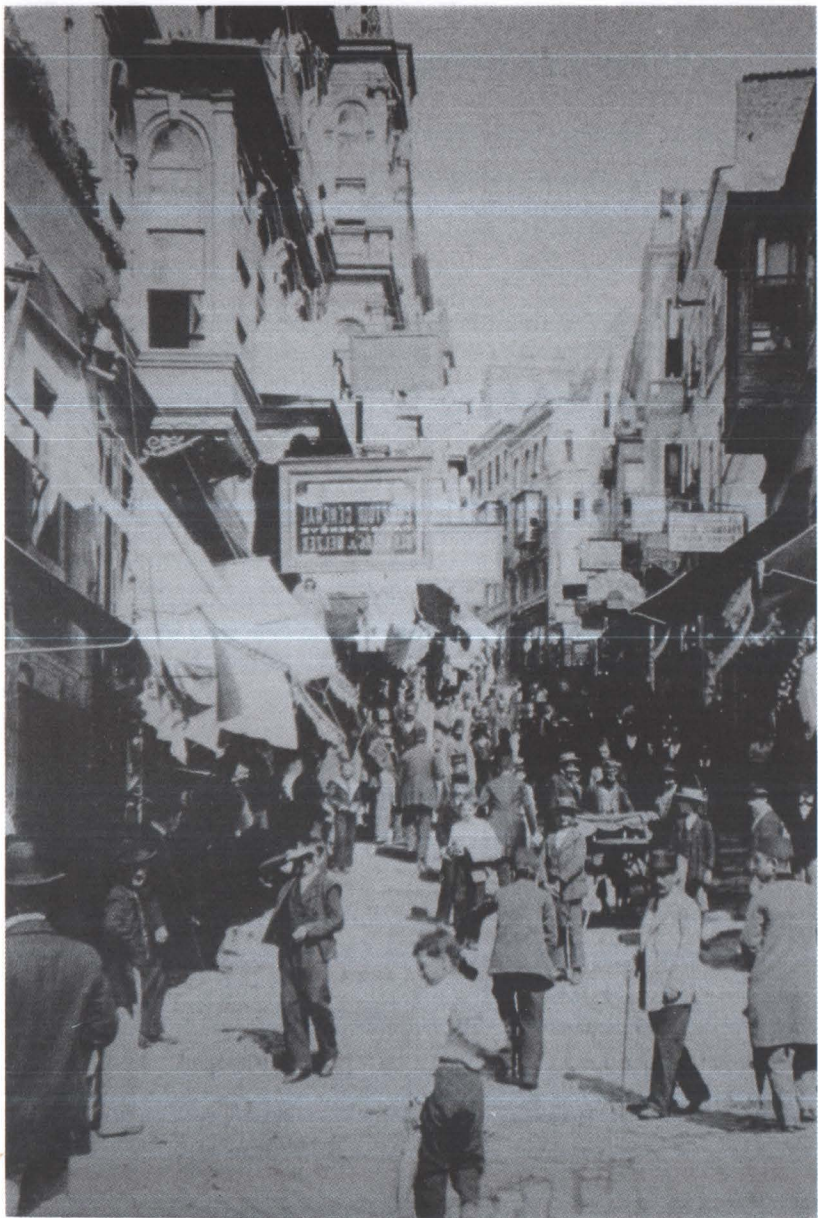
14. Voyvoda (Bankalar) Caddesi.

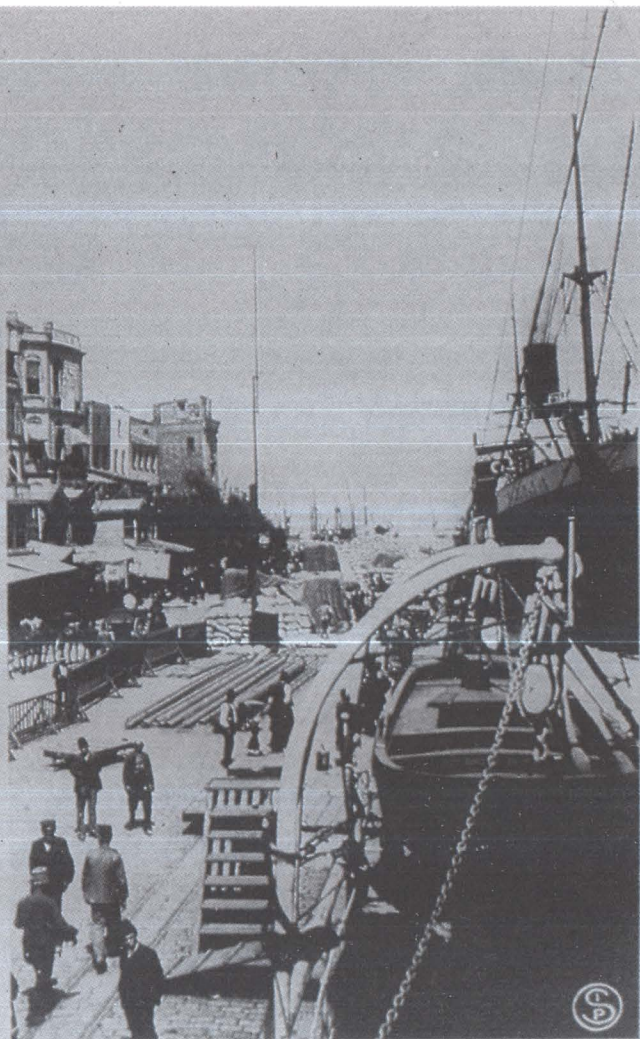
15. Galata Kulesi.

16. Kuledibi.

17. Yüksekaldırım.

CONSTANTINOPLE . Le quai de Galata

19. Galata Köprüsü.

20. Eminönü Meydanı'nda tramvay çalışmaları.

21. Yedikule-Bahçekapı tramvayı.

22. Bahçekapı Sebilî (1905).

23. Bahçekapı Sebili (1908).

24. Bahçekapı tramvayı.

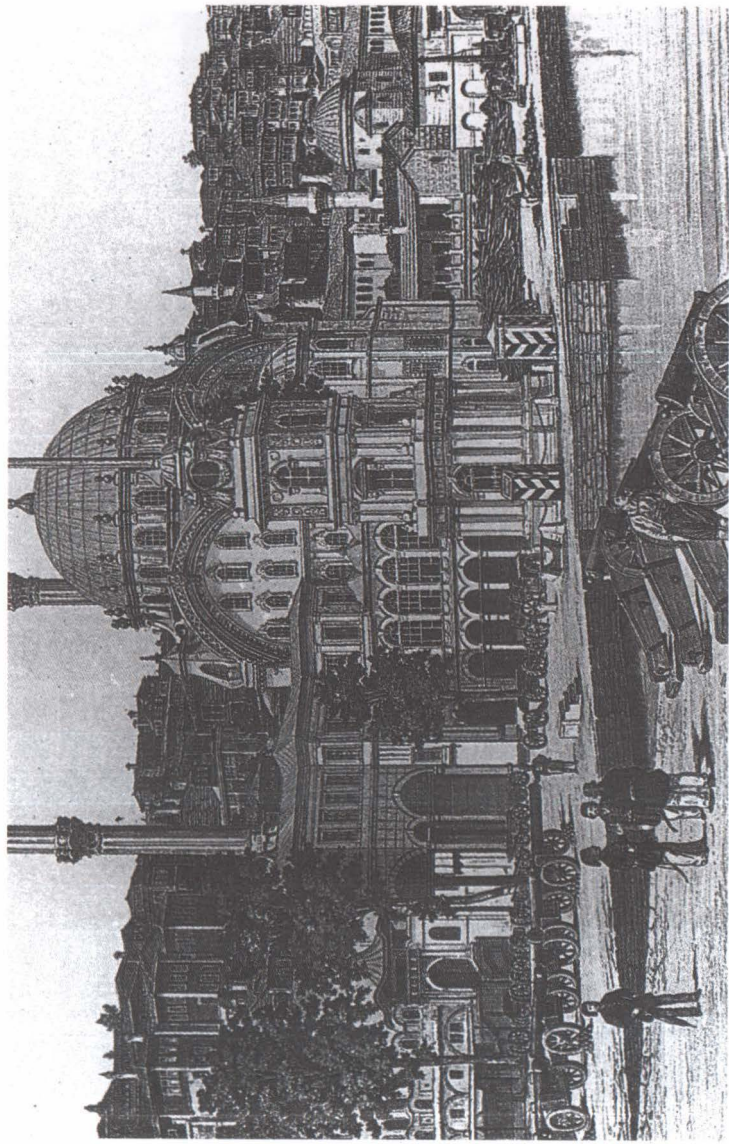

Mosquée de Nouri Osmanié

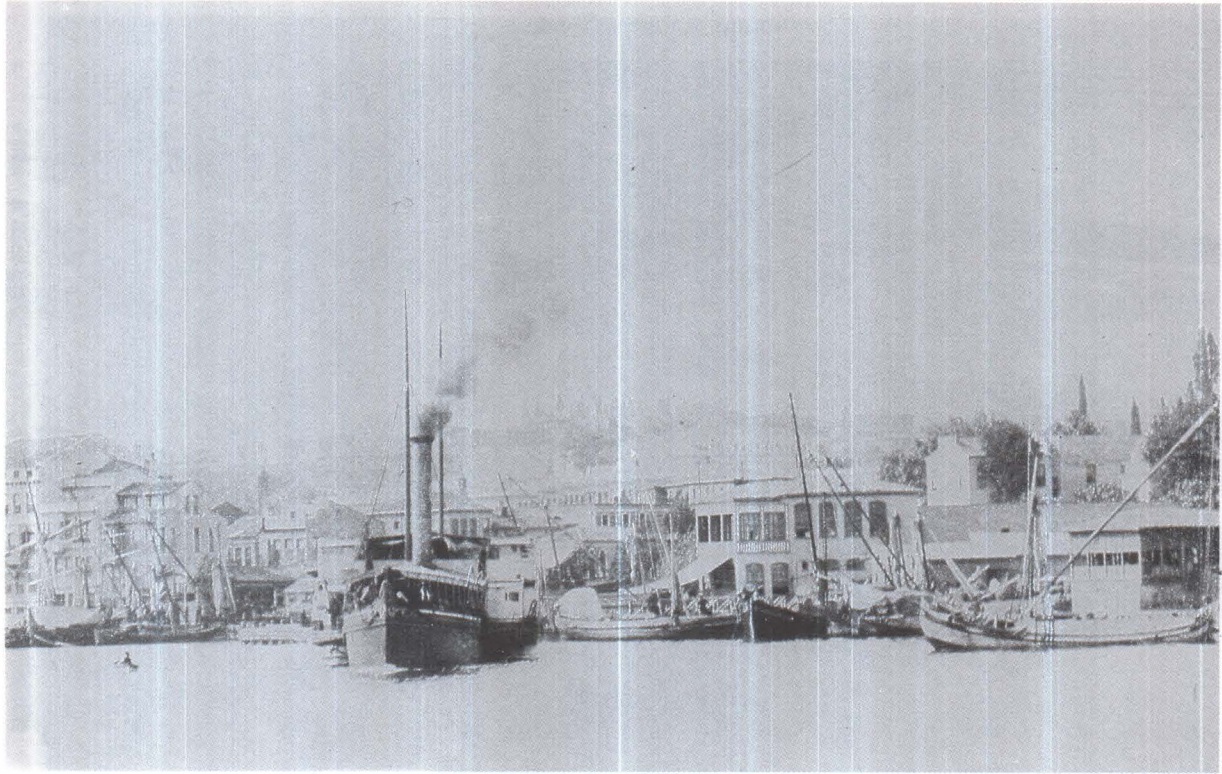
25. Nur-u Osmaniye Camii.

26. Taksim-Beyazıt otobüsü.

27. Tophane Camii ve rihum.

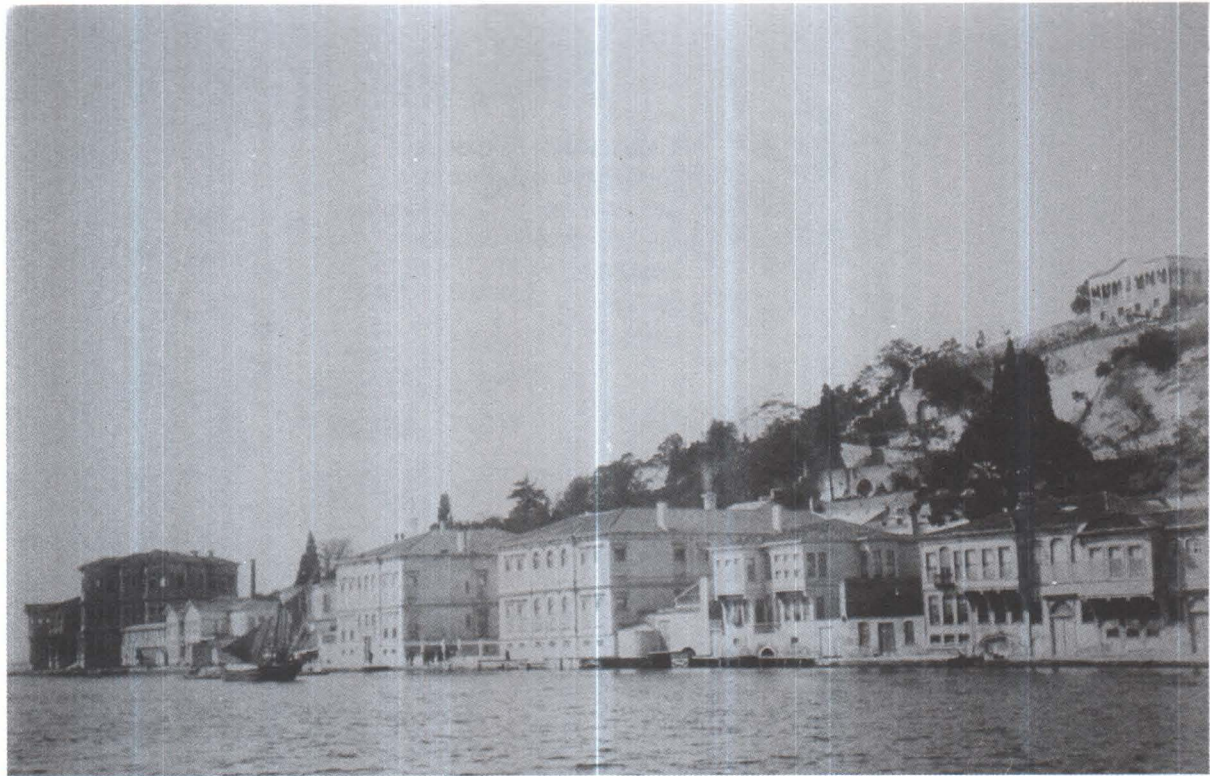
28. Beşiktaş önlerinde istimbot.

29. Beşiktaş iskelesi ve semti.

30. Ortaköy'de tramvaylı yıllar.

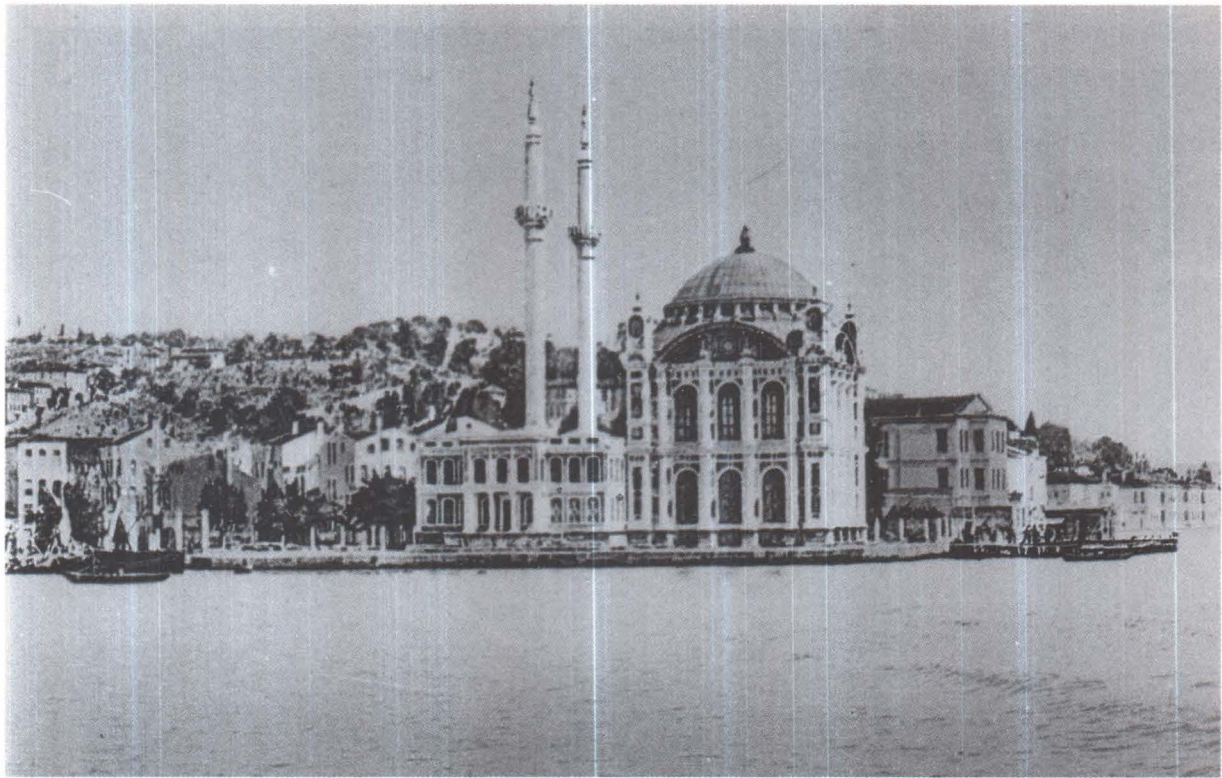
31. İmparatorluk Ortaköy'ü.

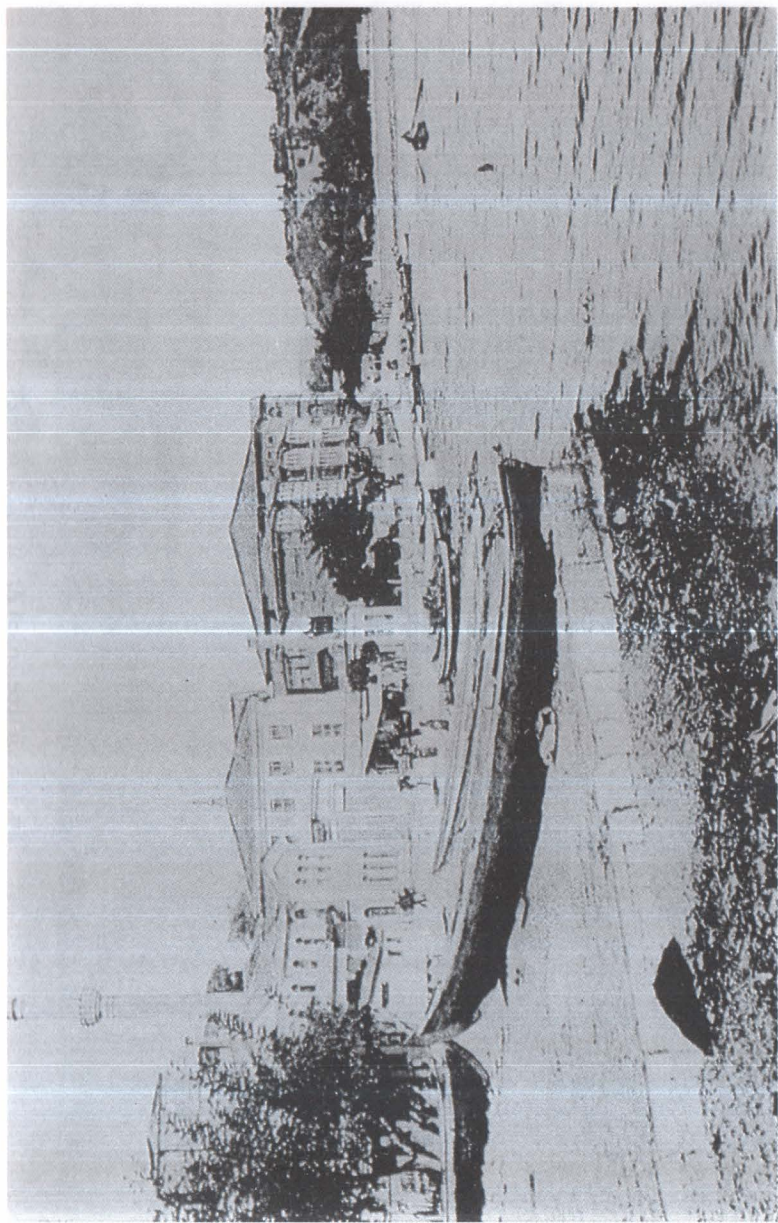
32. Ortaköy Camii.

33. Ortaköy Camii'nin denizden görünümü.

34. Ortaköy Camii ve semti.

35. Sessiz sakin Arnavutköy.

36.  ilekli tepelerden Arnavutköy körfezi.

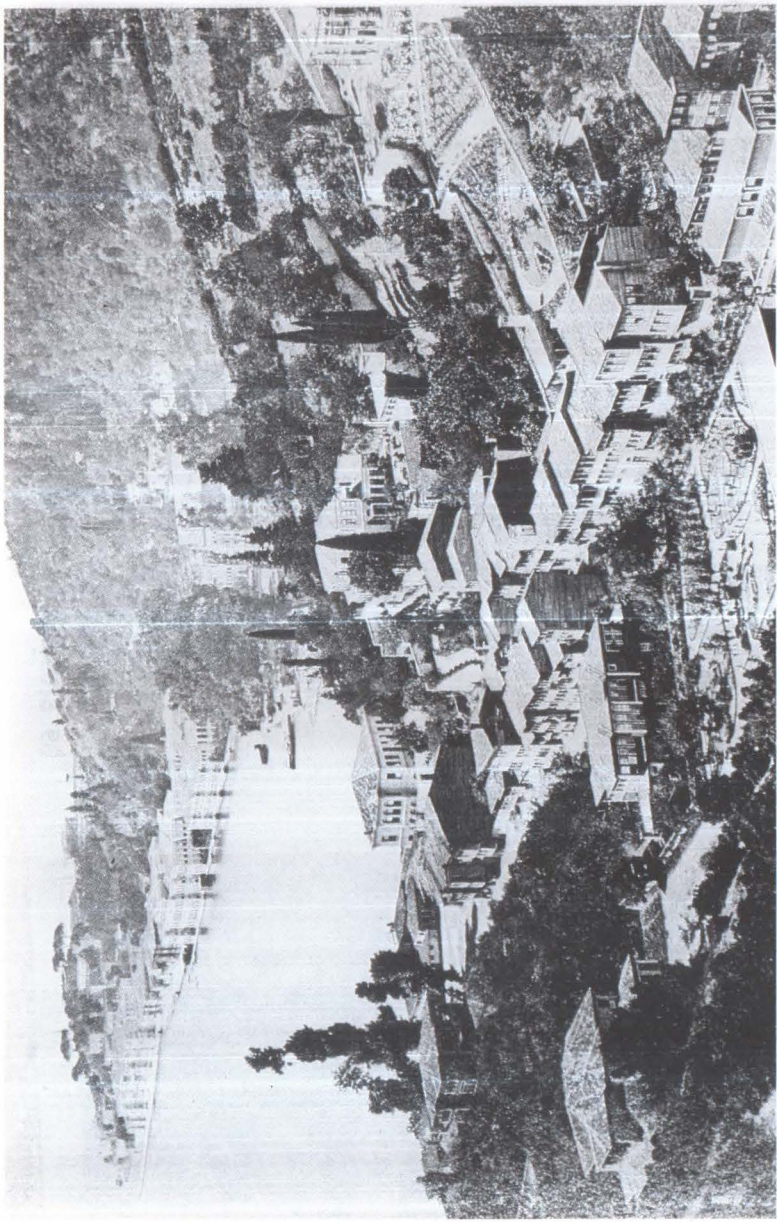
37. Arnavutköy önlerinde vapurlar ve balıkçı kayıkları.

38. Bebek ve Boğaziçi.

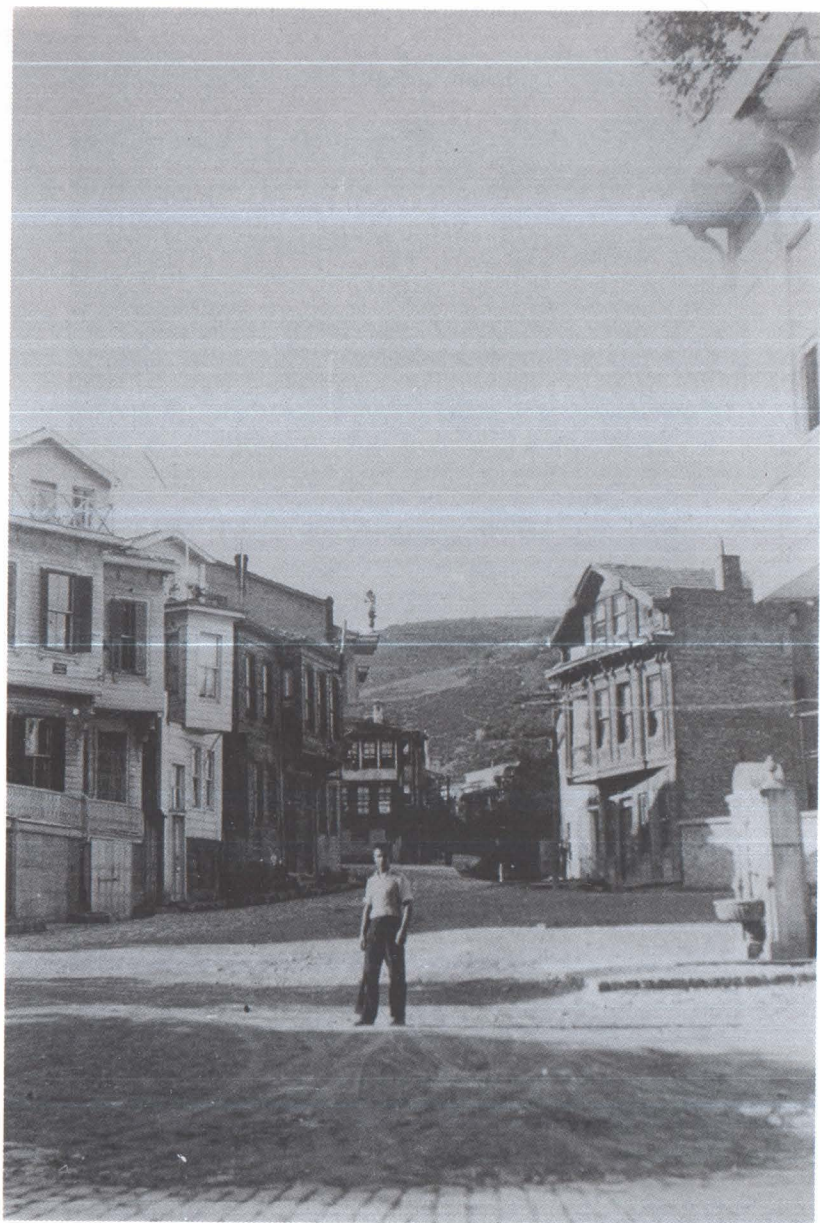
39. Bebek dalyanı ve yalılar.

40. Rumeli Hisari üstlerinden Bebek.

41. Bebek Camii ve koyu.

42. Küçük Bebek yokuşu ve fotoğrafçı Hasan Özgen (1933).

43. Bebek limanında tenezzüh.

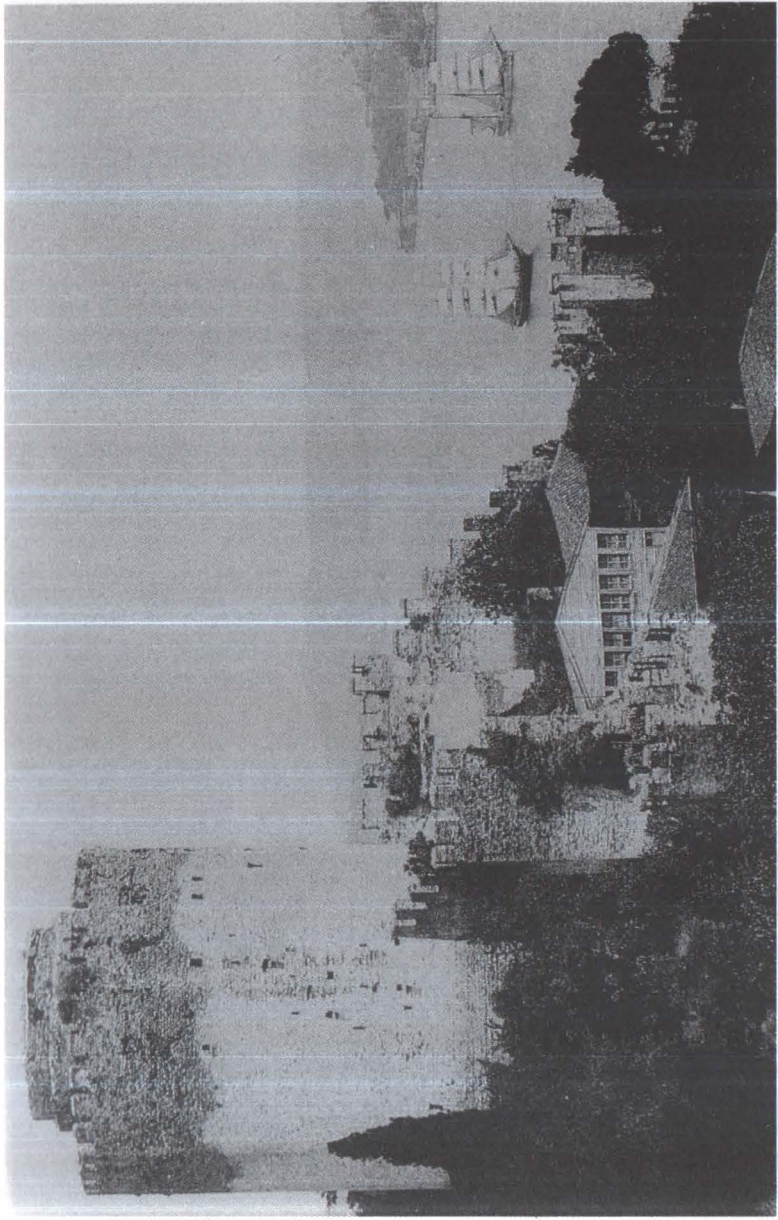
ue d'Arna out Kary et de Bêbek (Côte d' Europe).

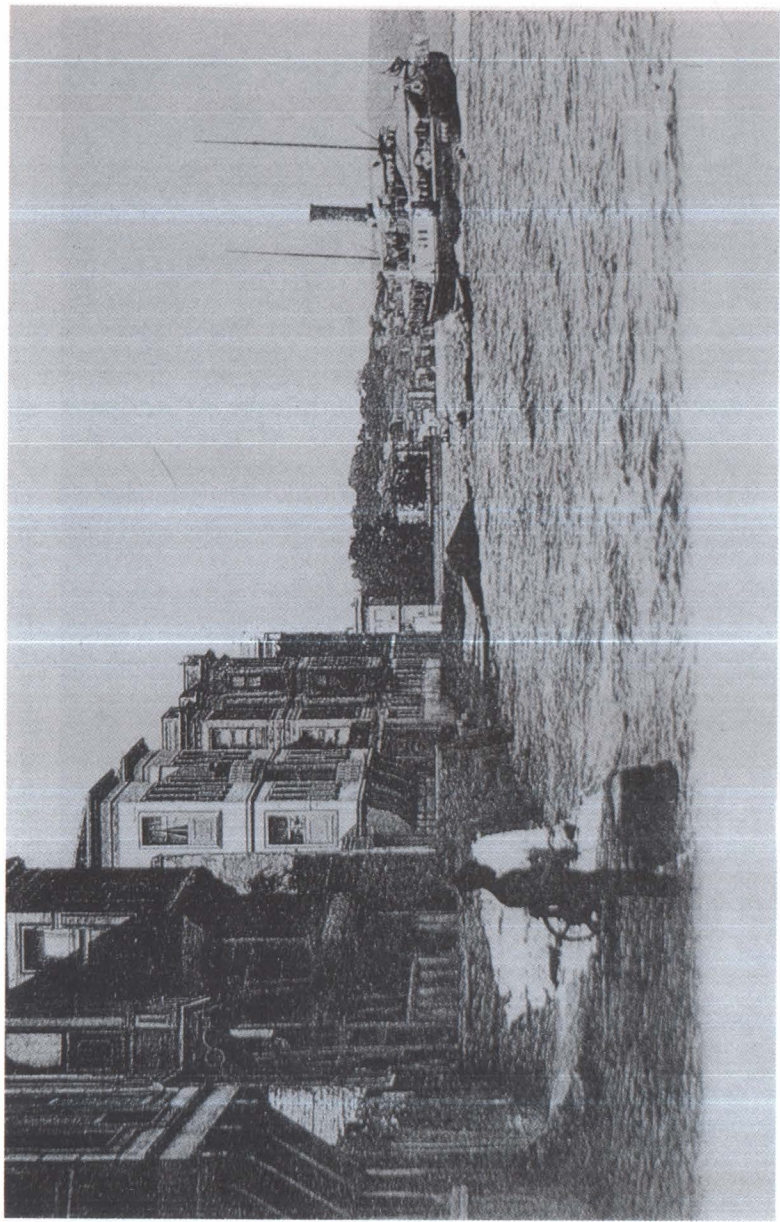
45. Yıl 1952. Bebek sırtlarında kayak (bugünün Etiler-Bebek yolu).

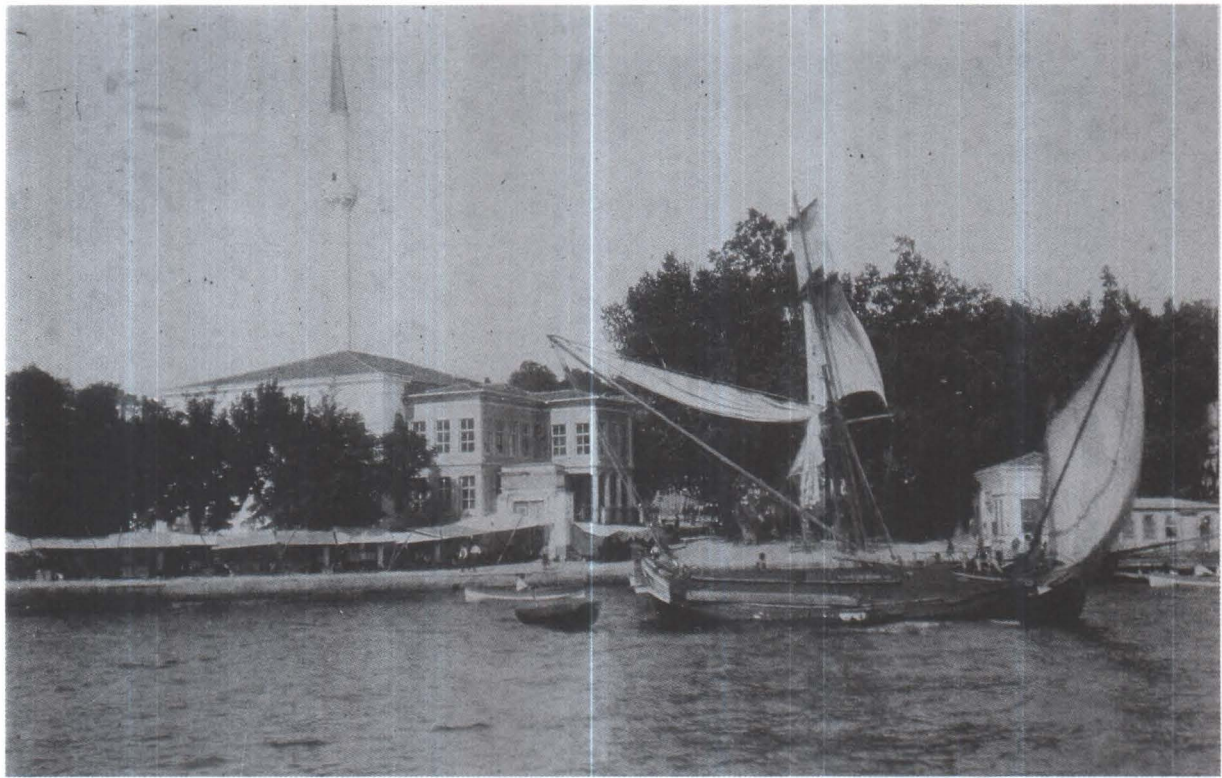
46. Rumeli Hisarı açıklarında Robert Kolej’li yüzücüler.

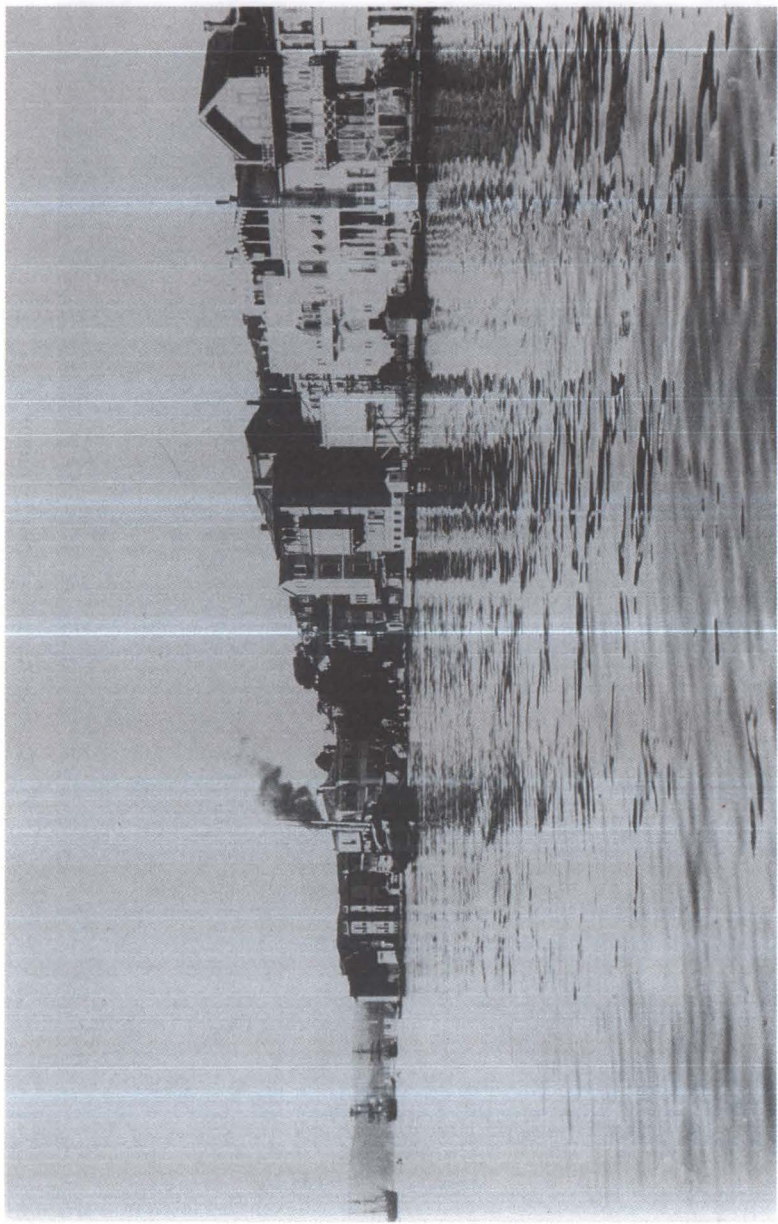
47. Rumeli Hisarı önlerinde yelkenli gemiler.

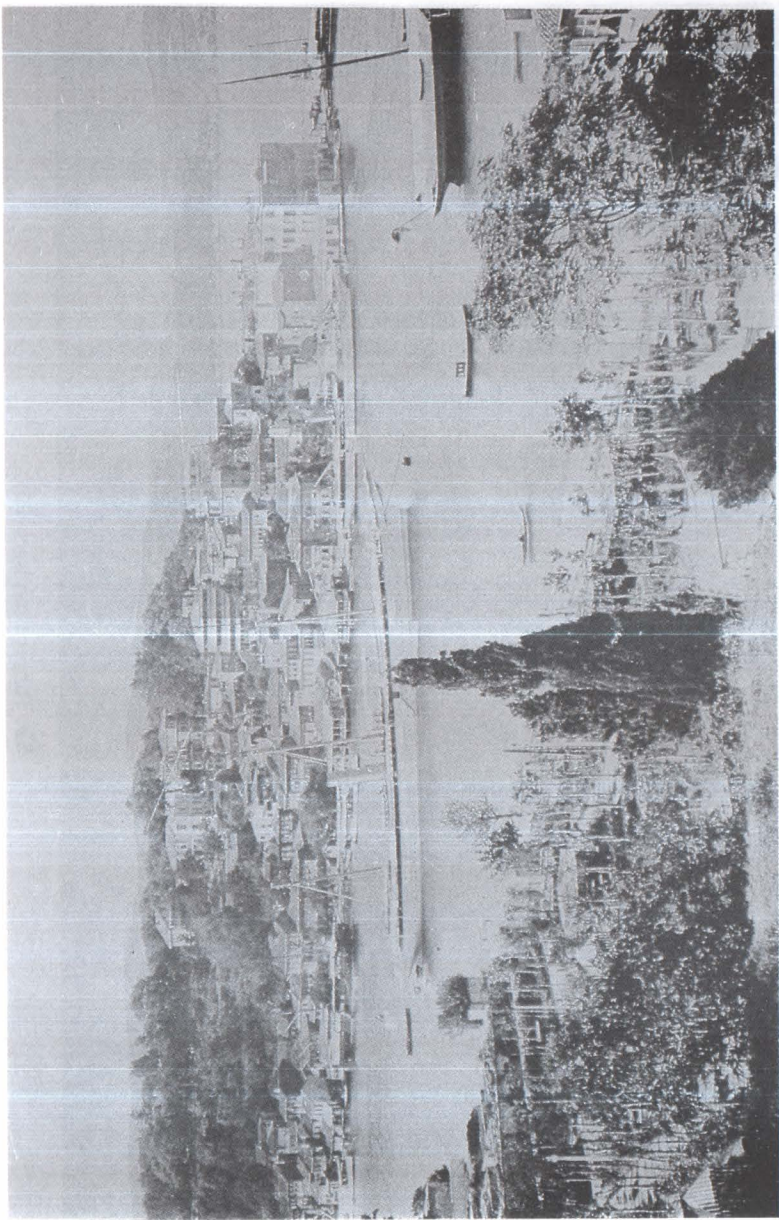
48. Boyacıköy iskelesi ve yalılar.

49. Emirgân Camii, ağaçlar ve huzur.

50. Yeniköy kıyıları.

51. Tarabya koyu.

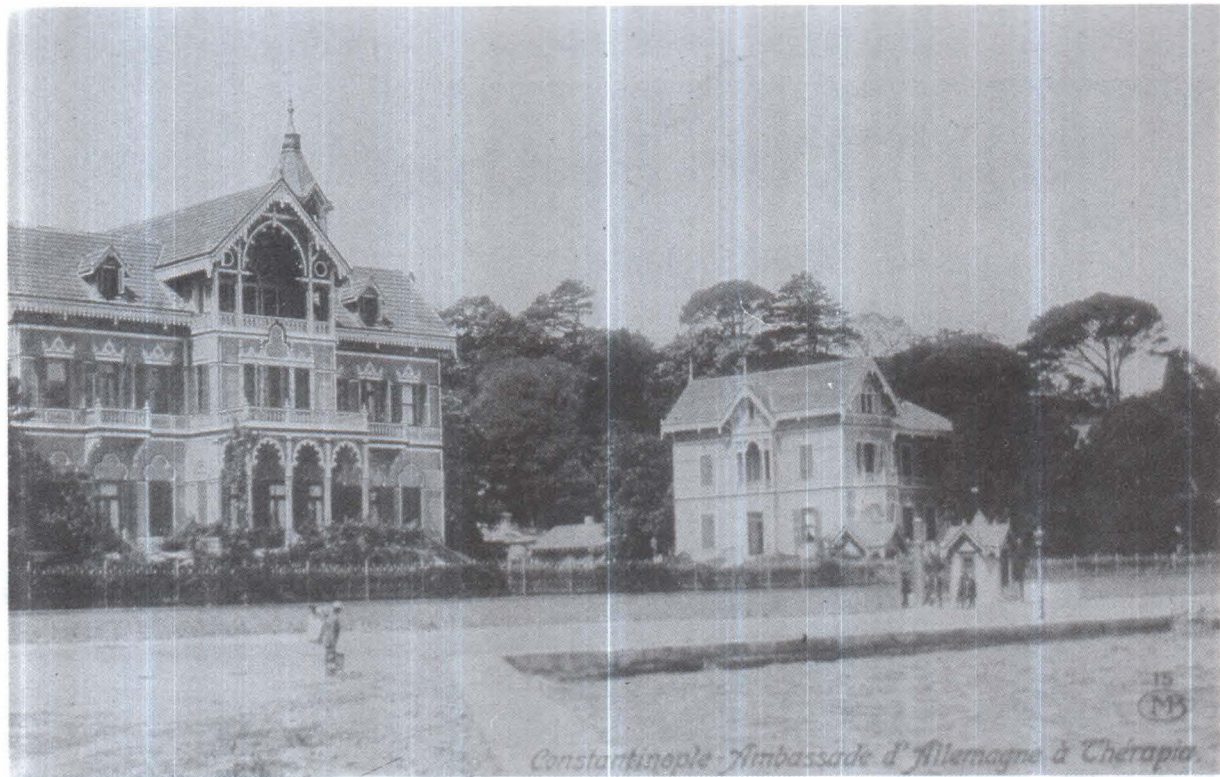
52. Tarabya sahil sarayları.

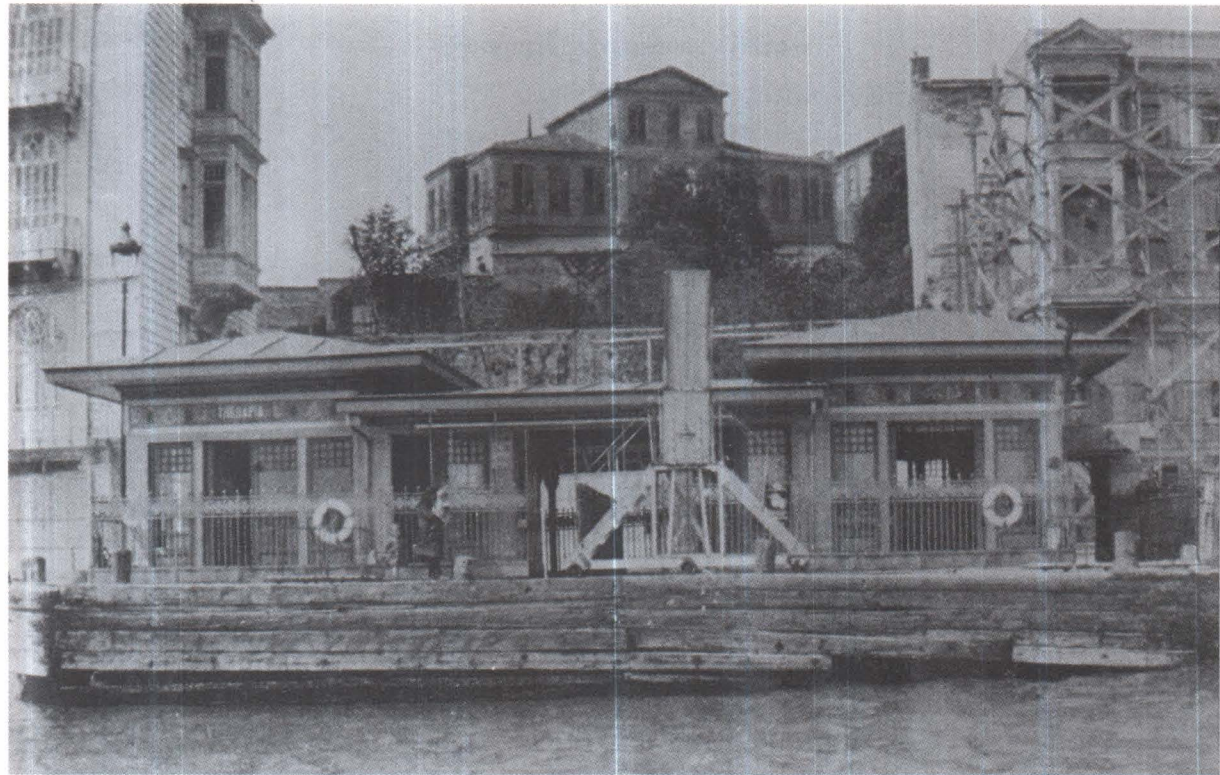
53. Tokatlıyan Otel (Tarabya).

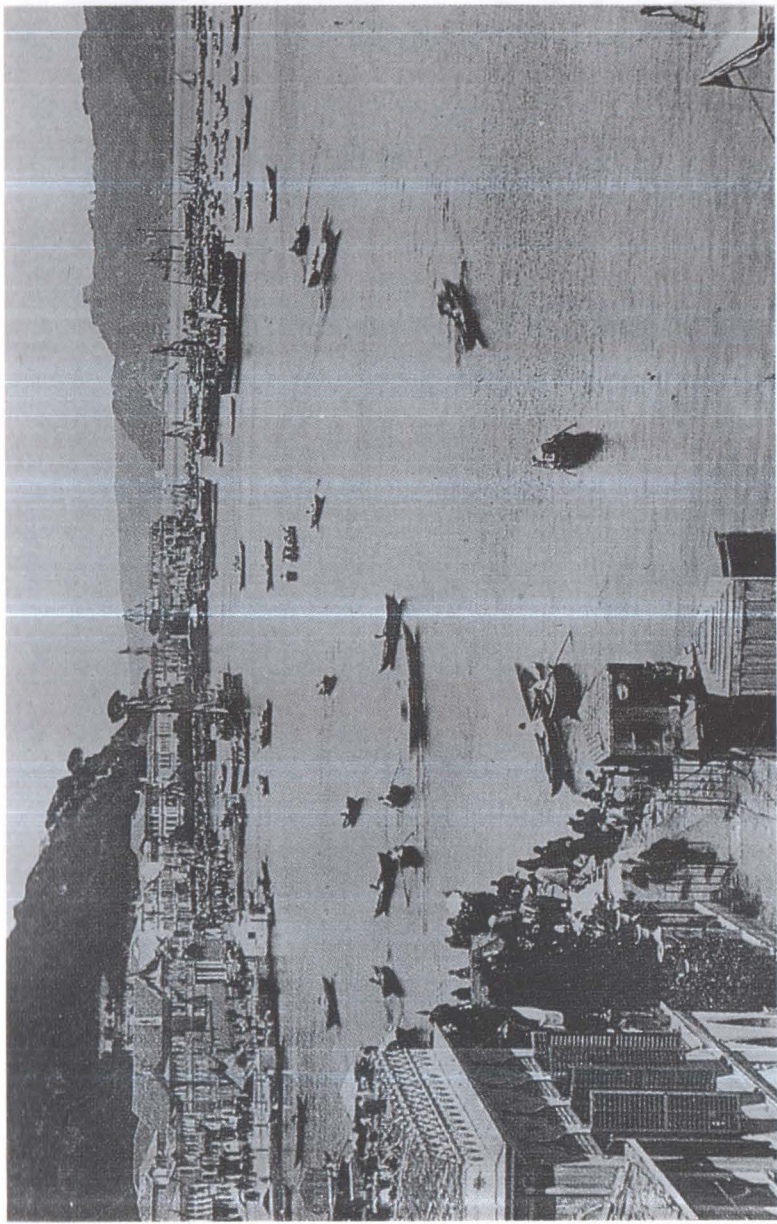
54. Şirket-i Hayriye Tarabya'da.

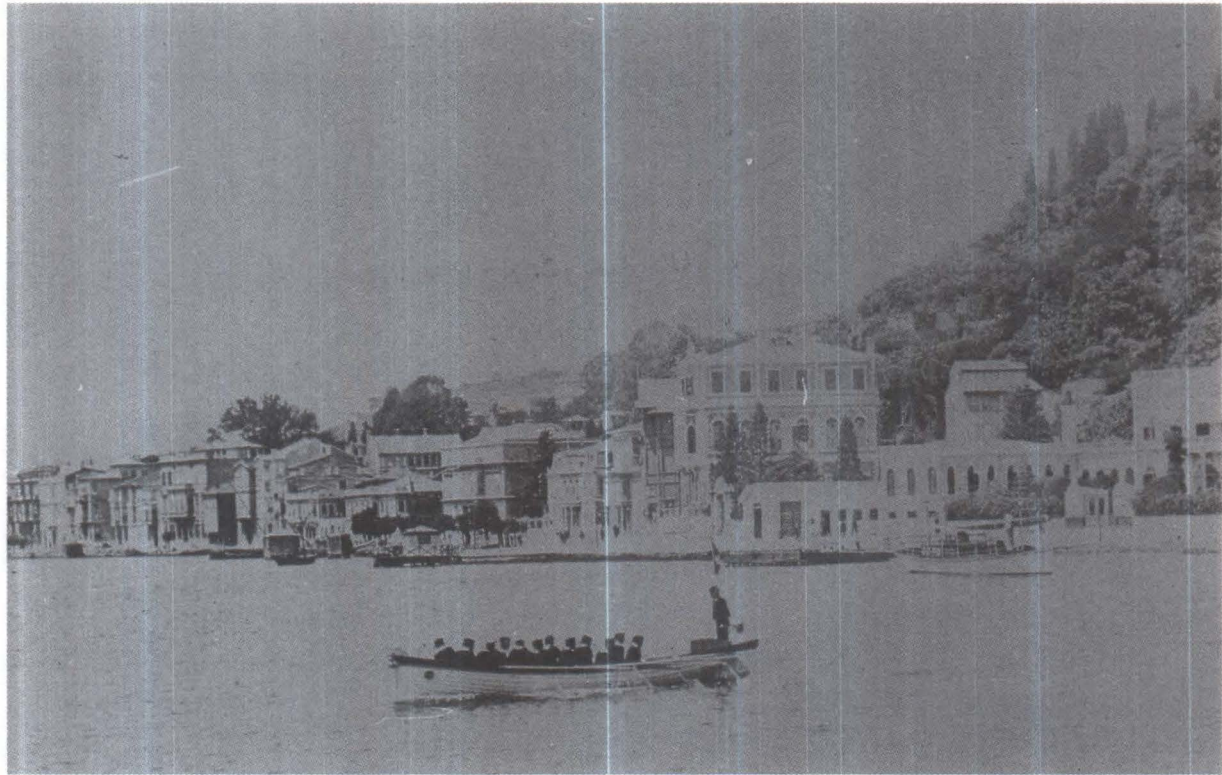
55. Alman Sefarethanesi (Tarabya).

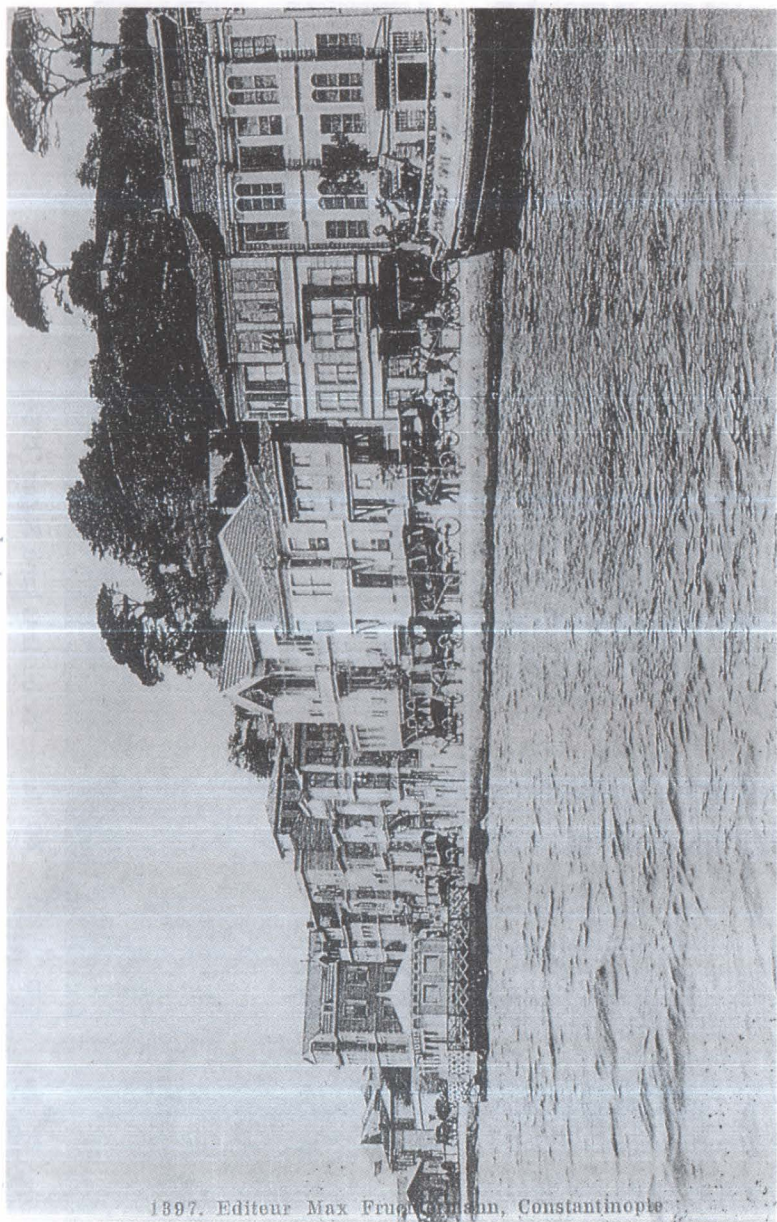
56. Tarabya iskelesi.

57. Büyükdere'de kayıkla gezinti.

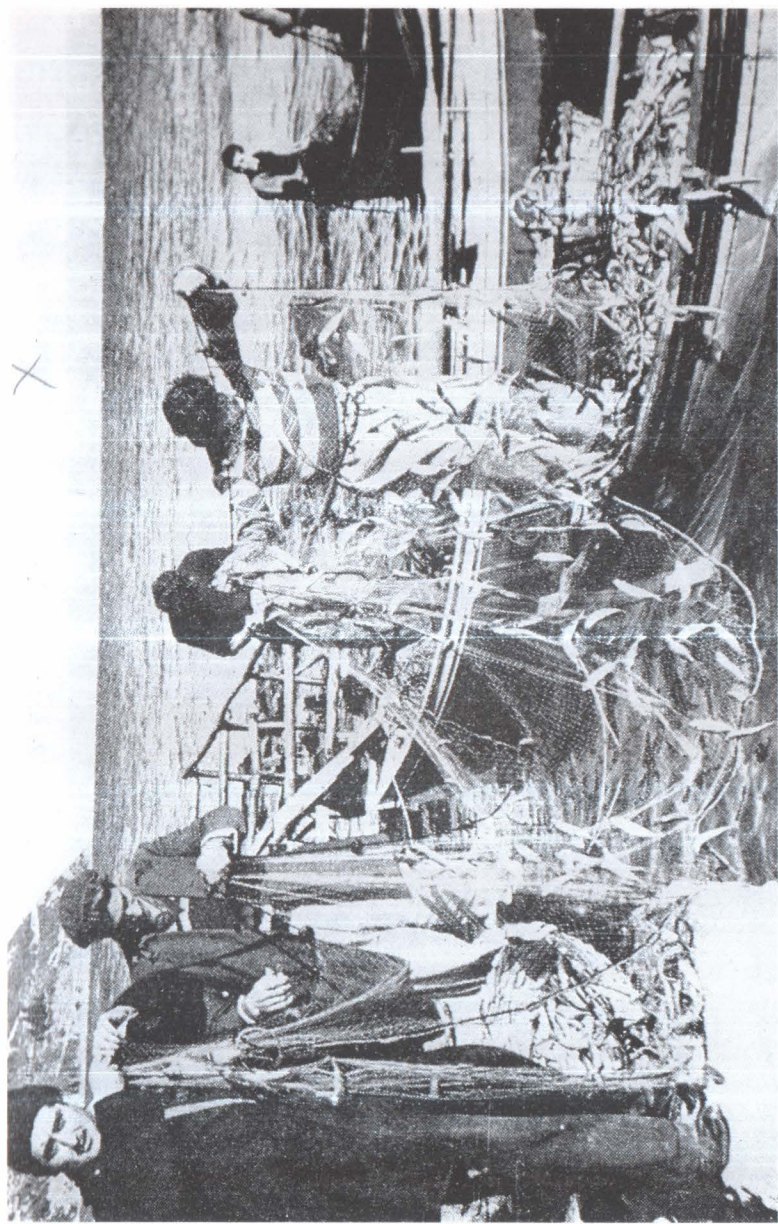
58. Soylu Büyükdere.

1897. Editeur Max Fruehmann, Constantinople

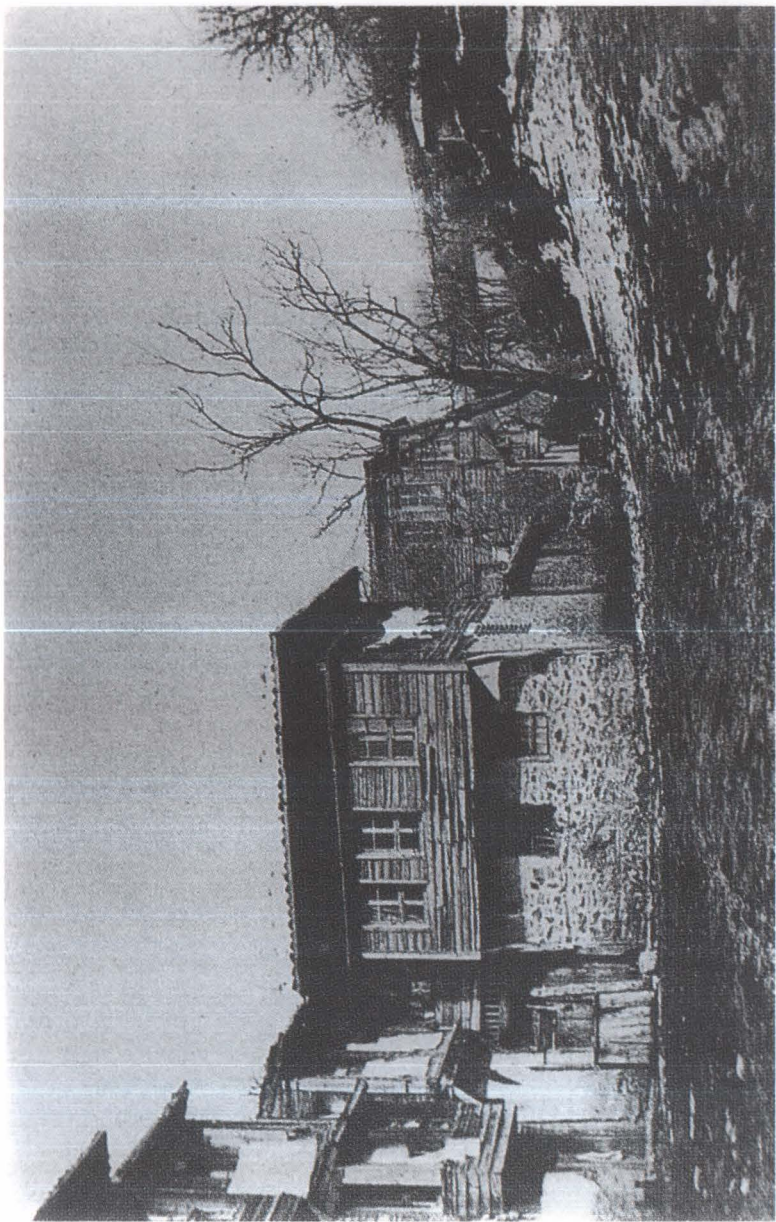
60. Sarıyer’de buzlarla kaplı Boğaz (1954).

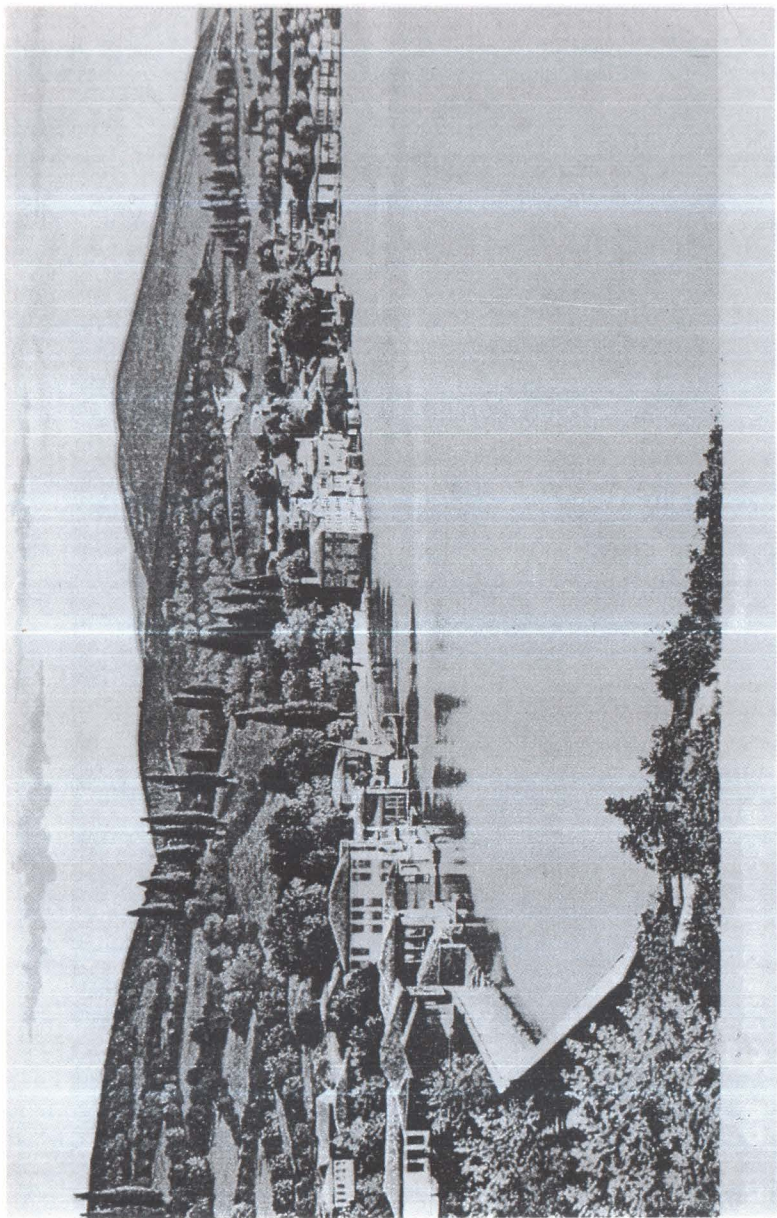
61. Rumeli Kavağı'nda balıkçılar.

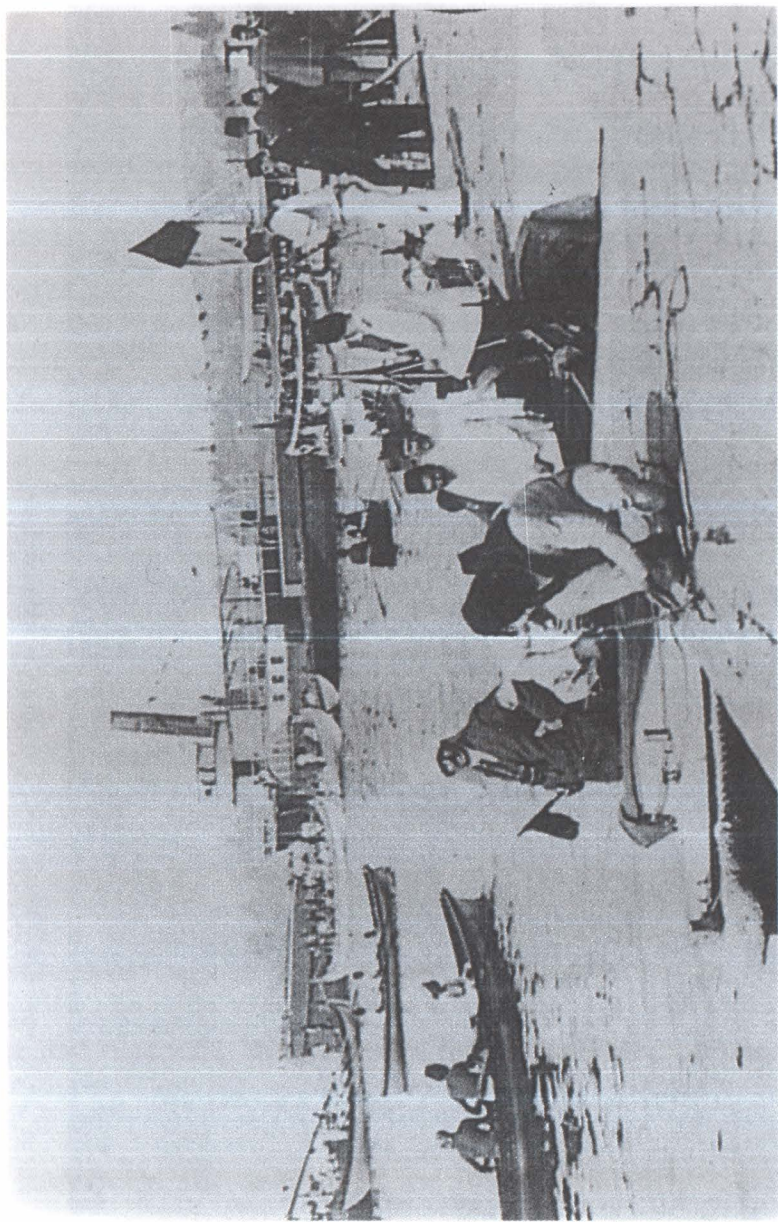
62. Anadolu Kavagi sahili.

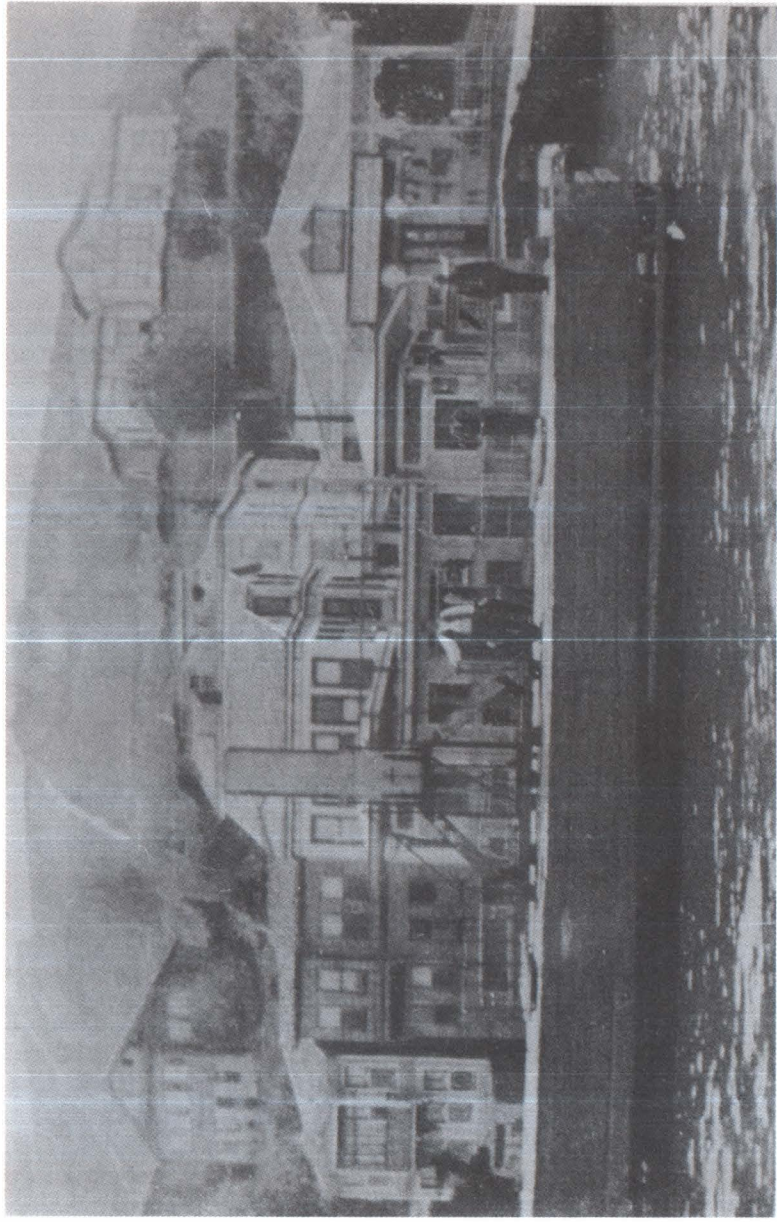
63. Anadolu Kavagı semti.

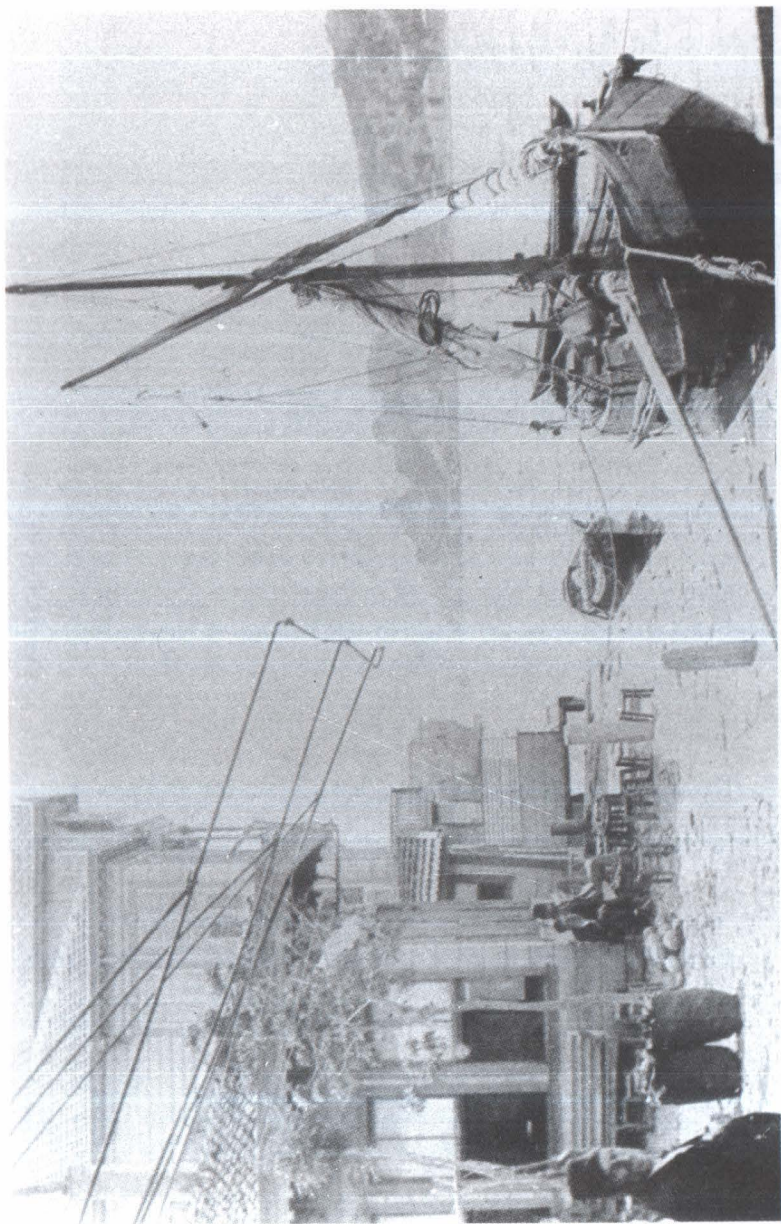
64. Beykoz ve yalılar.

65. Beykoz nıhtımı.

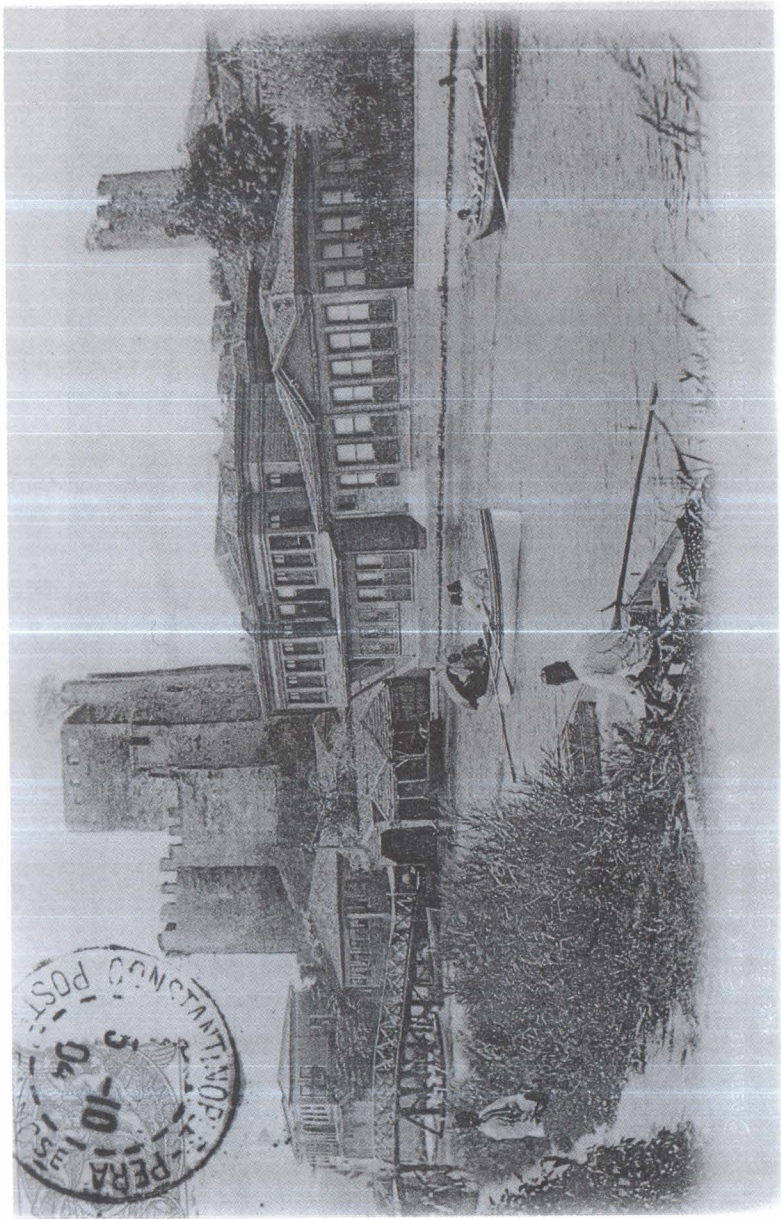
66. Çubuklu iskelesi.

67. Kanlıca iskelesi.

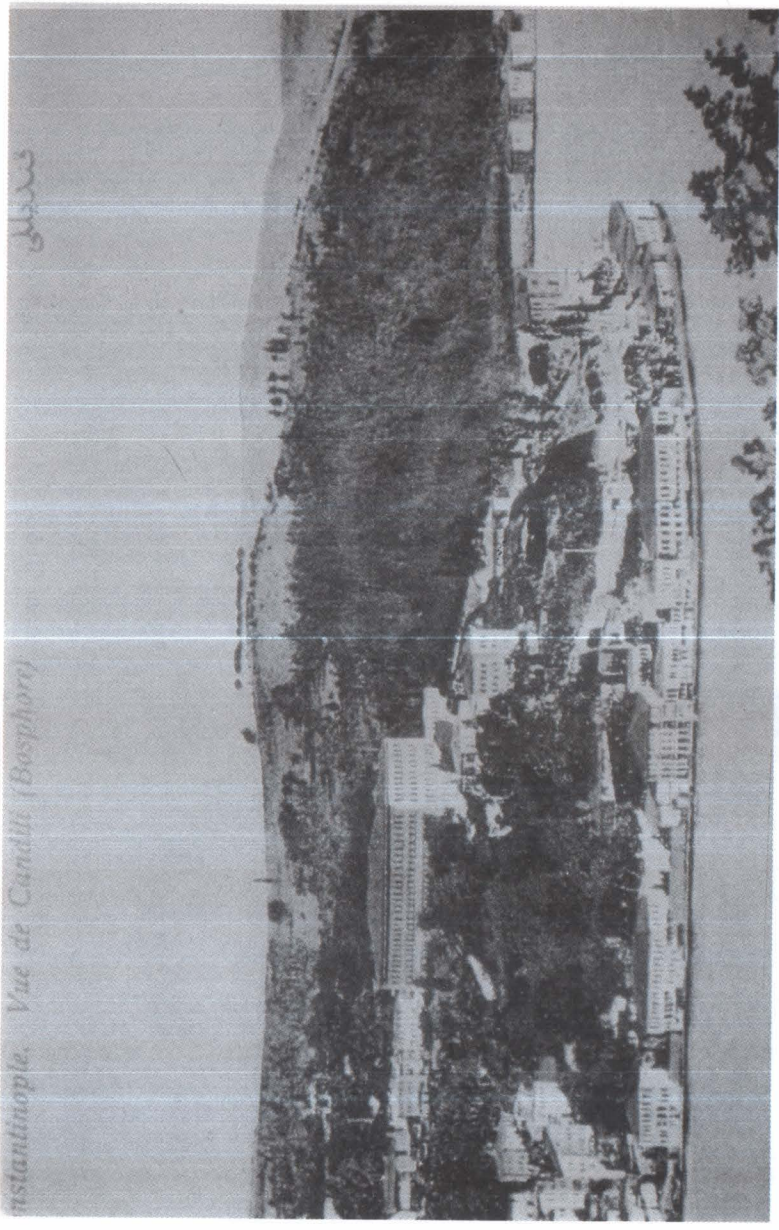

68. Kanlıca körfezi ve yalılar.

69. Anadolu Hisari.

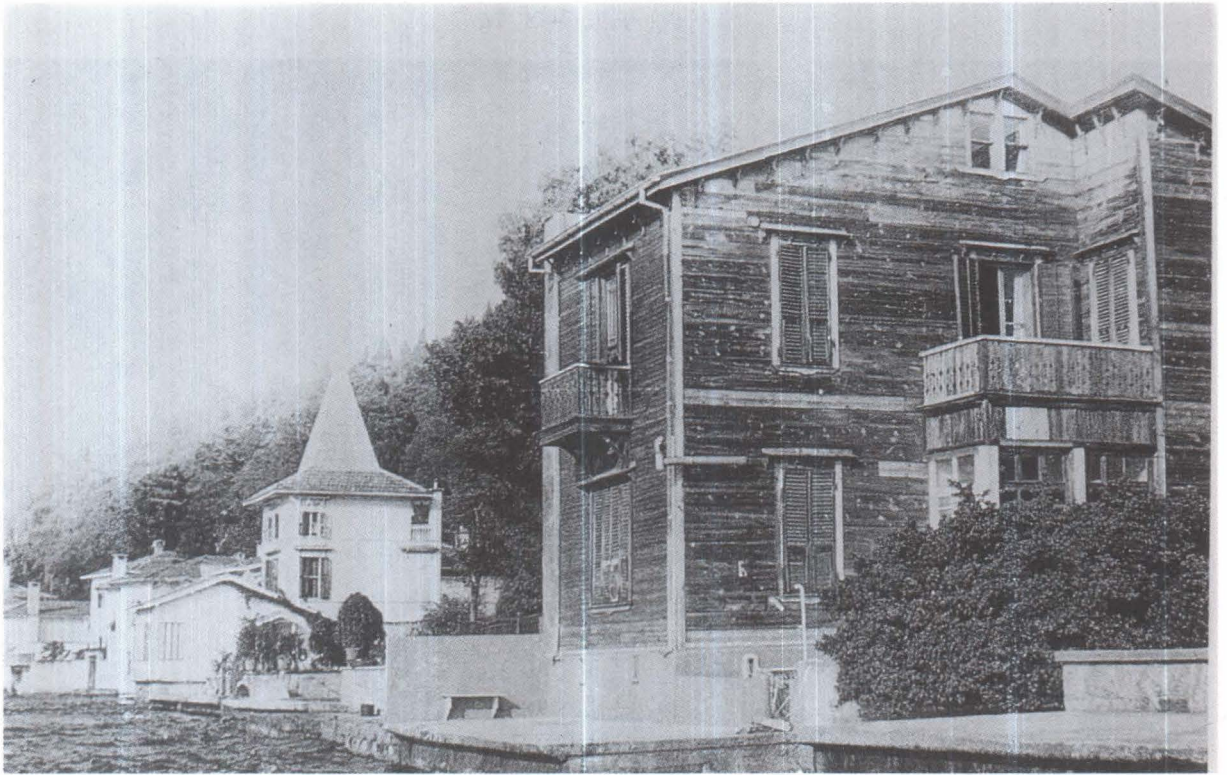
Constantinople. Vue de Candilli (Bosphore)

70. Kandilli kıyıları.

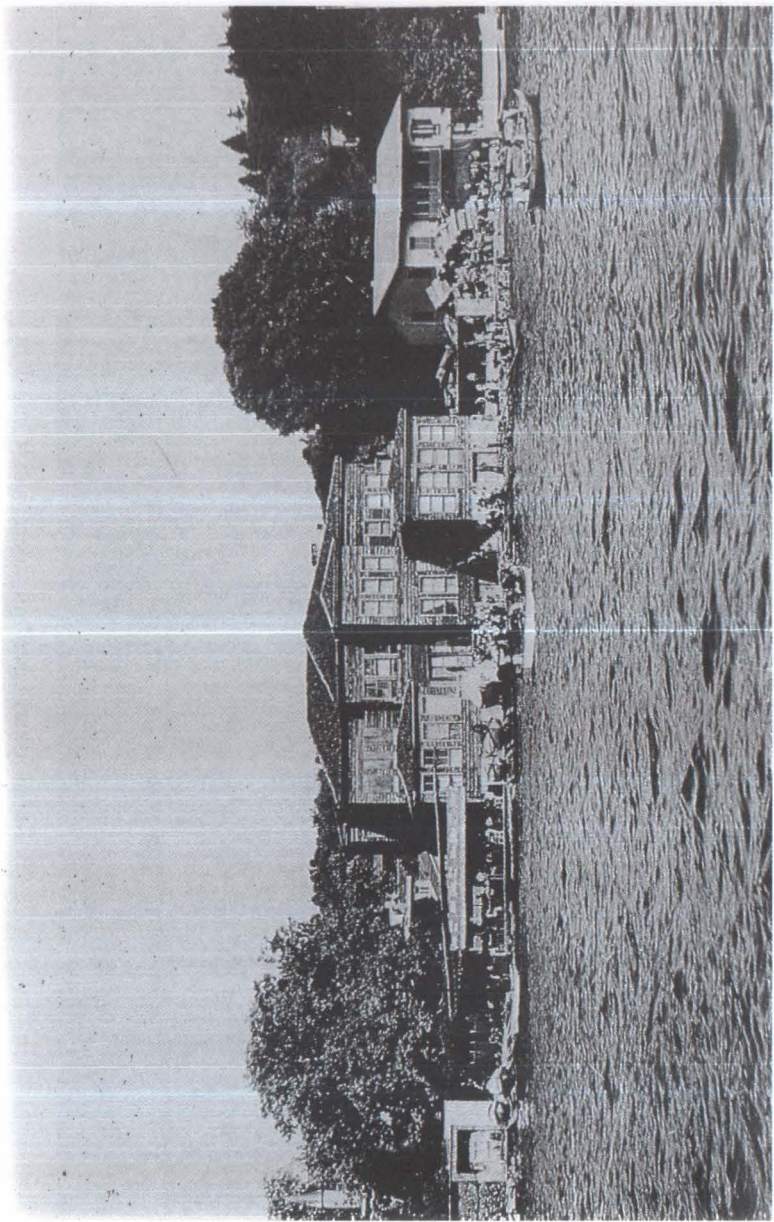
71. Kandilli'de bahar.

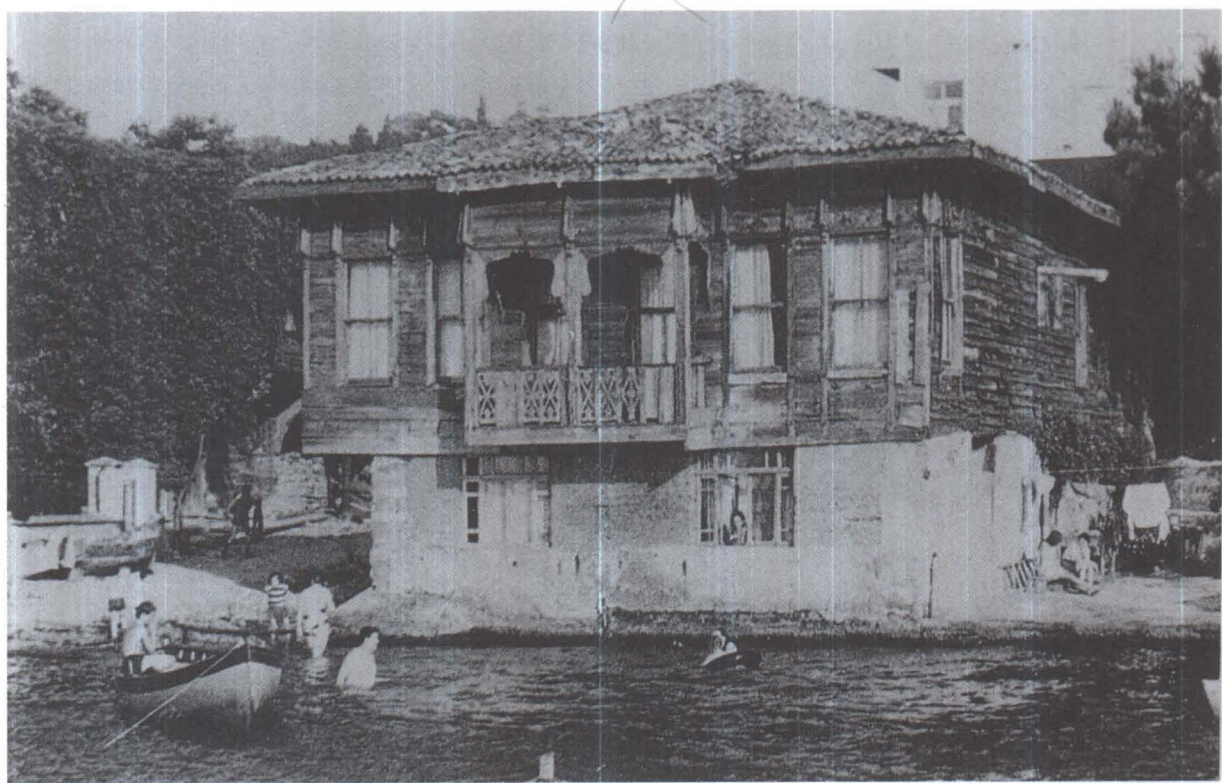
72. Vaniköy yalılar .

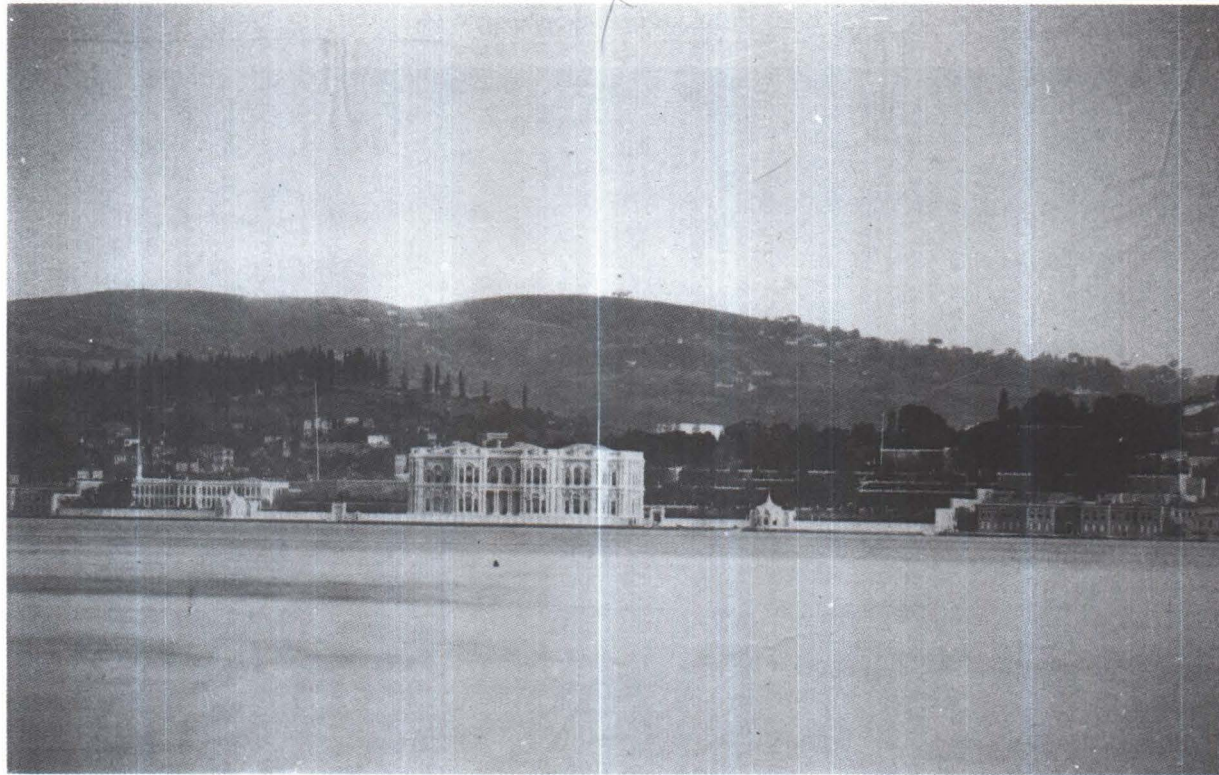
73. Kuleli Askeri Lisesi'nin kulesiz hali (Çengelköy).

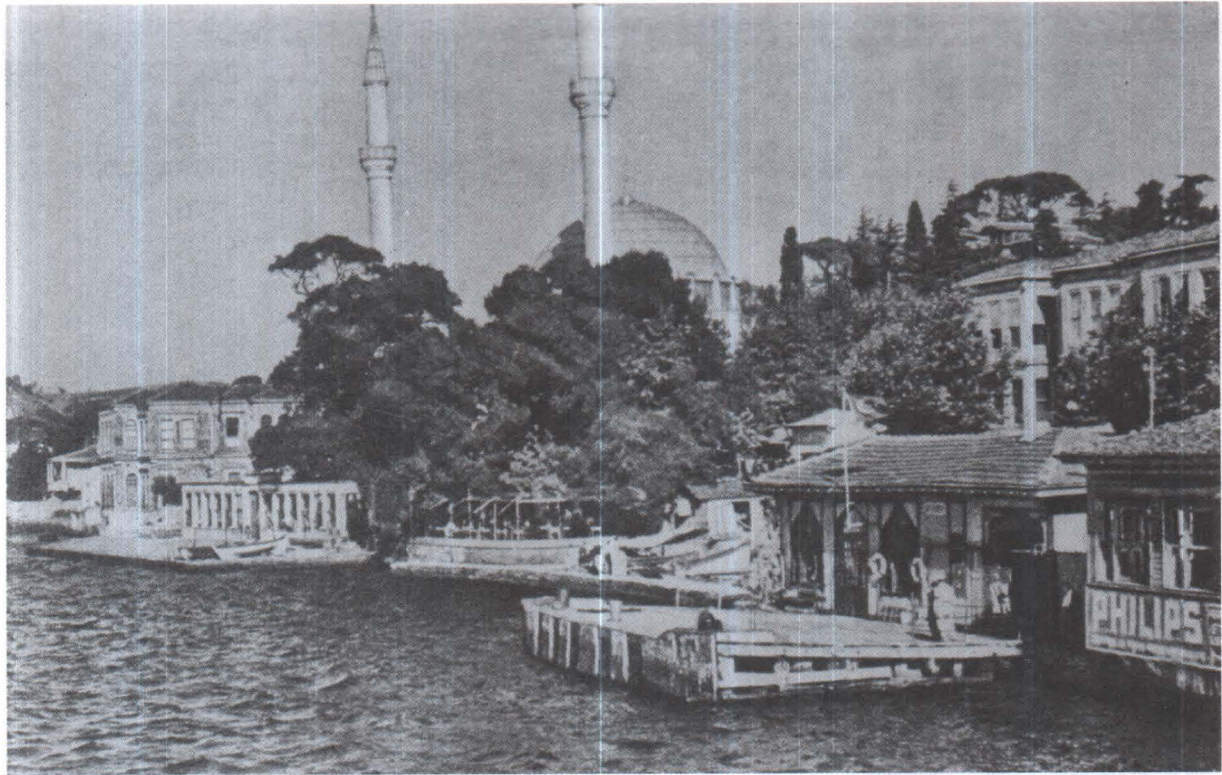
74. Çengelköy’de tenezzüh.

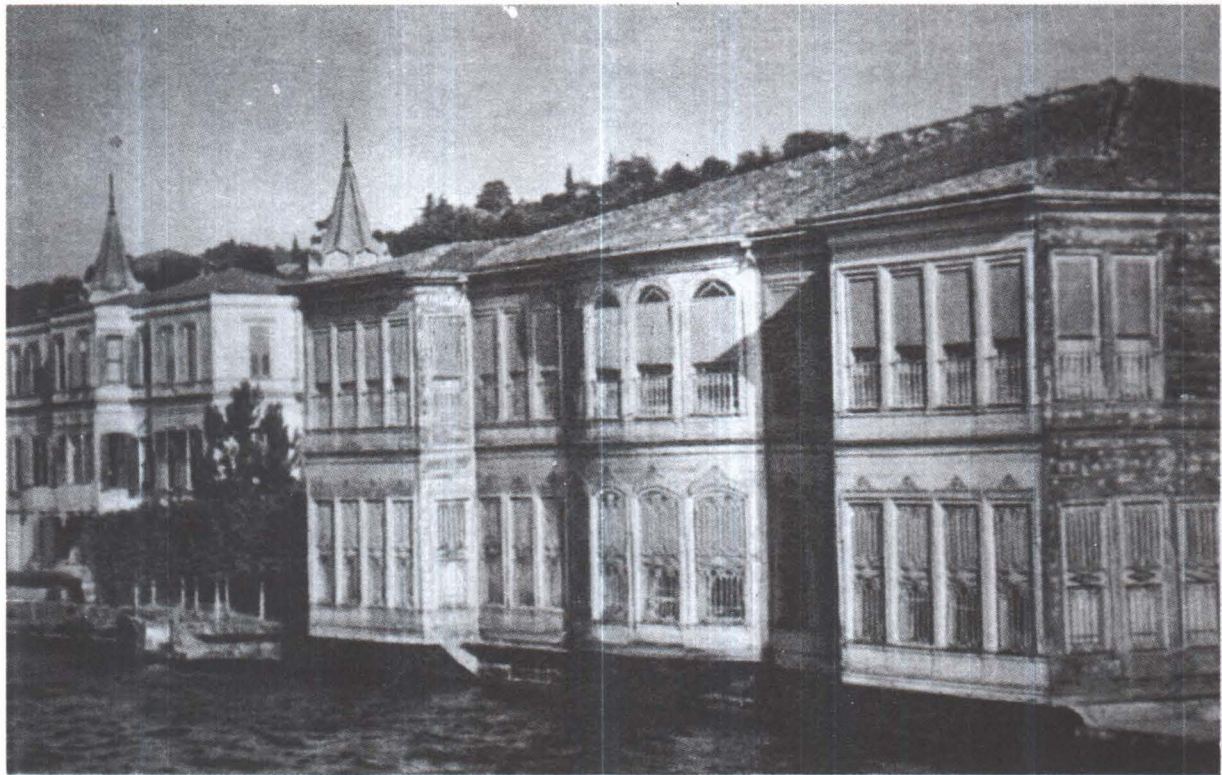
75. Çengelköy’de bir yalı ve “deniz banyosu”.

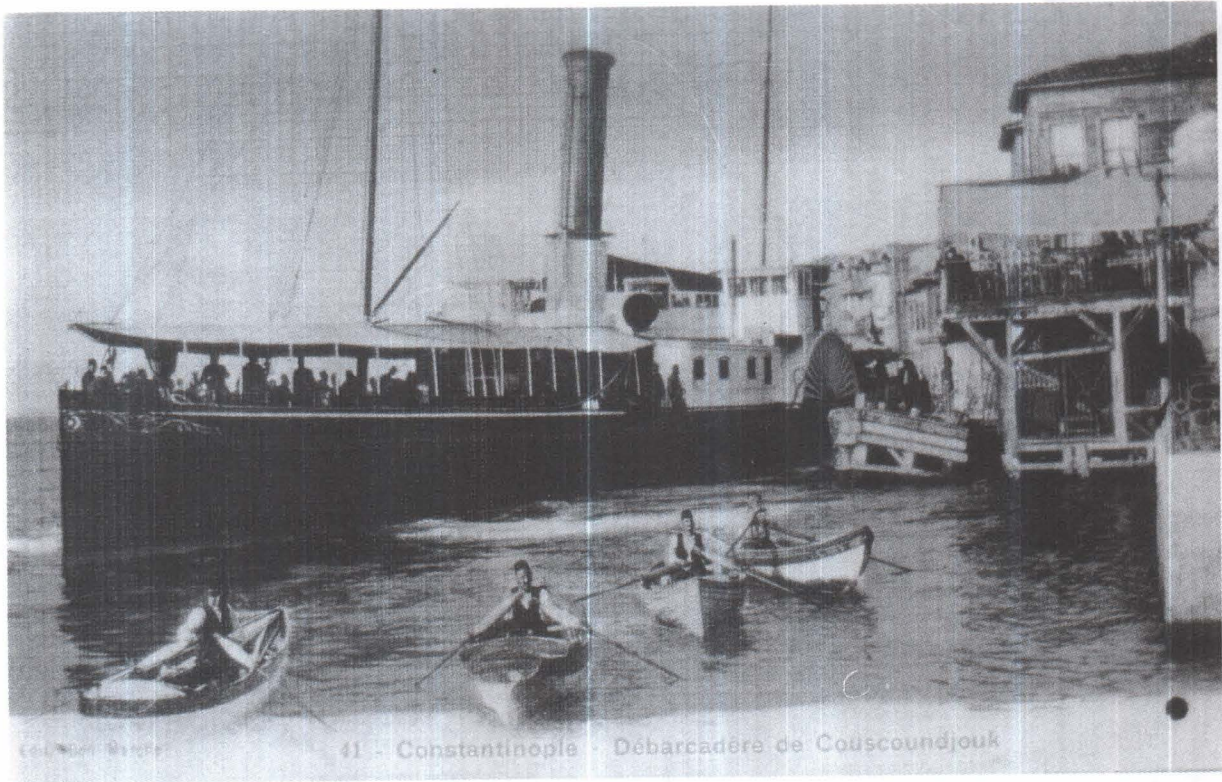
76. Beylerbeyi Sarayı.

77. Beylerbeyi semti.

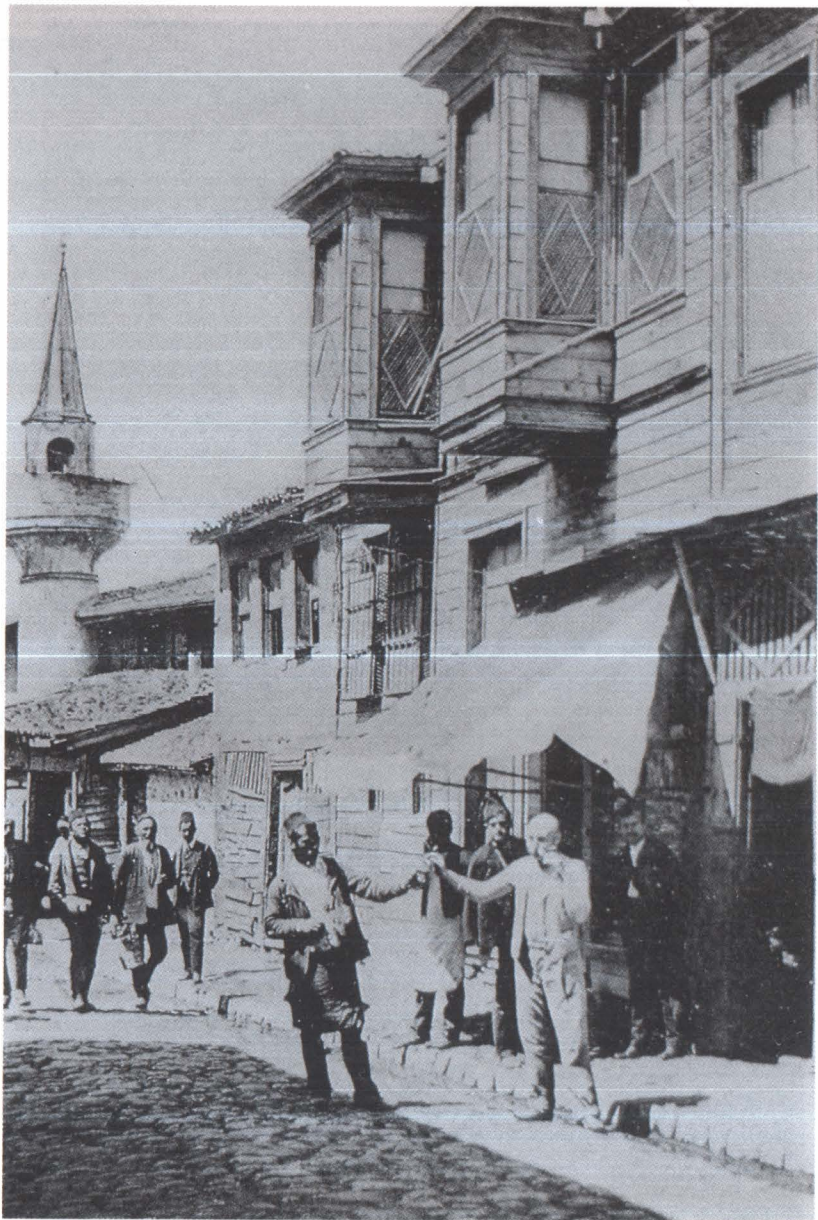

78. Beylerbeyi sahilhaneleri.

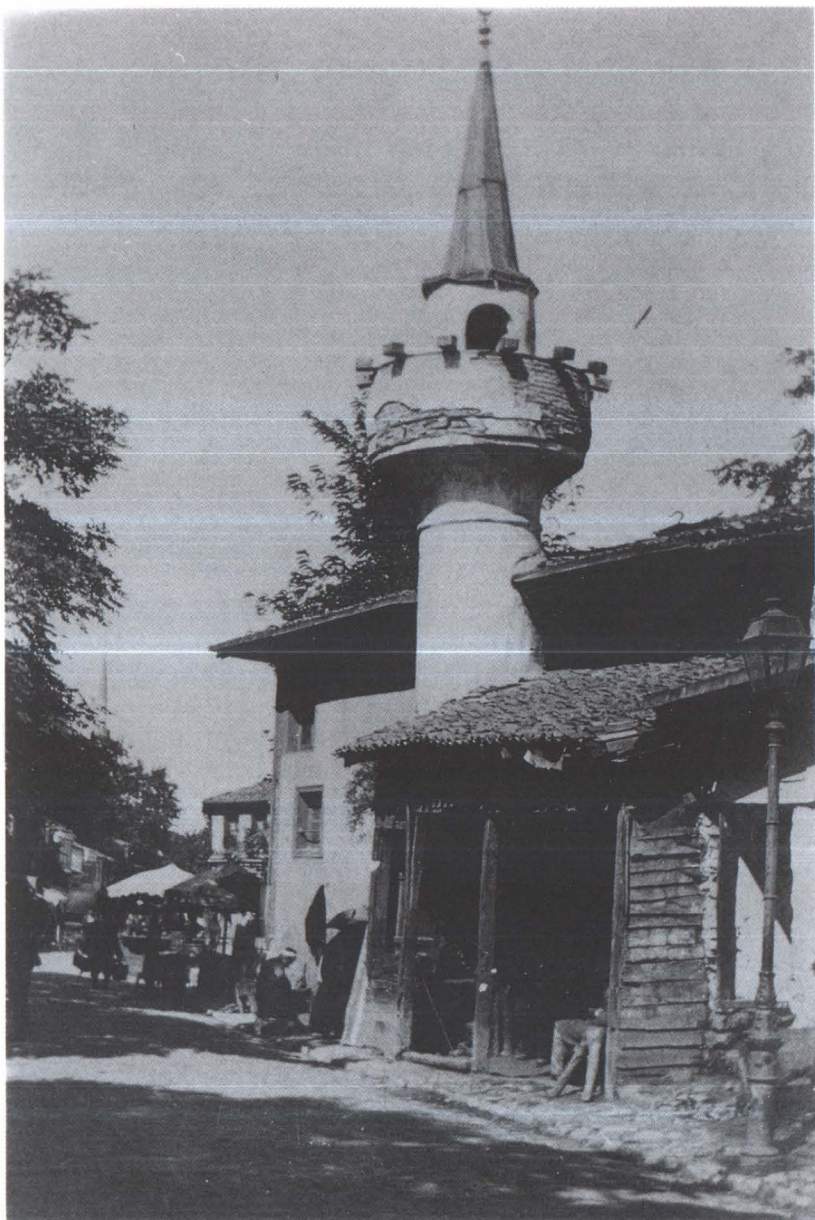

41 - Constantinople - Débarcadère de Couscoundjouk

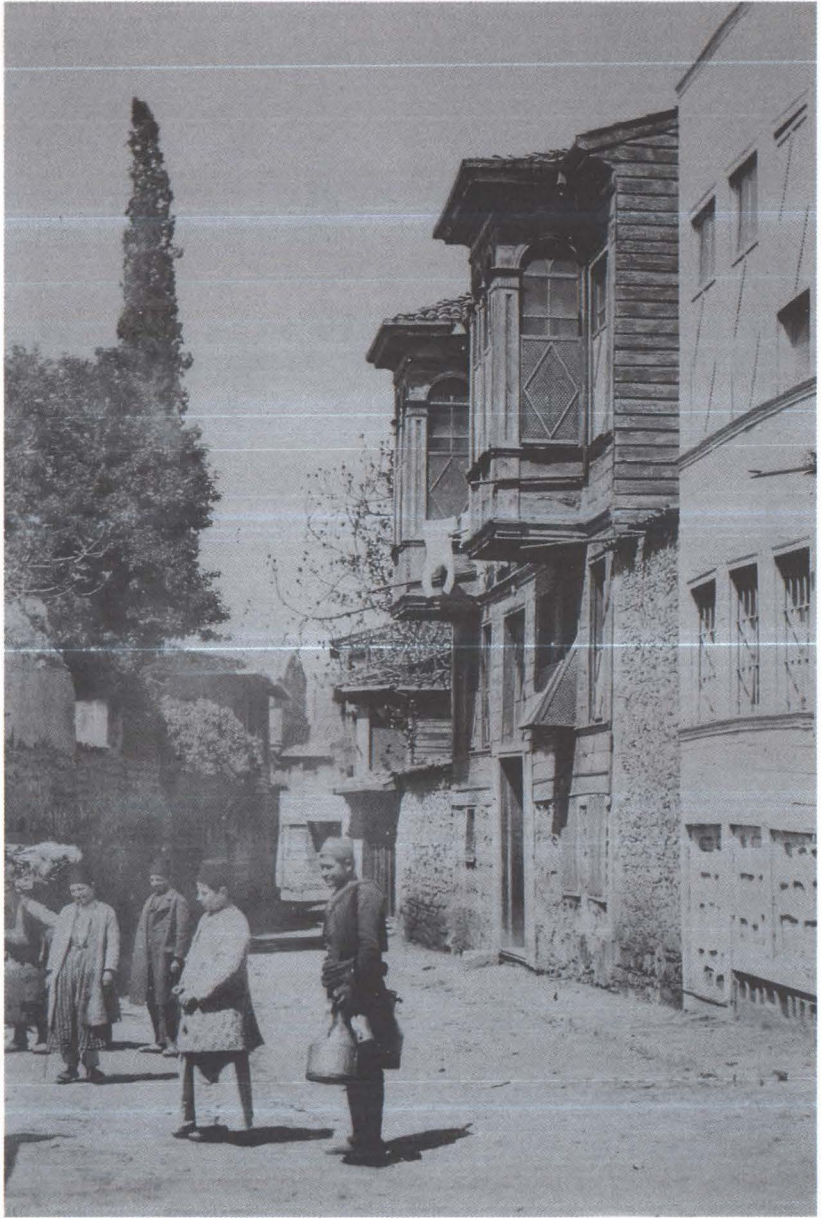
79. Kuzguncuk iskelesi, istimbot ve kayıklar.

80. Üsküdar'ın ahşap evleri.

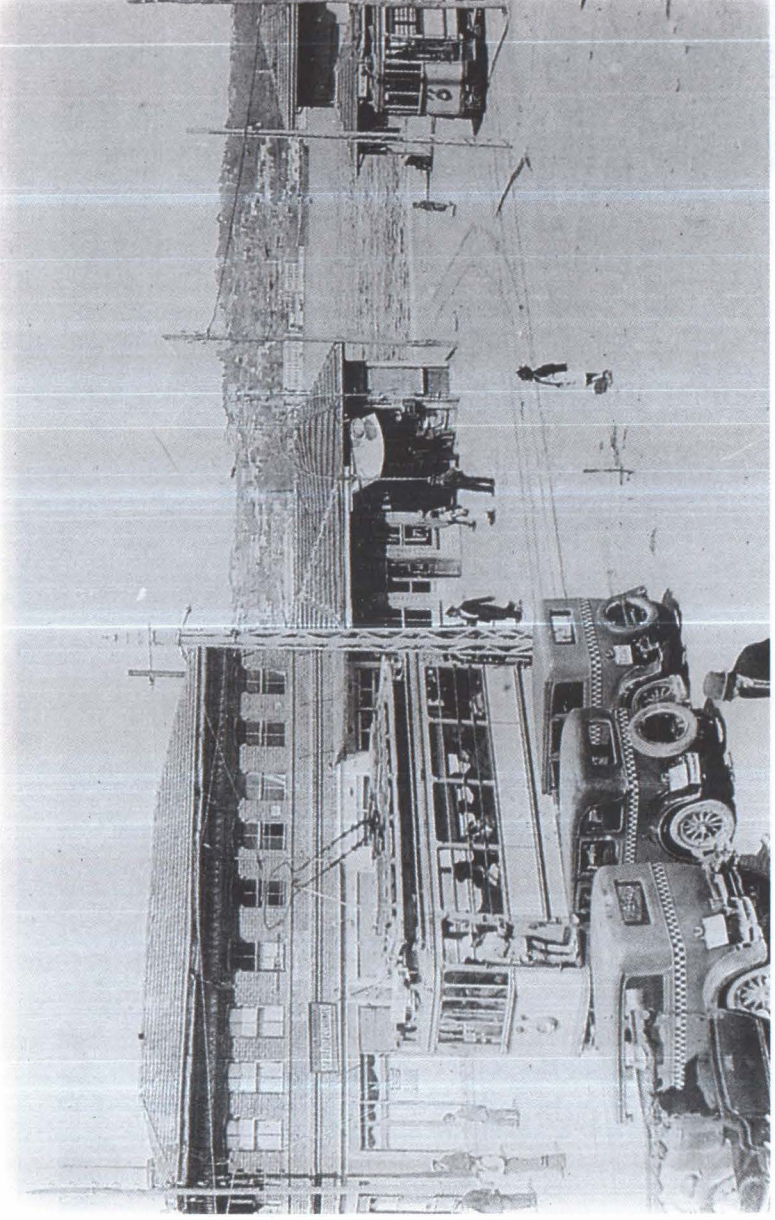
81. Üsküdar Camii.

82. Üsküdar'da bir sokak.

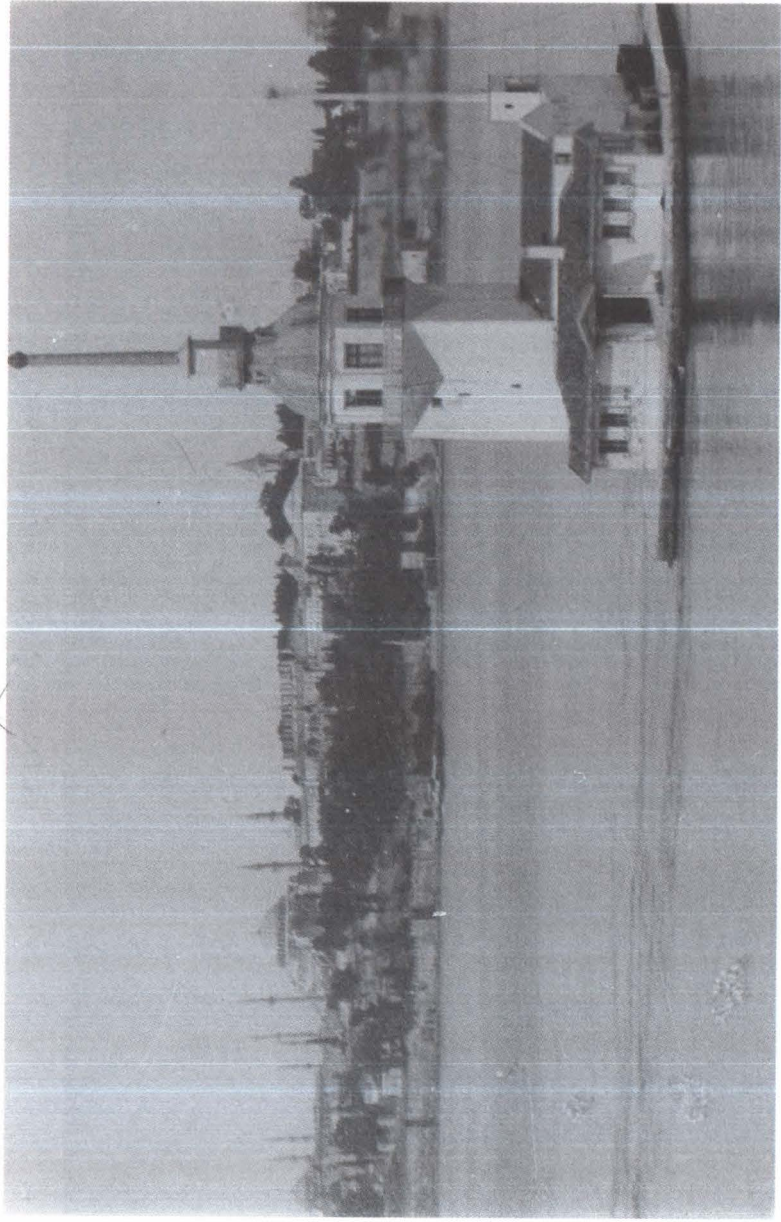
83. Üsküdar'da kayıkçılar.

84. Üsküdar'da tramvay ve ilk otomobiller.

85. Üsküdar suları buzlarla kaplı (1954).

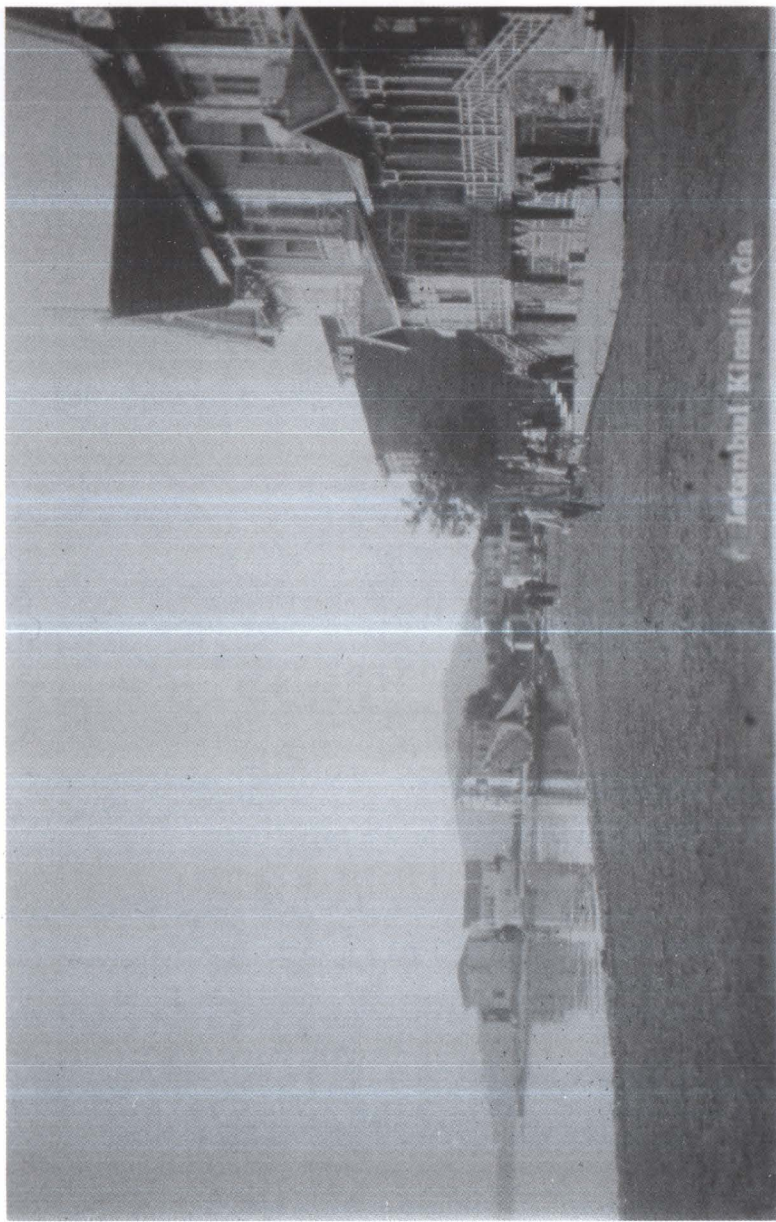
86. Bir demlerde Kızkulesi.

87. Kızkulesi önlerinde “deniz banyosu”.

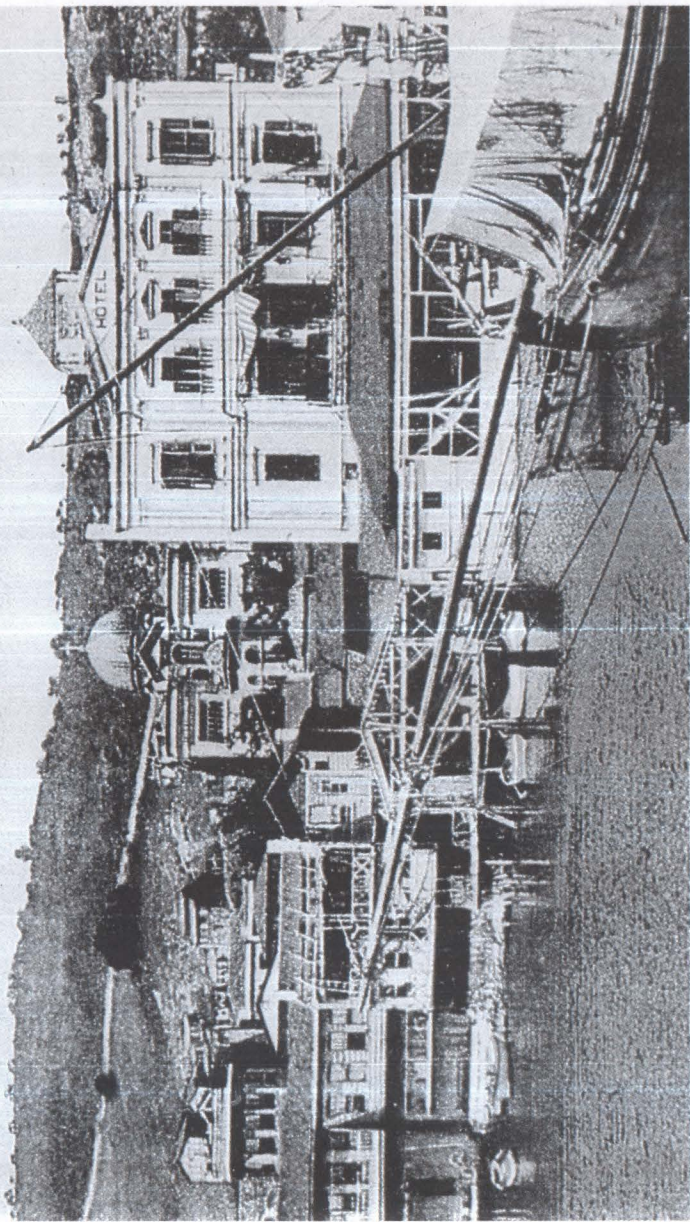

88. Kadıköy'de Çarıkçıbaşı Sımtı.

89. Kınalı'nın köşkləri.

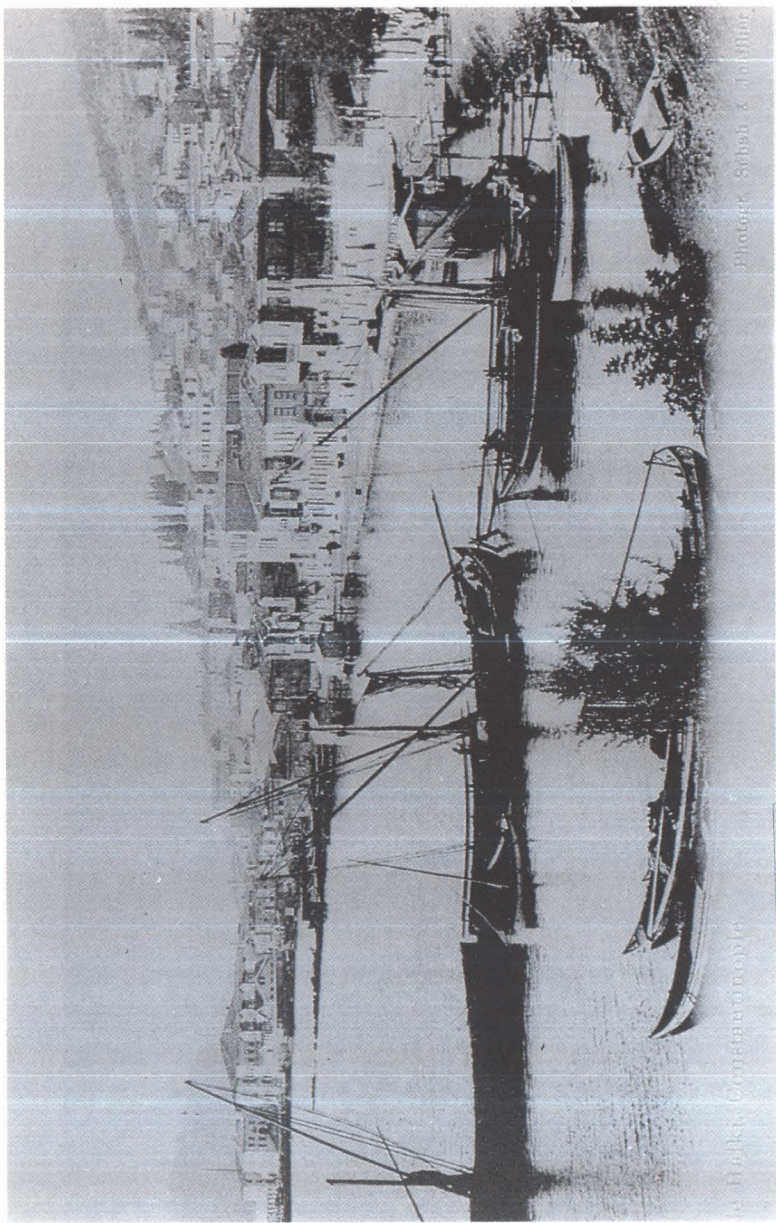
بورغاز اطاسی

90. Burgaz manzarası.

91. Burgaz sahilleri.

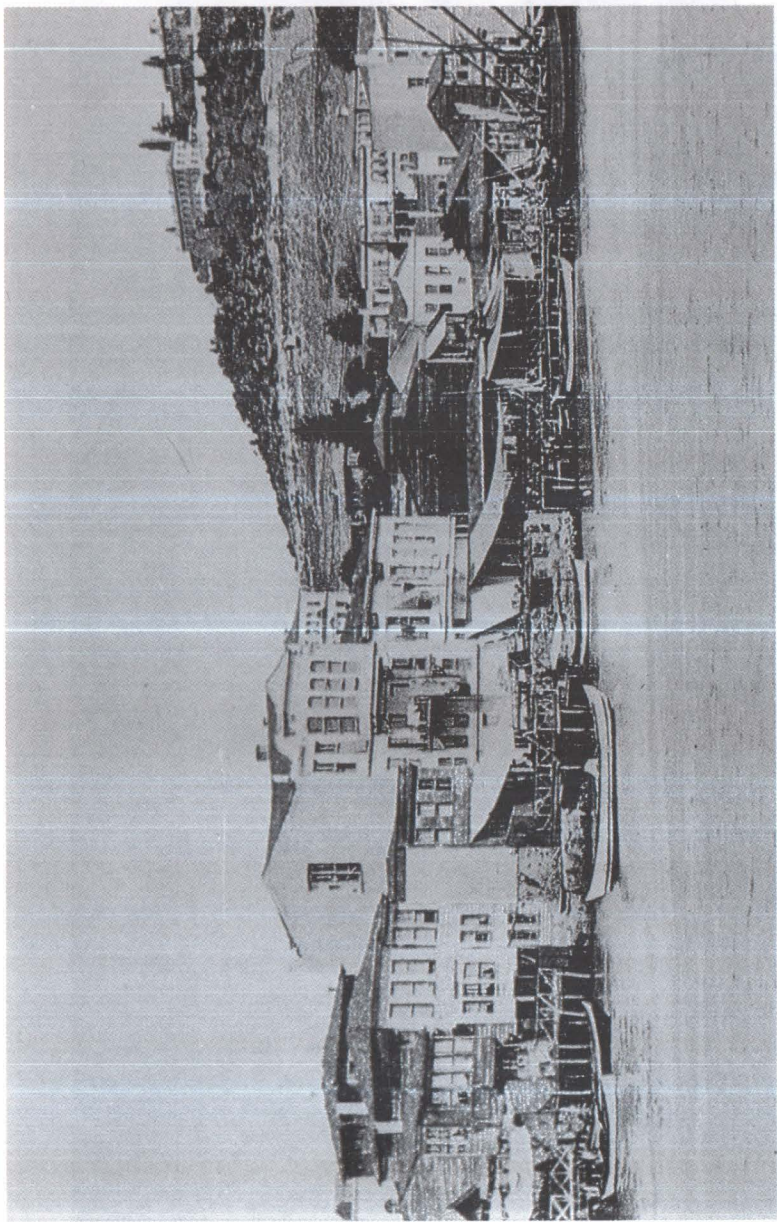
Halik Constantinople

Photogr. Sébah & Joellier

92. Heybeli'nin kavisli körfezi.

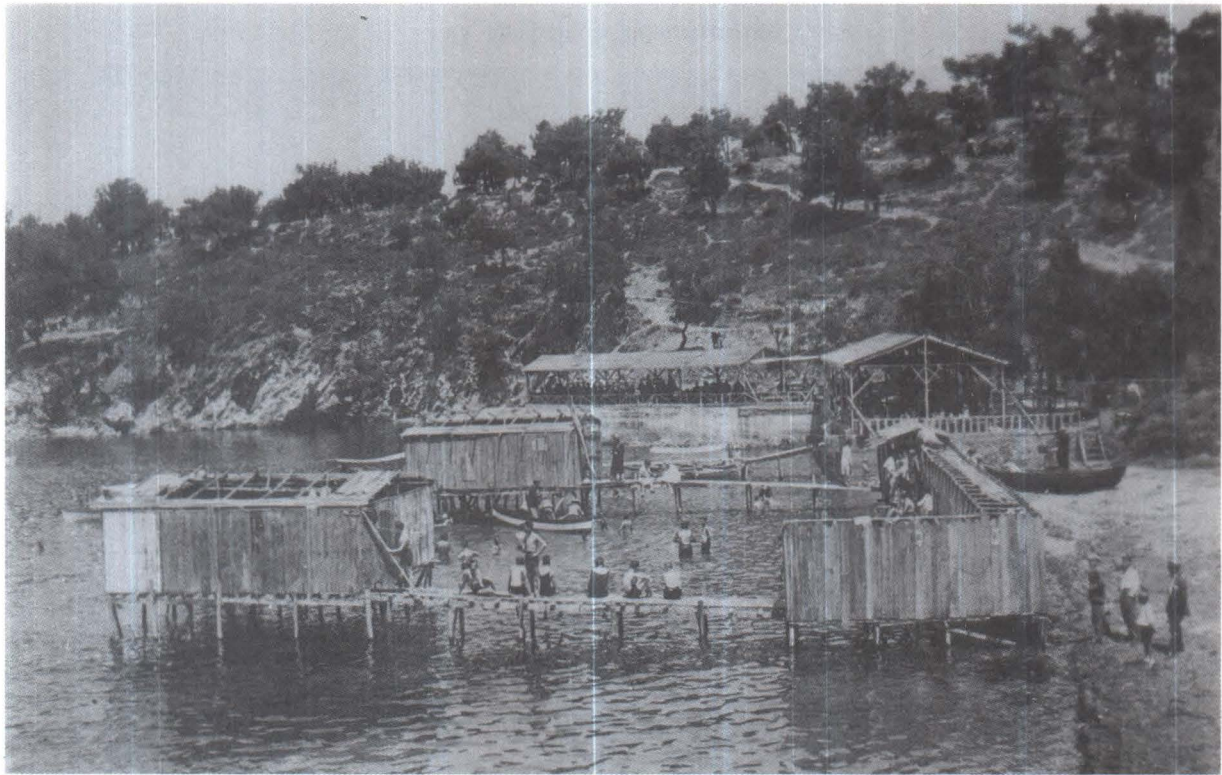
93. Heybeli'de Deniz Harp Okulu.

94. Nezih ve ahşap Heybeli.

95. Heybeli'de “deniz banyosu”.

96. Büyükada'daki Yörük Ali (Yorgouli) Plajı.

97. Hotel Calypso ve köşkler (Büyükada).

98. Giacomo Hotel (Büyükada).

99. Büyükkada Birahanesi, Calypso ve Etranger otelleri.

100. Büyükkada'da "büyük tur".

Kaynakça

- “Annuaire Oriental: Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L’Empire Ottoman”, Mourkides Fransız Matbaası, İstanbul, 1912.
- “Atatürk’ün Evleri”, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1977.
- Ayverdi, Samiha. “Boğaziçi’nde Tarih”, Baha Matbaası, İstanbul, 1966.
- Bayrı, Mehmet Halit. “İstanbul”, Hayat Yayını, İstanbul (tarih yok).
- Berk, İlhan. “Pera”, Adam Yayınları, İstanbul, 1990.
- Birsel, Salah. “Ah Beyoğlu, Vah Beyoğlu”, Sander Yayınları, İstanbul, 1976.
- “Boğaziçi”, (Aylık Mecmua, Sayı 1-17), İstanbul, 1937-1938.
- “Chemin de Fer Souterrain de Galata à Pera: Actes de la Concession du Metropolitan Railway of Constantinople from Galata to Pera, Limited”, Loeffler Matbaası, İstanbul, 1906.
- de Amicis, Edmondo. “İstanbul” (çev. Beynun Akyavaş), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- Duhani, Said Nahum. “Eski İnsanlar, Eski Evler: 19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu’nun Sosyal Topoğrafyası”, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1984.
- “Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi”, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1993.
- Ekicigil, Recep. “İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi”, Tercüman Gazetesi Yayını, İstanbul, 1982.
- Ergene, Teoman. “Beyoğlu” (el yazısı, 1940-50 dönemi).
- Erzi, İhsan. “Camilerimiz Ansiklopedisi” (Ayvansaraylı Hafız Hüseyin Efendi’nin “Hadikatül Cevami” çalışmasından), Tercüman Gazetesi Yayını, İstanbul, 1987.
- Evren, Burçak. “Galata Köprüleri Tarihi”, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.
- Evliya Çelebi. “Seyahatnâme” (Cilt 1), hazırlayan: Reşat Ekrem Koçu, Semih Lütfi Kitapevi, İstanbul (tarih yok).

- Evliya Çelebi. "Seyahatnâme" (Cilt 1-2), sadeleştiren: Tevfik Temelkiran-Necati Aktaş, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985.
- Eyice, Semavi. "İstanbul'un Camiye Çevrilen Kiliseleri", Taç Vakfı Dergisi, İstanbul, Mayıs 1986.
- Gavand, Eugène-Henri. "Chemin de Fer Métropolitain de Constantinople ou Chemin de Fer Souterrain de Galata à Pera dit Tunnel de Constantinople", Typographie Lahure, Paris, 1876.
- Giz, Selahattin ve Özdamar, Ali. "Beyoğlu 1930", Çağdaş Yayıncılık ve Galeri Alfa, İstanbul, 1992.
- Gökman, Muzaffer. "Fatih İstanbul Kapılarında", Eğitim-Öğrenci Yayınları, İstanbul, 1976.
- Gücüyener, Fuad. "Fatih ve Onun Azametli Saltanat Devri", Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul, 1950.
- Gülersoy, Çelik. "Beyoğlu'nda Gezerken", Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1990.
- Hisar, Abdülhak Şinasi. "Boğaziçi Mektupları", Varlık Yayınları, İstanbul, 1967.
- İlter, İsmet. "Boğaz ve Haliç Geçişlerinin Tarihçesi", Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, İstanbul, 1973.
- İngiliz Erkek Mektebi (EHSB) Yıllıkları, İstanbul, 1954-1960.
- İskit, Server. "Resimli Tarih Mecmuası" (Cilt 1-7), İstanbul, 1950-1956.
- "İstanbul Abideleri", Yedigün Neşriyatı, İstanbul, 1940.
- Kaptan, Özdemir. "Beyoğlu: Kısa Geçmişi, Argosu", İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kayra, Cahit. "İstanbul'un Yokuş ve Merdivenleri", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Koçu, Reşat Ekrem. "Fatih Sultan Mehmet", İstanbul, 1953.
- Koçu, Reşat Ekrem. "İstanbul Ansiklopedisi", Reşat Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi Yayınları, İstanbul, 1958-Koçu Yayınları, İstanbul, 1971.
- Koçu, Reşat Ekrem. "Osman Gazi'den Atatürk'e", Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul (tarih yok).
- Koçu, Reşat Ekrem. "Topkapı Sarayı", Reşat Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi Yayınları, İstanbul (tarih yok).
- Koçu, Reşat Ekrem. "Türk İstanbul", Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul, 1953.
- Mamboury, Ernest. "The Tourists' İstanbul", Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1953.

- Mathews, Thomas F. "The Byzantine Churches of Istanbul", Pennsylvania State University Press, 1976.
- Mehmet Tevfik. "İstanbul'da Bir Sene: Meyhane Yahut İstanbul Akşamcıları", İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- Mirmiroğlu, Vladimir. "Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları", İstanbul Belediyesi Matbaası, İstanbul, 1946.
- Musahipzâde Celal. "Eski İstanbul Yaşayışı", Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1946.
- "Müskirat Rehberi", Vatan Matbaası, İstanbul (tarih yok).
- Oğuzkan, Ferhan. "İstanbul Şiirleri Antolojisi", Varlık Yayınları, İstanbul, 1953.
- Önol, Hikmet Şinasi. "Boğaziçi Şiirleri", Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1944.
- Öz, Tahsin. "İstanbul Camileri" (Cilt 1-2), Türk Tarih Basımevi, Ankara, 1987.
- Runciman, Steven. "Kostantiniyye Düştü" (çev. Derin Türkömer), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.
- Schlumberger, Gustave. "Siège et Prise de Constantinople par les Turcs en 1453", Paris, 1954.
- Sevengil, Refik Ahmet. "İstanbul Nasıl Eğleniyordu", İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- "Société Anonyme Ottoman des Chemin de Fer Metropolitain de Constantinople et sa Banlieu: Conventions, Cahiers des Charges, Status", Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1913.
- "Status de la Société Anonyme Turque du Chemin de Fer Metropolitain de Constantinople entre Galata et Pera", Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1924.
- Sumner-Boyd, Hilary ve Freely, John. "Strolling Through Istanbul", KPI Paperbacks, Londra, 1987.
- Sünbüllük, Sezai Esat. "Anadolu ve Rumeli Hisarları Tarihi", Onan Basımevi, İstanbul, 1953.
- Şehsuvaroğlu, Halûk Yusuf. "Asırlar Boyunca İstanbul", Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul (tarih yok).
- Şehsuvaroğlu, Halûk Yusuf. "Boğaziçi'ne Dair", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul, 1986.
- Serhadoğlu, Rıza. "Büyük İstanbul Albümü", İstanbul Hemşehriler Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1955.
- "Step by step Istanbul", Intermedia, İstanbul, 1996.
- Talas, Hakkı ve Dinç, Sıtkı. "İstanbul", Suhulet Basımevi, İstanbul, 1948.

- Talu, Ercüment Ekrem. "Dünden Hatıralar", Yedigün Neşriyatı, İstanbul (tarih yok).
- Taner, Demet. "Canlar Ölesi Değil: Fotoğraflarla Haldun Taner'in Yaşam Öyküsü", Sel Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Taner, Haldun. "Dünkü Beyoğlu, Bugünkü Beyoğlu", Milliyet Sanat Dergisi, İstanbul, 1 Haziran 1984.
- "Tarihi İstanbul", Yeni İstanbul Gazetesi Yayını, İstanbul (tarih yok).
- Tülbentçi, Feridun Fazıl. "İstanbul'un Fethi", İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1959.
- Ünaydın, Ruşen Eşref. "Boğaziçi Yakından", İstanbul, 1938.
- Ünver, A. Süheyl. "Fatih Devri Hamlelerine Umumi Nazar", İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul, 1953.
- Vada, Abdürrahim Cabir. "Boğaziçi Konuşuyor ve Kanlıca Tarihçesi", Yedigün Neşriyatı, İstanbul, 1943.
- van Millingen, Alexander. "Byzantine Churches in Constantinople", MacMillen and Co. Ltd., Londra, 1912.
- White, Charles. "Three Years in Constantinople or the Domestic Manners of the Turks in 1844", Henry Colburn, Londra, 1846.
- Yesari, Afif. "İstanbul Hatırası", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1987.
- "Yıllarboyu Tarih Dergisi," Hürgün Yayını, İstanbul, 1978-1985.
- Ziyaoğlu, Rakım. "21. Yüzyıla Yaklaşırken Beyoğlu ve İstiklal Caddesi", Beyoğlu Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.

*“Prof. Dr. Jak Deleon, İstanbul efendiliğiyle
Rönesans adamlığını kişiliğinde birleştiren bir yazar.
İstanbul tarihinden gelen entelektüelliğiyle
Rönesans'dan kaynaklanan hümanist reformculuğunun sentezi,
yapıtlarına özel bir lezzet veriyor.”*

Prof. Dr. Emre KONGAR

ISBN 975-14-0607-2

9 789751 406071